



**KIRGIZ ŞAİR KALIGUL BAY UULU VE
ŞİİRLERİNDE MUHTEVA**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Cem Murat HAMURHAN

**Danışman
Doç. Dr. Cıldız İSMAİLOVA**

KIRGIZ ŞAİR KALIGUL BAY UULU VE ŞİİRLERİNDE MUHTEVA

Cem Murat HAMURHAN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

Danışman

Doç. Dr. Cıldız İSMAİLOVA

KARABÜK

Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
BİRİNCİ BÖLÜM	14
1.1. Kırgız Türklerinin Siyasî Tarihi.....	14
1.1.1. Çarlık Rusya'sı İşgalinden Önceki Dönem	15
1.1.2. Çarlık Rusya'sı İşgalinde Geçen Dönem.....	17
1.1.3. Sovyet Rusya'sı işgalinde Geçen Dönem	19
1.1.4. Bağımsız Kırgızistan Dönemi.....	20
1.2. Kırgız Türklerinin Kültürel Tarihî.....	22
1.2.1. Kırgız Sözlü Kültürü.....	25
1.2.2. Kırgız Edebiyatı.....	30
1.2.3. Kırgız Türkçesi	35
1.2.4. Akınlar ve Akınlık Geleneği	36
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
2.1. Kalgul Bay Uulu'nun Hayatı	39
2.1.2. Kalgul'un Edebi kişiliği ve Eserleri	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
3.1. Kalgul'un Şiirlerinde Tema	44
3.1.1. Dinî Temalar	44

3.1.2. Allah (Huda) Temi.....	44
3.1.3. Peygamber Temi.....	48
3.1.4. Kafir ile Müslüman Temi	47
3.1.5. Kıyamet Ahir Zaman Temi	49
3.1.6. Abdest Temi	54
3.1.7. Din Adamları Temi	54
3.2. Tarihî Siyasî Temalar	53
3.2.1. Hokand Hanlığı ve Kırgız İlişkisine Ait Tarihî-Siyasî Temler.....	53
3.2.2. Rus İşgali Temi	57
3.2.3. Zamane ve Olumsuz Yönetici Temi.....	62
3.2.4. Tarihî Mekan Temi	65
3.3. Sosyal Temalar	65
3.3.1. Öğüt Temi	65
3.3.2. Kadın-Aile Temi	69
3.3.3. Ölüm-Ayrılık Temi.....	75
3.3.4. Yozlaşma Temi	77
3.3.5. Kahramanlık Yiğitlik Temi	79
3.3.6. İyi-Kötü Temi	81
3.3.7. Hayvan Temi.....	84
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	90
EKLER	95
KALIGUL BAY UULU'NUN ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER.....	95
ÖZGEÇMİŞ	120

TEZ ONAY SAYFASI

Cem Murat HAMURHAN tarafından hazırlanan “Kırgız Şair Kalıgul Bay Uulu ve Şiirlerinde Muhteva” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Cıldız İSMAİLOVA

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18.06.2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Cıldız İSMAİLOVA (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Mustafa KUNDAKCI (AİBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Cem Murat HAMURHAN

İmza :

ÖNSÖZ

Kırgız sözlü edebiyatının ve zamane edebiyatının önemli temsilcileri arasında olan Kalıgul, başta kendi toplumu olmak üzere yıllar sonra da okundukça insanda derin anlamlar oluşturan bir şahsiyettir. Kalıgul'un bugüne kadar adının kaybolmamasının en büyük nedeni sözünün kuvveti ve yol göstericiliğidir.

Kırgızca'da "kal" kelimesi vücutta bulunan siyah ben anlamına gelmektedir. Şair de doğuştan sağ yanağında bir bene sahip olduğundan "kallı kul" diye anılmıştır. Kalıgul, yaşadığı dönem boyunca devlet adamlarına danışmanlık yapmış hatta devlet erkanı tarafından aranan ve fikirlerine direkt başvurulan bir kişi olmuştur. Kalıgul'un eserine baktığımızda toplumdaki değişimleri görmekten ziyade gelecekte neler olacağını da anlamaktayız. Özellikle Rus işgalini açık açık söyler. Bu ve bunun gibi özelliklerinden dolayı Kırgız Halkının Nostradamus'u olarak anılır.

Kalıgul'un şiirleri ele alındıkça görülecektir ki düşüncelerinin çok yönlü olup felsefi anlamlar içerdiğidir. Kalıgul; günlük hayatın haricinde, halktaki değişimi, bu değişimle ilerideki sonuçları, idari müessese, idari müessesenin tavır ve tutumu, sosyal, siyasî alt ve üst zemin gibi çok farklı konuları eserlerine serpiştirmiştir.

Zamane konusunu ilk işleyen ve kurucu olarak kabul gören Kalıgul, kendisinden sonra gelen birçok şairi etkilemiş ve bir edebiyat türü olarak Zamane Edebiyatı kavramının oluşmasına vesile olmuştur.

Bu çalışmamız üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde Kırgızistan'ın siyasî tarihi üzerinde duruldu. Birinci bölümde meydana gelen tarihi olaylar ve Kırgızların siyasî serüveni şairin şiirine etki eden unsurların alt zeminin oluşturduğundan belli başlı tespitler yapılmaya çalışıldı.

İkinci bölümde başta Kalıgul'un hayatı, edebi kişiliği ve edebi kişiliğini oluşturan dönemindeki olaylar işlendi. Bu bölümde Kalıgul'un hayatı kronolojik olarak sıralanmaya çalışıldı ve dönemindeki önemli olaylardan bahsedildi. Bu olaylar hakkında şairin aldığı tavır ve tutumlar gösterilmeye çalışıldı.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde şairimizin derin anlamlar ifade eden şiirlerinin teması değerlendirilmeye çalışıldı. Bu değerlendirme kısmı daha faydalı olması bakımından üç üst tema altında verildi. Bu üst gruplar birbiri içerisinde tem olarak adlandırılan daha küçük başlıklara parçalanarak ifade edildi. Çalışmada kullanılan şiir örneklerinin orijinal şeklinin transkripsiyonu italik olarak ve aktarımı sağında kalacak şekilde gösterildi.

Yükseköğrenim hayatım boyunca başta ailem olmak üzere değerli hocalarım; Doç.Dr. Mustafa KUNDAKCI; Doç, Dr. Enver KAPAĞAN, Öğr. Gör Yılmaz BACAĞLI ve bu çalışmanın oluşmasında hiçbir desteğini esirgemeyen, bana maddi ve manevi bütün elindeki imkanlarını önüme seren, hakkını ne yapsam ödeyemediğim şahsiyet Doç. Dr. Cıldız İSMAİLOVA'ya ayrıca teşekkür ederim. Son olarak eserin oluşmasında yardımcı olan Kırgız, Kazak ve Özbek arkadaşlara teşekkür etmeyi üstüme bir vazife bilirim.

ÖZ

Kırgız Türkleri, tarih boyunca pek çok olaylar yaşamış ve bu yaşanan serüvenler sonucunda büyük bir kültürel miras ile günümüze gelmiştir. Kırgızlar, tarih sahnesine çıktıklarından beri başta Türkî kavimler olmak üzere pek çok milletle savaşmış ya da egemenliği altına girmiştir. Kırgızların bu devlet kurma, devleti idare etme ve devlet yönetme kabiliyetleri dışında büyük eserler bırakan ve topluma mâl olan şahsiyetler de yetiştirmiştir. Bu şahsiyetlerin en başında da Kalıgul Bay Ulu gelmektedir.

Kalıgul, toplum için sanat algısıyla eserler veren ve kendini sanatçı ya da şair olarak görmeyen önemli bir Kırgız büyüğüdür. Sözlü geleneğin en önemli temsilcisi olarak anlatılan Kalıgul ayrıca Zamane Edebiyatının kurucusu olarak da kabul görmektedir. Onun eserleri ve derin felsefi yönleri olan sözleri toplumun her kesimi için bir pusula niteliğindedir. Kalıgul sadece bu tarz eserler vererek hayatını sürdürmüş aynı zamanda devlet idaresinde de yer almıştır. Dönemin devlet adamları tarafından itibar gören Kalıgul onların danışmanlığını da üstlenmiştir. Ormon Han'a çekinmeden düşüncelerini söyleyen, Ormon Han'ı eleştiren Kalıgul bilgelik yönünü de kullanmıştır. Aynı zamanda bilge kişilik Kalıgul; şairlik, danışmanlık yapmanın yanı sıra günümüzün STK algısıyla o dönemde medrese açma, komşu ülkeler ile ara buluculuk yapma gibi görevler de üstlenmekten çekinmemiştir.

Bu çalışmada Kalıgul'un pek şiiri incelenerek Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Şiirlerinde yer verdiği belli başlı temaları incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada temalar; dinî, tarihî ve siyasî, sosyal temalar olmak üzere üç ana başlığa ayrılıp her bir temanın altında o temaya ilişkin temler şairin eserlerinden hareketle tek tek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı; Kalıgul Bay UULU, şiir, şair, tema.

ABSTRACT

The Kyrgyz Turks have experienced many events throughout history and as a result of these adventures, they have come to the present with a great cultural heritage. Since the Kyrgyz came to the stage of history, they have fought or have dominated by many nations, especially the Turkic tribes. In addition to the Kyrgyz's ability to establish a state, to manage the state, and to govern the state, it has also raised personalities that have left great works and socially prominent persons. Kalıgul Bay Uulu comes first among these personalities.

Kalıgul is an important Kyrgyz elder who works with the perception of art for the society and does not see himself as an artist or a poet. Described as the most important representative of the oral tradition, Kalıgul is also regarded as the founder of Zamane Literature. His works and words with deep philosophical aspects are a compass for all segments of society. Kalıgul not only continued his life by producing such works, but also took part in the state administration. Kalıgul, who was respected by the statesmen of the period, also undertaken their consultancy. Kalıgul, who spoke his thoughts to Ormon Han without hesitation and criticized him, also used the wisdom side. At the same time, the wise personality Kalıgul; In addition to being a consultant, poetry did not hesitate to undertake tasks such as opening madrasas and mediating with neighboring countries, with the perception of today's CSO.

In this study, many of Kalıgul's poems were examined and translated into Turkey Turkish. The themes in this study, which was prepared to examine the main themes in his poems; Religious, historical, political, and social themes are divided into three main headings, and the themes related to that theme under each theme are evaluated one by one based on the works of the poet.

Keywords: Kyrgyz literature; Kalıgul Bay Uulu; poetry; theme; poet.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kırgız Şair Kalıgul Bay Uulu ve Şiirlerinde Muhteva
Tezin Yazarı	Cem Murat HAMURHAN
Tezin Danışmanı	Doç.Dr. Cıldız İSMAİLOVA
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18.06.2021
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	120
Anahtar Kelimeler	Kırgız Edebiyatı; Kalıgul Bay Uulu, şiir, şair, tema

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Kyrgyz Poet Kalıgul Bay UULU and Content in His Poems
Author of the Thesis	Cem Murat HAMURHAN
Advisor of the Thesis	Doç.Dr. Cıldız İSMAİLOVA
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	18.06.2021
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	120
Keywords	Kyrgyz literatüre; Kalıgul Bay Uulu; poetry; theme; poet

KISALTMALAR

- a.s** : aleyhisselam
a. : aktaran
C. : cilt
çev. : çeviren
haz. : hazırlayan
Hz. : Hazreti
MÖ : Milattan önce
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
S. : sayı
s. : sayfa
Vb. : ve benzeri
VS : vesaire
STK : Sivil Toplum Kuruluđu

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konu XIX. yüzyıl Kırgız edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Kalıgul Bay uulu'nun şiirlerinde işlediği temalarıdır. Şair şiirinde hem kendi dönemi hem de kendisinden önce olan siyasî, sosyal ve dini bütün hareketliliği şiirine işlemiştir. Bu özelliğinden dolayı çalışmamıza konu olmuştur. Kalıgul'un yapılan çalışmalar içinde çok boyutlu şekilde şiirleri incelenmemiştir. Bu sebeple Kalıgul'un şiirleri incelenerek başta şairin derin düşünceleri olmak üzere kullanılan temaların gösterilmesi hedeflenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma ile hedeflenen, Kırgızların önemli şahsiyetlerinden olan Kalıgul Bay Uulu'nun eserlerinde bulunan temalar doğrultusunda dönemin hayat görüşünü ve fikrini anlamaktır. Şair; yaşadığı dönemdeki İslami görüşü, siyaset şeklini, halkın durumunu, temel insani ve kültürel değerleri çok iyi bir şekilde irdeleyerek eserlerine aksettirir. Şairin bu gözlemlerinin güçlü olması nedeniyle şiirlerindeki temaları anlamak dönemin adeta şifresini çözmek gibidir. Kalıgul sadece bir şair olarak değerlendirmek çok yanlış olur. Onun birçok farklı özellikleri vardır. Kalıgul dönemin devlet adamlarına danışmanlık yaparak bilge kişiliğini ve yol göstericiliğini, kendi halkı adına kullanarak önemli kararlar altında adı bulunmaktadır. Kalıgul, Rusları hep bir tehlike olarak görmüş ve buna acilen bir çare bulunmasını istemiştir. Eğer önlem alınmazsa Kırgızlara ileride büyük bir tehlike olacağını önceden bildirmiştir. Gelecek hakkında konuşan şair ileri dönemlerde Kırgızların büyük bir dönüşüm içerisine gireceğini ve toplumsal olarak yozlaşmanın altına gireceğini eserlerinde çok önceden bildirmiştir. Şairin o dönemlerden yaptığı tespitler bugünün ışığında çok kıymetlidir. Bu nedenle yapılan bu araştırma, bugünün problemleri için de ufuk açıcı sonuçlar ortaya koyması hedeflenmekte ayrıca bu açıdan da kıymetli kabul edilmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada metin aktarma; araştırma konusu ile ilgili sözlük, kitap, tez, makale ve bildirileri inceleme, kütüphane araştırması yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırmaya konu olan eserde yer alan şiirler, yorumlama tekniği kullanılarak tema hususiyetleri anlaşılması için çaba sarf edilmiştir. İlk bölümde şairlerin şiirlerinde etken

rol oynayan dönemin siyasî ve edebî cereyanlarının araştırılması ile ikinci bölümdeki şairlerin ait oldukları edebî gelenek ve şairlerin hayatı kaynak araştırması yöntemiyle incelenirken ikinci bölümde verilen şiir incelemelerindeki tematik özelliklerde yorumlama tekniği ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu tez çalışmasında Kırgız edebiyatının ilk akınlarında ve zamane fikrinin kurucusu Kalıgul'un şiirleri tematik unsurları bakımından incelenmiştir. Şairin yaşadığı dönem ve Kırgız Türklerinin dinî, siyasî ve sosyal anlamdaki unsurlar göz önüne koyularak şiirlerin muhtevasını şekillendiren temaların çözümlenmesinin dönemi birçok açıdan aydınlatma çabasının bir parçası olarak düşünülmüştür.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmada kaynak temini olarak birçok güçlükler ile karşılaşıldı. Bulduğumuz sahada Kalıgul üzerine çok fazla çalışmanın olmadığı tespit edildi. Çok az sayıdaki çalışmalar Kalıgul'u merkez olarak almış ve hakkındaki bilgiler neredeyse sınırlıdır. Bu nedenle bizim bakış açımız oldukça daraldı. Birkaç tez çalışmasına rastlanılsa da bir iki sayfa bilgiden başka bir şey yoktu. Elimize geçen başka kaynaklar da kiril alfabesi olması nedeniyle bizi epeyce çıkmaza soktu. Bazen de çeviri kısmı oldukça bu tezin yavaşlamasına sebep oldu. Şairin şiirlerinde kullandığı dil ile günümüz Kırgız Türkçesindeki farklılıklar bizi zorladı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Kırgız Türklerinin Siyasî Tarihi

Eski bir Türk boyu olan Kırgızlar hakkındaki ilk bilgiler Çin kaynaklarından ulaşılan bilgi ve belgeler ışığında MÖ II. yüzyıla kadar öğrenilmektedir. Bugünkü Isık-Köl civarında Çü ırmağının yukarı kısımlarında Altay, Pamir ve Tiyanşan dağları havzasında yaşamış Kırgızlar, o zamanki ismini günümüze kadar muhafaza eden yegâne Türk boylarındandır (Kundakçı, 2019, s. 15).

Kırgızlar hakkındaki ilk bilgileri eski Çin vakayinamelerinde, Pers ve Arap kaynaklarında ve Eski Türk yazıtlarında görmekteyiz. Çin kaynaklarında Gyangun, Gegun, Gegu, Yegu, Kigu, Tsigu, Gegesi, Hagasu, Hyagyasu, Tsyatsyasu, Kilikişi, Tsiligisi vb. şekillerde karşımıza çıkan etnonimler Kırgız isminin tarihinin değişik zamanlarında değişik şekilde okunuşlarından ibarettir. Yunan kaynaklarına göre Herhis, Hirhiz, Arap ve Pers kaynaklarında ise Kırgızlar hakkında Hırhır, Hırgız, Hergis ve Hirkis şeklinde geçerken Eski Türk ve Uygur metinlerinde ise Kırgız şeklinde görülmektedir (Kulamshaeva, 2016, s. 76-77).

Bazı dilbilimciler ve tarihçiler tarafından Kırgız ismi üzerine belli başlı açıklamalar yapılmıştır. Bunlardan Radlov; kırk ve yüs kelimelerinden kırk yüs, A. Togan ise kırk ve er yani kırk kişi, Petrov kırğu- kırığ kelimelerine çoğul eki ilave ederek kırmızılar, N.Baskakov da kırığ ile oguz kelimeleri birleştirerek kızıl oğuzlar diye çıkarımında bulunarak ifade etmişlerdir (Saytlanova, 2019).

Bu konu hakkında, Kırgız adının Oğuzlarla bağlantılı olduğu görüşü de bulunmaktadır. Tatar bilim adamlarından Hadi Atlasi ve Muhammet Murat Ramzi gibiler bu görüşü savunanlar arasındadır. Onlara göre “Guz” kelimesi “Oğuz” kelimesinin kısaltılmış halidir. Bundan dolayıdır ki Kırgız ismi kırlarda gezen “guzlara” ait olduğu ifade edilmiştir (Dıykanbayeva M. , 2010, s. 205-210).

Pek çok araştırmacı Kırgızların ilk olarak Batı Sibirya, Yenisey ve Orhun Irmaklarının yukarı tarafları ile Altay ve Sayan dağlarına konumlandığını düşünmektedir. Tarih alanındaki araştırmacıların bir kısmı ise Kırgızların; Tanrı Dağları, Pamir Dağları, Altay Dağları, Isık Köl ve Talas çevresi Kırgızların öz yurtları

olduğu düşüncesindedir. Bu görüşlerin bir sentezi ise Kırgızlar; Yenisey-Batı Sibirya bölgesinde yaşamış ve daha sonra Altay ve Tanrı dağları ile Talas çevresine kaydıkları düşünülür (Akın, 2014, s. 71-74).

Kırgız ismi üzerine olduğu gibi Kırgızların da ilk varlığı ve dünya sahnesine çıkışı hakkında pek çok araştırma, rivayetler ve düşünceler vardır. Bahaddin Ögel, Kırgızların bir mağarada bir inekten türedikleri düşüncesindedir. Velihanov da bu konu hakkında şu bilgileri söyler: Bir Han'ın kızı kırk arkadaşı ile birlikte, tatil yapmak için uzaklara gider. Bu durumda, düşmanlar Han'ın ülkesini basarak orada bulunan herkesi öldürür. Bu olaydan sonra Kırgızların bu kırk kızdaki üredikleri düşüncedir. Bunların dışında Kırgız varlığı M.Ö. 2800'lü yıllara, Oğuzhan nesline dayandığı aynı zamanda onun torunlarından Kırgız adında birinin varlığı düşüncesidir. Kırgızların Yenisey bölgesinde yaşayan en eski kavim olduğu belirtilse de bugünkü yurtlarına tam olarak hangi tarihte ikamet ettiği bilgisi mevcut değildir. Donner de Kırgızların ilk konuştukları dilin Çin ve Tibet dili ile benzerlik ve akrabalık olduğu fikrindedir (Erdem, 2005, s. 74-77).

Vefa Kurban, Kırgızların yerleşim bölgesi hakkında Kırgızların vatanını Yenisey başkalarına göre bugünkü Kuzey Moğolistan'da Hır'kız Nur (Kırgız gölü) civarında olduğunu söylemiştir. Ve 18.yüzyılda aynı isim, aynı dil, dış görünüş veya gelenekleriyle Tiyan-şan Kırgızlarına benzeyen halkların varlığı bu teoriyi desteklemektedir. Yenisey'de ve Tiyan-şan Kırgızlar yaşamıştır. Bu birlikte yaşamadan sonra MÖ 3.yüzyılda iki kısma bölünmüştür. Bunların bir kısmı 18.asra kadar Yenisey'de ikamet ederken diğer kısmı da güneyde Batı Tiyan-Şan'da devam etmiştir. Çinliler ise bu halkı Usun olarak tanımlamıştır (Supataeva, 2019, s. 4).

1.1.1. Çarlık Rusya'sı İşgalinden Önceki Dönem

Milattan önceki asırda daha çok Güney Sibirya'da Yukarı Yenisey Havzasını yurt olarak benimseyip orada yaşayan Kırgızlar, o dönemlerde Tanrı Dağları ile Tannu-Ola arasındaki bölgede bağımsız devletlerini inşa ederler. Daha sonra Kırgızların bu kurdukları devletin yıkılmasıyla birlikte siyasî üstünlüklerini muhafaza edemeyip varlıklarını göçebe olarak devam ettirirler (Kapağan, 2015, s. 26).

Kırgızlar, 630 yılında son bulacak olan, Mo-kan Kaganın idaresindeki Köktürklerin 560 yılında idaresine girmişlerdir. Bu devirde Kırgızlar, kaliteli silah üretip tarımla meşgul olmuşlardır (Gömeç S. , 2002, s. 20). Kırgızlar daha sonra kendi bağımsız devletini kurmak amacıyla Uygurlarla birlikte çalışarak Köktürk kağanlığını yıkmayı başarmışlardır. Göktürk devleti yıkılıp yerine Uygur devleti kurulmuştur. İlk Kırgız devletinin yıkılmasından beri bağımsızlık aşkı ile yanan Kırgızlar kendilerine bu sefer tehdit olarak Uygurları görmüşlerdir. Uygurları 840 yılında mağlup ederek Kırgız Devletini kurmuşlardır (Kulamshaeva, 2016, s. 84-85).

Kırgızların kurdukları bu devlet de çok fazla uzun sürmez. Bölgedeki siyasi çekişmeler ve artan saldırılar neticesinde Kırgızlar daha fazla direnemez. Kara Hitaylar tarafından kurdukları devlet yıkılır. Bu durum karşısında Kırgızlar iki yüzyıl Karahan devletinin hakimiyetinde hayatlarını idame ettirirler. Kırgızlar, Karahan devleti hakimiyeti altında topluluklar halinde İslam dini ile tanışırlar (Kapağan, 2015, s. 27).

Göçebe toplum olan Kırgızlar, Karahan devleti himayesinde önemli değişimler gösterirler. Daha önce hayvancılıkla uğraşan Kırgızlar bu dönemde tarımla ve ticaretle meşgul olmaya başlarlar. Aynı zamanda bu dönemde Yusuf Has Hacıp tarafından Türk Dilinin en önemli eserlerinden biri olan “Katadgu Bilig” kaleme alınır. 13. Yüzyıla gelindiğinde Kırgızlar, Moğolların istilası ile karşı karşıya kalır (Kundakcı, 2019, s. 16).

13.yüzyılda Moğollar, Karahıtay Hanlığını ve ardından Naymanları da yenip Balasagun’a hareket ederek Kırgız civarına da hakim olmuştur. İlk başlarda Kırgızlar, Moğollara direniş gösterebilir de Moğolların sayıca üstünlüğü karşısında yenilgiyi kabul etmişlerdir. Kırgızlar daha sonraki dönemde; Moğol, Jungar ve Çin gibi devletlere maruz kalarak güçsüz düşerek Hokand Hanlığının idaresine girmişlerdir (Kulamshaeva, 2016, s. 88-89).

Kırgızlar, Ruslar ve Kalmuklardan korkup Hokand Hanlığının idaresine gönüllü olarak girmişlerdir. Kırgızlar, Hokand hanlığında ayrı boylar halinde yaşamını devam ettirmişlerdir (Kundakcı, 2019, s. 17). Kırgızlar daha sonraki dönemde Hokand Hanlığının idaresine gelip yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Fakat bölgedeki diğer siyasi çekişmeler ve kavgalar Hokand hanlığını zayıflatıp Rus istilasına zemin

hazırlamıştır. Bölgeye gelen Ruslar uzun çekişmeler sonucunda 1876 yılında Hokand Hanlığını tamamen ele geçirmiştir (Gömeç S. , 2002, s. 46-53).

1.1.2. Çarlık Rusya'sı İşgalinde Geçen Dönem

İngilizler, Türkistan'a güneyden ilerler. Ruslar da 1839 yılında şu an Özbekistan'ın bir şehri olan Hiva'yı kuşatmak için harekete geçer. Ruslar mevcut 6.000 asker ile denemelerine rağmen bu girişimleri başarılı olamamıştır. Bu başarısızlık Rusları yıldıran bir müdahale olmamıştır. Rusların Türkistan coğrafyasına ilerlemesini ve yayılmasını engelleyen en önemli nedenlerden bir de Hokand Hanlığına ait olan Sirderya üzerindeki Akmescit kalesidir. Yakup bey tarafından korunan bu kale, Yakup beyin 1853 yılında oradan ayrılmasıyla Rusların eline geçer. Ruslar bu kaleyi almasıyla birlikte ve aynı zamanda Rusların, batıda ilerlemesine ve yayılmasına diğer güçlü ülkeler tarafında müdahalesi sonucunda Ruslar Türkistan coğrafyasına yayılmaya başlar (Kurat, 2020, s. 368-369).

Kırgızlar bu dönemde Hokand hanlığı altında yaşıyorlardı ve Hokand Hanlığının emrine girmek istemiyorlardı. Kırgız boylarının birbirleri ile çekişmeleri, Çin baskısı ve bölgedeki diğer hanlar ve beyliklerin kavgaları Türkistan coğrafyasının işgalini kolaylaştıran sebepler olmuştur. 17 Ocak 1855 yılında Isık-köl civarında bulunan Bugu boyu Rusya'nın boyunduruğunun altına girerek Kırgızistan'ın Rusya'ya dahil olması başlar.1862-1863 yıllarında Solto, Çerik, Sayak, Sarıbağış boyları Rusya'ya dahil olur. Aynı zamanda Kuzey Kırgız beyleri bu durumu kabul etmeyerek Rusya'ya baş kaldırıp mücadeleye girer. Kırgız beylerinin bu mücadelesi, Kırgızların bir birlik oluşturamaması nedeniyle başarısız olur. Ormon Han'ın oğlu Ümötöali'ye bağlı Sarıbağış boyu 1867 yılına kadar tüm imkanları ve tüm gücüyle mücadele etmesine rağmen Ruslar'a karşı bir sonuç alamazlar. Sonunda Ruslara teslim olurlar. 1855-1868 yılların arasında geçen 13 yıllık süre zarfında Ruslar, Kuzey Kırgızistan'daki Kırgız topraklarını ele geçirir (Özgen, 2014, s. 16).

17 Şubat 1876 yılında Çar, Hokand Hanlığının "Fergana Bölgesi" adı altında Türkistan Genel Valiliğine dahil olduğunu duyurdu. O yılın başlarında Hokand tamamen Rusya'nın boyunduruğu altında oldu. Ruslar bu bölgeyi ele geçirmelerine rağmen Kırgız Türkleri mücadeleyi bırakmadı. 1885 yılında Oş şehrinde bir direniş mücadelesi baş gösterdi. Derviş Han Töre önderliğinde yapılan bu ayaklanmada, Ruslar ateşli

silahlarının üstünlüğünü kullanarak bastırdı ve sonucunda birçok insan hayatını kaybetti. Pamir Kırgızları, 1894 yılında Rus boyunduruğunun altına girdiler. 1898 yılında Hacı Muhammed Ali önderliğinde Andican'da bir ayaklanma başladı. Hacı Muhammed Ali'nin; Rusların halkı içki ve ahlaksızlığa alıştırdığını, dini değerlere saygı göstermeyerek, mescit ve medreseleri zorla kapattığını gerekçe göstererek başlattığı bu ayaklanma, Rusları çok zor durumda bırakmıştır. Bu ayaklanmaya yaklaşık 1500 kişinin dahil olduğu tahmin ediliyor. Bu isyanın sonucunda birçok kişi ya öldürülmüş ya da Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir (Gömeç S. , 2009, s. 102).

Kırgızlar, Rusların tamamen boyunduruğunun altına girince, Çar tarafından o bölgelere Rusları yerleştirilmiştir. Yerleştirilen Ruslara karşı olumlu yönde ayrımcılık tanınıp toprak verilmiştir. Bölgedeki Ruslar aynı zamanda vergi ve askerlikten muaf tutulmuştur. Çar'ın bu politikası bölgenin gerçek sahipleri olan Kırgızları zor duruma sokmuştur (Erdem, 2005, s. 86).

Daha sonraki yıllarda Ruslar, girdiği Birinci Dünya Savaşı için ordusuna destek toplama arayışına girer. Rusya, ordusunun asker temini için Orta Asya'da elinde bulundurduğu Türk kavimlerinden asker toplamaya çalışır. Aynı zamanda Tarım reformu gibi politikalara maruz kalan Kırgızlar iyice fakirleşir. Bu gibi insan dışı uygulamalara maruz kalan Kırgızlar tekrar isyan hareketine başvurur. 1916 yılında meydana gelen bu isyanda, Ruslar halka sert yüzünü göstermiş ve katliam derecesine varan uygulamalarını devreye sokmuştur (Kulamshaeva, 2016, s. 93).

Bu isyan; Kırgızların sayıca az olmaları, düzenli orduları bulunmamaları ve Ruslara karşı üstünlük kuracak silahlarının eksikliğinden dolayı felaketle sonuçlanmıştır. On binlerce Kırgız, geçit vermeyen dağları aşıp Doğu Türkistan'a sığınmış, bölgede bulunan Çinli çetelerin ellerinde yahut Tanrı dağlarında hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu isyanda 2500 Rus askeri öldürülmesine karşın 83.000 Kırgız Türkü canını ve hayatını kaybetmiştir. (Erdem, 2005, s. 87)

Kırgız tarihinde derin etkiler yaratan bu olay kayıtlara Ürkün olarak geçer. Bu olayın ardından 1917 yılında ortaya çıkan Bolşevik ihtilali Kırgızları etkiler ve yeni bir süreç başlar (Soytürk, 2020, s. 18).

1.1.3. Sovyet Rusya'sı işgalinde Geçen Dönem

25 Ekim 1917 de Petersburg'da gerçekleşen Bolşevik ihtilaliyle, Rusya'daki "Geçici Hükümet" idareyi bırakmış, 25-26 Ekim tarihlerinde Smolny'da bir araya gelen Sovyetler toplantısında "işçi ve toprak hakkında kararlar" kabul edilip Vladimir İliç Lenin yönetiminde Bolşevik Rusya'nın ilk adımları oluşmuştur. Rusya'da gerçekleşen bu ihtilal sonucunda Türk Cumhuriyetleri 1924 yılında bir araya gelerek, kurdukları Komünist partileriyle ayrı cumhuriyetler halinde yaşamak istediklerini bildirmişlerdir. 1924 yılında Merkez Toprak komitesi bir çalışma yaparak bu Türk Cumhuriyetlerinin sınırlarını belirlemiş ve aynı yılın Ekim ayında Moskova'ya bağlı beş tane sosyalist cumhuriyet olan Kazakistan SSC, Özbekistan SSC, Türkmenistan SSC, Kırgızistan SSC ve Tacikistan SSC Rusya'ya bağlanmıştır (Sağlam, 2017, s. 25-26).

Rus komünistler, Sovyetler Birliği sınırları içinde kontrolü ele aldıktan sonra kendileri için ve rejim için tehlike arz eden bütün unsurları yok etme yöntemini seçmişlerdir. Yeni rejimi empoze etmek için bütün milli değerleri, kültürel unsurları zedeleme ve yozlaştırmaya başlamıştır. Uzun yıllar İslam kültürünün var olduğu Kırgız topraklarında, rejimin etkisi ile sadece 33 tane cami varlığını göstermektedir. Sovyet rejimi, ateizmi yaymak ve Allah, din, Kuran-ı kerim gibi mukaddes değerleri toplumun hafızasından yok etmeyi amaçlamıştır (Erdem, 2005, s. 94-95).

Kırgız halkının başka bir talihsizliği ise devletin önemli pozisyonlarında Rus yöneticilerinin yer almasıdır. Kırgızistan'da bulunan yedi kişilik bakanlar kurulunda beş tane Rus olmak üzere iki tane Kırgız görevli bulunmaktaydı (Tekin, 2010, s. 66). Bu gibi olumsuzlar karşısında Kırgızların bürokraside eli ve kolunun bağlı kalmasının en büyük nedeni Kırgızların devlette önemli kadrolarda bulunmamasıdır.

1925 yılında 30'lar adı altında bir grup komünist Kırgız, Rusçanın haddinden fazla yaygınlaşmasını ve kullanılmasını gerekçe göstererek parti yönetimine şikayetlerini dile getirmişlerdir. Bu şikayetin hemen ardından bu grup partiden tasfiye edilip liderleri Abdülkerim Sıdıkov sürgün cezası almıştır. Ruslar, Kırgızların diline bu denli hassas olmalarına rağmen 1940 yılında Kiril alfabesine dayalı bir alfabe meydana getirmişlerdir (Erdem, 2005, s. 96).

II. Dünya savaşının ağır sonuçları ve ülkeler arasındaki yıkıcı tahribatından Kırgızlar da etkilenmiştir. Bunun neticesinde Kırgızlar, Moskova yönetimine karşı bir tavır göstermişlerdir. Bu girişim, kültürel ve ekonomik temellerde gerçekleşmiştir. Bu karşı tutumun altında yatan en önemli husus ülkenin kaynaklarının çok fazla yararlanamamaları ve içinde buldukları yoksulluktur (Tekin, 2010, s. 65-66).

Stalin, Sovyet coğrafyasında yaşayan bütün milletleri etnik kimlik ile kesin olarak ayırmıştır. Bunu yapma amacı bir Sovyet tipi insan yaratma gayesidir. Bu alt grupların, üst kimliğe ihtiyacı olan ana unsur da Rus dili ve Rus kültürüdür. Stalin'in bu çalışmasının amacı Rus temelli bir Sovyet insanı oluşturmak istemesidir. Bu yapılan etnik ayırım halk nezdinde ağır bir psikolojik çöküntüye neden olmuştur. Stalin'in baskı ve zulmünden sonra gelen, Gorbaçov'un getirdiği Glasnostla birlikte yerini etnik milliyetçilik almıştır. Glasnost'un getirdiği özgürlük havası SSCB topluluklarının milliyetçi duygularını kamçulamıştır. (Sağlam, 2017, s. 28,30).

1980'li yıllara gelindiğinde sosyalist ekonomi sıkıntılar yaşadı ve bu durumun önlenmesi için geliştirilen politikalar sonuçsuz kalınca dünyada Amerika'dan sonra süper güç olan Sovyet Rusya'sını sallantıya soktu. Ekonominin olumsuz sonuçları 1991 yılında SSCB'nin resmen dağılmasıyla sonuçlandı (Kalyev, 2004, s. 12).

1.1.4. Bağımsız Kırgızistan Dönemi

Bu dönem Kırgızların, kendi başına bir devlet kurmasının son evresidir. Yirminci yüzyılda başlayıp günümüze kadar süre gelmektedir. 1980'li yıllar, mevcut olan Komünist partisine de durgunluk yılları olarak adlandırılır. O yıllarda gelişmiş sosyalizm ideolojisinin başta ekonomi olmak üzere, siyasî ve kültürel bir yıkama girildiği açıkça ifade edilir. Bu ve bunun gibi sıkıntıları çözmek için dönemin devlet başkanı Mihail Gorbaçev tarafından yeniden yapılanma adı altında bir kalkınma hareketi başlar. Sovyet Birliğinin içine düştüğü bu zor durumdan kurtarmak için yapılan bütün müdahaleler çok fazla başarılı olmamıştır. 1986 yılında başlayan bu kurtarma çabaları; Sovyetler Birliğinin içinde bulunan diğer milletlerin de kötü durumunu her haliyle göstermiştir. Bu durumu bir fırsat olarak gören Türk devletleri Sovyetler Birliğinden ayrılarak hürriyetlerine kavuşmuştur (Kulamshaeva, 2016, s. 98-99).

23 Eylül 1989'da Kırgız yüksek meclisi bir araya gelerek Kırgızistan'ın resmi dilini Kırgızca olduğunu ilan etti.1989 yılının Mayıs ve Nisan ayında sokakta yaşayan birçok insan "Aşar" hareketi adı altında bir oluşum başlattılar. Bişkek'te ev yapmak amacıyla bazı bölgelere yerleştiler. Bu oluşum ve hareketlerin ardından, komünist yönetim devreye girdi ama gösterilerin bitmesine engel olunamadı. Bu yapılan eylemler dönemin Kırgız aydınlarından da destek aldı. Olaylar yaşanırken komünist parti lideri Masaliyev görevi bıraktı. Bunun ardından 28 Ekim 1990 yılında Askar Akayev Kırgızistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu. 12 Aralık 1991 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti parlamentosu tüm dünyaya bağımsızlığını duyurdu (Şişikoğlu, 2018, s. 42).

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'tir. Nüfusu 6 milyondan fazladır. Kırgızistan'da çoğunluğu Kırgızlar oluştursa da ülkede Rus, Özbek, Kazak, Ukraynalı ve Almanlardan oluşan az da olsa azınlıklar bulunur. Kırgızistan o bölgede 198.500 km yüzölçümü ile tarihi İpek yolu üzerinde konumlanan bir ülke pozisyonundadır. Kırgızistan'ın komşuları; kuzeyde Kazakistan, batıda Özbekistan, güneyde Tacikistan, güneydoğu ve doğuda Çin zulmü altında bulunan Doğu Türkistan'dır. Kırgızistan'ın ayrı bir özelliği de Orta Asya'da yüzölçümü olarak en küçük ülke olmasıdır. Kırgızistan'daki Isık-Köl dünyadaki en büyük krater göllerinden biridir. Kırgızistan ekonomisinde; hayvancılık, tarım, sanayi ve yeraltı zenginlikleri önemli bir yer alır. Aynı zamanda Kırgızistan komşu ülkelere elektrik ihracı yapmaktadır (Kundakcı, 2019, s. 20-21).

Günümüzde, Doğu Türkistan ve Afganistan'da iki milyondan fazla Kırgız Türkü ikamet etmektedir. Kırgızistan'ın %70'i Türk olup 1926 yılında Kırgızlar nüfusun %67'sini teşkil ederken 1994 senesinde bu rakam %56 olmuştur. 1993 senesinde Kırgızistan topraklarında 917.000 Rus yaşarken, 1994 senesinde bu rakam 750.000'e gerilemiştir. Ayrıca Kırgızistan'ın nüfus artışı düşük olan ülkeler arasındadır. Kırgızistan bağımsız bir devlet olduktan sonra (31 Ağustos 1991) Türkiye Cumhuriyeti'nin de desteğiyle belli başlı kurum ve kuruluşlara dahil olmuştur. Kırgızistan'ın üye olduğu kurumlar arasında Birleşmiş Milletler, BDT ve AGİK gibi kuruluşlar bulunmaktadır (Gömeç S. , 2002, s. 73-76).

Kırgızistan bağımsız bir devlet olduktan sonra ülkede bazı sorunlar da baş göstermiştir. Özel mülkiyet problemi bunlardan bir tanesidir. Bağımsızlığın ardından çıkarılan kanunla birlikte herkes oturduğu bölgenin sahibi olarak duyurulunca bir kısım

mülkiyetler çok ucuz fiyatlarla satılmıştır. Bu satıştan yabancı uyruklu kişiler bile faydalanmıştır. Bu sürecin ileride kötü sonuçlar doğuracağını anlayan devlet yöneticileri, ecnebilere ev satışına izin vermemiştir. Ama eski düzene alışık olan kesim, her şeyi devletten bekleyerek birtakım yanlışlara düşmüştür. Geleceğe dair planları sonuçsuz kalmıştır. Bunun sonucunda elindeki kaynakları bitiren kişiler evsiz kalmış. Kırsal kesimdeki toprağını kaybeden halk şehirlere göç edince iskan problemi daha da artış göstermiştir. Kırgızistan'da toprak belli başlı kişiler dışında özel mülkiyette değil devlet kontrol altına girmiştir. Hala da dengeli ve adil bir şekilde toprak reformu gerçekleşmediği için tarımsal faaliyetlerde olumsuzluk vardır. Tarımsal faaliyetlerin verimi hala istenilen seviyeye ulaşmamaktadır (Erdem, 2005, s. 103).

1.2. Kırgız Türklerinin Kültürel Tarihî

Kültür; bir toplumun dil, din, ahlak ve toplumun yaşam tarzı gibi özelliklerinin yansımasıdır. Kültür uzun yıllar ve tecrübeler sonucunda meydana gelen olgudur. Bir toplumda yaşanan; savaşlar, salgın hastalıklar, felaketler, oyunlar, eğlenceler ve toplumu derinden etkilemiş bütün unsurlar o toplumun genetik kodu olan kültürde toplanır.

Kırgızlar, tarihte adı bilenen eski Türk kavmi olmakla birlikte eski zamanlardan bugüne kadar yaşadıklarını, tecrübelerini ve geleneklerini ileriki kuşaklarına aktarmayı başarmışlardır. Orta Asya coğrafyasında salt desturlarını en iyi koruyabilen ve sonraki kuşaklara aktaran toplulukların en önde gelen milleti olmuşlardır (Kapağan, 2017, s. 751).

En eski Türk boylarından biri olan Kırgızlar hakkında ilk çalışmaları yapan bilim adamlarından biri de Radlof'tur. O, Kırgızların tam bir göçebe kavim olduklarını, bütün sene süresince bozkırda bulduklarını ifade etmiştir. İkametleri ve güzergahları hep yiyecek ile içeceklere yakın olan yerlere doğru yapmışlardır. Kırgızların; gelenek-görenek, adet, düşünce yapısı gibi unsurlar hep hayvan göçlerine bağlı olarak dizayn edilmiştir. Bu tabiat ve hayvanlarla olan bağlantı takvime de yansımıştır. On iki hayvanlı takvimi kullanmışlardır (Erdem, 2005, s. 231).

Kuzey Kırgızlarının hepsi göçebe hayatı sürdürse de hanlar arasında yerleşik hayata geçenler de olmuştur. Onlar için, geçim kaynağı koyun, sığır, deve, keçi vb.

hayvanlar olmuştur. Bu sebeptendir ki hayvanlar için hep uygun yerle bulma çabasında olmuşlardır. Kırgızlar bir ev kurmayı “hayattayken mezara girme” olarak değerlendirmiştir. Şehir hayatını “uçmaz tavuk, göçmez ev” olarak adlandırıp bu durumu kabul etmemişlerdir. Tarımla çok fazla meşgul olmamışlardır, buğday, arpa ve fasulyeyi çok az sayıda üretmişlerdir. Darıyı diğer ürünlere göre daha çok üretmişlerdir bunun sebebi de maliyetinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda tarımsal faaliyetlerinin az ve çok fazla gelişmemesinin bir göstergesi de Kırgızlarda değirmenin çok az görülmesidir. Un yapmak için pek çoğu el değirmenini kullanarak bu ihtiyaçları gidermiştir. Kırgızlar, mutfaklarına öyle her yemeği sokmamışlardır. Yemek konusunda seçici olmuşlardır örneğin domuz etini yememişlerdir. Ama domuz yağını hastalıklar için kullanmışlardır. Kırgızlar hastalık konusunda hayvanlardan ve bitkilerden faydalanmaya çalışmışlardır. İlk önce hasta olan kişiyi su ile yıkadıktan sonra hastanın durumunda bir değişiklik olmadığı takdirde belli başlı hayvanları ya da bitkileri tedavi amaçlı kullanmışlardır. Örneğin yılanı suda haşlayıp o suyu hastaya vermişlerdir. Bitkisel tedavi olarak da bazen korgoşon, ak kodol, yabani sedef otu, pelin vb. bitkileri kullanmışlardır (Soltonoyev, 2018, s. 14-15-16).

Kırgızların kültürel tarihi içerisinde manaplar önemli yerde bulunmuştur. Bu kişiler toplumda lider pozisyonundadır. Manaplar toplum içerisinde siyasî, askeri ve sosyal olmak üzere dini bir özelliği bulunur. Manaplar duruma göre büyük, küçük ve orta olarak üç gruba bölünmektedir. Örneğin Kuzey Kırgızlarda orta ve küçük manaplar, ulu manapa saygılı olmaya mecburdur. Ulu manap da askeri kanadı oluşturduğu için halkı düşmandan korumaya mecburdur. Manaplar eskiden seçimle tayin edilirken daha sonraları bir saltanat anlayışıyla devir teslim olmuştur. Daha sonraki yıllarda manapların akibeti son bulmuş olup toplumdan kaldırılmıştır. Manapların kaldırılmasındaki en büyük etkenlerin başında Rusların gelişiyle ortaya çıkan dedikodular olmuştur. Ve bu da manapların toplumdaki itibarını zedelemiştir (Erşahin, 1999, s. 19-20).

Kırgızların kültürel tarihlerinin sağlam bir şekilde bugünlere gelmesinin bir başka nedeni de aile kurumuna özen gösterip kıymet vermesidir. Aile, toplumların istikbali bakımından önem arz ettiğinden, her toplum gibi Kırgızlar da özel alaka göstermiştir. Nasıl ki Türk kavimleri aile kurumunu her türlü iç ve dış olumsuz etkenlerden koruduğu gibi Kırgızlar da koruyup olumsuz durumlarda çözüm yolları

aramıştır. Bu sebeple aile yapısı çok kuvvetlidir. Nesiller arasındaki bağlantı diri bir şekilde sapasağlam durmaktadır. Hatta Kırgızlar nesillerini bilmeyen bir kişinin Kırgız olmadığını söylemektedir. Bu aile yapısının güçlü olmasının sebebi olarak da kırsal bir kesimde hayatlarını devam ettirmelerin ve ataerkil bir toplum olmaları gösterilmiştir. Kırgızların aile yapısı hem İslam'dan önce hem de İslam dinini kabul etmelerinden sonra da olup güçlü bir şekilde kültürel kodlarının arasına işlenmiştir. Kırgızların gelenekleri ve töreleri bu kurumun bu kadar güçlü olmasında büyük pay sahibidir. Bu güçlü aile yapısının oluşmasında evlilik bulunur. Evlilik, aile olmanın giriş bölümüdür. Kırgızlarda evlilik geçmişten günümüze biraz değişmiş olsa da bugün yine aynı şekilde özen gösterilmektedir. Yeni bir aile kurulmasında, büyüklerin payı oldukça fazladır. Kızlar da 17-18 erkeklerde 20-22 yaş aralığı vardır. Bu evliliğin gerçekleşmesi kız isteme ile olayı ilk sırada bulunur. Öncelikle kız ve oğlan karşılaştırılıp sıcak bir ortamda tanıştırılması yapılır. Bu süreçte aile büyüklerine büyük bir rol düşer ve hakem gibi durumları idare ederler. İki tarafta belli başlı araştırmalarını yaptıktan sonra kız isteme için uygun zaman belirlenir. Kız tarafı aileyi bir okul olarak algıladıklarından kızları küçük yaşta evliliğe hazırlamaktadır. Anne tarafından kıza evliliğin kalıcı ve sağlık olması için belli başlı telkinler yapılır. Bu işlem küçüklükten başlamaktadır. Kız çocuklarına el işi başta olmak üzere, yemek pişirme, temizlik, eve gelen misafire hürmet, ikram gibi hassas konuları öğretir. Erkek tarafı içinde gelinin yetenekli ve hamarat olması önemlidir. Eğer ileride kız ve erkeğin ailesi birlikte yaşarsa gelinin bu ortamdaki tavır ve tutumları önemlidir (Erdem, 2005, s. 245-248).

Kırgızların kültürel tarihinin bir başka konusu da korkutucu gerçekliğiyle ölüm ve ölüm sonrası inanışlar bulunmaktadır. Her millette var olduğu gibi Kırgızların da ölüm habercisi halk inanışları vardır. Bunların başında rüya yolu ile bilmek olsa da hayvanların hal ve hareketleri de belli başlı ölüm hakkında yorum yaptırmıştır. Atların kişnemesi, koyun, keçi ve inek gibi hayvanların böğürmesi gibi durumlar kötü olaylara yorumlanmıştır. Kırgızlar ölümle ilgili bir rüya görürseler ertesi sabah ata ruhlarına dualar edip Kur'anı kerimden ayetler okurlar. Kötü bir rüya görüldüğü zaman bu rüya suya anlatılır ve bu suyu ile kötülüklerin uzaklaşması için dua ederler. İnanışların arasında bulunan en yaygın olay; ölen bir kişinin hayatta bulunan insana rüya yolu ile görünmesidir. Bu rüya ölüm çağrısı ile yorumlanmaktadır. Ve rüyayı gören kişi ölüm için hazırlık yapmaya başlar (Dıykanbayeva M. , 2018, s. 165).

Bununla birlikte Kırgızlarda saklı dünya kavramı mevcuttur. Bu inanışa göre ölen bir kişi komple dünyadan uzaklaşmaz. Ölen kişinin ruhu saklı dünya dedikleri inanış adı altında dünyada dolaşır. Bu ruh, insanlar ile iletişime geçebilir, insanların davranışları doğrultusunda ceza ya da ödül verebilir. Kırgızlar her bir mezarın ayrı bir özelliği olduğuna ve kutsal bir ruhun o mezarda bulunduğu inancına sahiptir. Bu inanış olduğundan dolayı o mezarda bulunan ruha iletişim kurmayı denerler. Bu iletişim kuran kişilere közüaçıklar denir. Közüaçıkların, ruhlarla iletişim kurarak gelecekte haber verebildiklerine inanan Kırgızlar, onlardan belli başlı şeyler de talep etmektedir. Örneğin bu kişiler vasıtasıyla ekonomik, ailesel ve ruhsal problemin huzura kavuşmasını isterler (Pembeci, 2014).

1.2.1. Kırgız Sözlü Kültürü

Kırgızlar, oldukça hacimli bir sözlü kültüre sahiptir. Kırgız İlimler Akademisi'nin El Yazmaları bölümünde sözlü halk edebiyatına ait, sözlü kültür hususunda çok sayıda eser mevcuttur. Çok sayıda eser yayımlanmış olsa da (şarkı, masal, bilmece, tekerleme, atasözleri vs.) hala yayımlanmayı bekleyen eserler bulunmaktadır. Bu sözlü kültür ürünlerinin hepsinde Kırgızların yaşam tarzı işlenmiştir. Kırgızların, bu ürünleri ortaya çıkarma faaliyetleri, Rus işgalinden sonraki dönemde hayata geçirilmiştir. (Dıykanbayeva M. , 2018, s. 16).

Kırgızların sözlü kültürün bu kadar çok hacimli olmasının en temel sebebi yerleşik olmayan bir yaşam tarzına sahip olmasıdır. Kırgızların kuşaktan kuşağa aktararak bugüne kadar ulaştırdığı sözlü kültür unsurları arasında; destan, masal, efsane, ağıt, türkü, atasözleri, ninni, bilmece, tekerleme, ağıt, aytış yer almaktadır. Bu ürünlerin hepsinin kendine has özellikleri vardır. Aynı zamanda bu ürünlerin toplumsal hayatın devamlılığını sağlayan özellikleri de bulunur. Bu ürünler aynı zamanda toplumsal alanı dizayn eder ve kişilere geçmiş ve gelecek hakkında ortak bir şuur yükler. (Kundakcı, 2019, s. 27-28).

Sözlü kültürü sağlam ve zengin olan Kırgızlar, belli başlı etkenler sonucunda bu kültürü oluşturmuştur. Bu geleneğin oluşmasında ilk sırada din faktörü vardır. Kırgızlar diğer Türk kavimleri gibi İslamiyet'ten önce Şamanizm'e inanmıştır. Bu inanç sistemini

sözlü gelenekler aracılığıyla oluşturmuştur. Kırgızlar daha sonra İslam dinini kabul ettikten sonra dinî olarak sözlü kültürü besleyen şamanlar değil akınlar ve akınlık geleneği olmuştur. Diğer bir faktör de tıp ilmidir. Halk hekimleri, insanları tedavi ederken belli başlı sözlere de başvurmuşlardır. Hekimlerin başvurdukları bu sözler, sözlü kültürün içine girip kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Şecere (sancıra) de diğer iki tür gibi Kırgız sözlü kültürüne katkı sağlayan bir faktördür. Sancıra bir boyun ya da bir kavmin evveliyatını, dünya sahnesine çıkışını ve tarihi olmak üzere pek çok bilgi veren bir türdür. Sancıra adı verilen bu anlatıcılar, bu bilgileri kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarırlar. Sözü etkili gücünü kullanan bir başka etken de Türkçe karşılığı söz ustaları olan çeçenlerdir. Çeçenler, güzel konuşma becerisini kullanarak sözlü kültürün bir parçasıdır. Çeçenler cümleleri çok fazla uzun tutmadan atasözleri ve deyimleri kullanır (Alimov, 2010, s. 9-16). Kırgız Türklerinde sözlü kültürü icra edenler arasında sınıçılık geleneği de bulunur. Sınıçılar kahinlik yeteneği olan gelecek hakkında yorumlar yapan bilge kişiler olarak ifade edilir. Sınıçılar hanların yanında bulunup danışmanlık yapabilen, savaş zamanında orduyu yönetebilen aynı zamanda fal bakıp yorumlayan kişilerdir. Tarihi devirlerde sınıçılar bir meslek olarak sanatlarını icra etmiş aynı zamanda geleneklerini muhafaza etmişlerdir (Temür, 2004, s. 179-193).

Bu unsurlar sayesinde Kırgızların sözlü kültürü çeşitlenmiştir. Ve folklorik unsurlarla birlikte toplumun kültürü, dini, zihniyeti, hayat algısı bu ürünlerde toplanmıştır. Kırgızların sözlü kültürünün içinde Manas destanı olmak üzere; destanlar, masallar, efsaneler, bilmeceler, hikayeler, ayışlar vardır.

Kırgız sözlü geleneğinde destan türünü karşılamak için en kadim ifade “comok” ismidir. Bu isim daha çok mensur destanları ifade etmek için söylenmiştir. Bazı araştırmacılar bu ismin masal türünü de ifade ettiğini söylemektedir. Aynı zamanda Kırgızlarda destan ismini karşılayan “epos” ve “dastan” isimleri de kullanılmaktadır (Aksoy, 2019, s. 6-8).

Türk halkları içerisinde zengin bir destan geleneğine sahip olan Kırgızların, Manas destanı bu türün en hacimli eseridir. Manas destanı ölçüleri bakımından dünya destansı yaratıcılığının günümüze kadar gelen tüm eserlerin önünde olmuştur (Demir Y., 2019, s. 17). Hala canlılığını koruyan Manas destanı üç bölümden oluşmaktadır. Bu

destanın bölümleri Manas, Semetey ve Seytek'tir. Kırgızların tamamı bu destana hakimdir. Ama bu destanı baştan sonuna kadar akınlar okuyabilmektedir. Manas destanını okuyan akınlara "Manaşçı" veya "Comokçu" adı verilir. Manas destanı Kırgız halkının bir çeşit özeti mahiyetinde olduğu görüşünde olan araştırmacılar bulunmaktadır (Kundakcı, 2019, s. 28).

Manas destanından başka Kırgızlarda; "Kocacaş", "Er Töştük", "Ertabıldı", "Canıl Mırza", "Olcabay ile Kişimcan", "Sarıncı Bököy", "Kızcibek", "Kurmanbek" adlı destanlar da bulunur. "Kocacaş" ile "Er Töştük" destanları Kırgız sosyal yaşantısını göstermekle birlikte, destanlarda masalsı bir yapı ve mitolojik unsurlar bulunur. "Canıl Mırza" destanında Kırgızların Kalmuklar tarafından istilası anlatılır. Burada kahraman Kırgız kadın tipi de vardır. Kırgızların boyları arasındaki mücadelesi "Ertabıldı" destanında anlatılır. "Olcabay ile Kişimcan", "Sarıncı Bököy", "Kızcibek" destanları aşk konusu işlenmiştir. "Kurmanbek" destanı ise dil-din, hayat tarzı gibi pek çok konuyu içinde barındıran bir destandır (Kallimci, 2002, s. 6-7).

Kırgızların sözlü geleneğini oluşturan bir diğer türde efsanedir. Kırgızca karşılığı "mif", "anız", "angame", "ulamış" ve "leganda" olan efsaneler konuları bakımından farklılık gösterir. Bunların bazıları; kozmolojik efsaneler, yer adları hakkında efsaneler, hayvanlar, bitkiler ve dini efsaneler olmak farklı varyantları vardır (Kundakcı, 2019, s. 29).

Kırgızlarda sözlü edebiyatın unsurlarından bir diğeri de şiirler. Bu tür içinde "salt ırlar" dediğimiz geleneksel şiir türüdür. Geleneksel şiir dini, aile hayatı ve sosyal konular olmak üzere bölünür. Dinî hayatı anlatan şiirler, felaketlerden ve hastalıklardan kaynaklanan durumlarda üretilmiştir. Aile hayatını konu alan şiirler ise Kırgız hayatını derinden etkilemiş olaylardan veya efsanelerden üretildiği düşünülmektedir (Kallimci, 2002, s. 7).

Kırgız hayatında ve edebiyatında çok önemli bir yeri olan bir başka sözlü kültür unsuru lirik şiirler yani "liriklik janrı" dir. Bu türün içerisinde büyü-fal yani "ırım-darım" hastalıkları iyileştirme sözün ve kötü ruhları defetmek için söylenmiştir. Emgek yani emek ırları da bir iş sırasında çalışanlar tarafından icra edilen türüdür. Örneğin

hayvancılık, çiftçilik, avcılık sırasında söylenir. Bu tarzın en önemlileri bekbekey, şırıldan, opmayda, ton çık, koş aydo olmaktadır (Kundakcı, 2019, s. 29).

Didaktik şiirler de bu türün bir parçasıdır. Bu türün diğer ismi “terme” yani nasihattir. Konuları itibariyle insanın hal ve hareketleri işlenmiştir. Bu tarz şiirlerde; insanların hataları, kadınların zekası, insan kabiliyeti, ilim, ve estetik güzelliği ifade eden içerikler bulunur (Kallimci, 2002, s. 7).

Kırgızlarda törenlerde söylenen “kaada salt ırları” iki gruba ayrılır. İlk grupta iyi ve mutluluğun ön planda olduğu (düğün doğum) zamanlar ikincisi ise özellikle ölüm olduğu zaman yani istenilmeyen durumlarda icra edilen “koşoktor” adlı şiirlerdir. Bununla birlikte “süyüü ya da “mahabat” adı verilen aşk konulu şiirlerdir. Her toplumda olduğu gibi Kırgızlarda da bu tarz şiirler fazlaca icra edilmiştir (Kundakcı, 2019, s. 30).

Kırgız sözlü geleneğinin bir türü de masallardır. Kırgız Adabiyatının Tarihi adlı kitapta “comok” kelimesinin sadece destanı değil aynı zamanda masal için de yazılmıştır. Ama masal için comok kelimesinden farklı olarak cöo comok kelimesi de vardır. Masallar için hayvan masalları, sihir masalları, günlük hayat masalları gibi belli başlı çeşitlik göstermektedir. Destanlar için böyle bir ayırım bulunmamaktadır (Doğan, 2009, s. 5-9). Kırgızlarda masallar, efsane ve destana nazaran çok uzun değildir. Ayrıca masallar çoğunlukla düz yazı tipindedir ve masal anlatıcısı olan comokcular bazı bölümlerde şiir de söylemektedir. Kırgız masalları içerisinde sihir, büyü, dev, peri, melek şeytan gibi kavramlar oldukça fazladır. Ve bu kavramlar masalların içerisinde olay örgüsüne doğrudan etki etmiştir (Kaçmaz, 2020, s. 55).

Sözlü edebiyat ürünlerinden olan bilmece; diğer Türk boylarının çoğunluğunda olduğu gibi Kırgızlarda da tap fiil kökünden türeyen “tabışmak” terimi ile kullanılmaktadır. Ancak “cumbak” ve “cumak” kelimelerinin de bu türü karşıladığı bilinmektedir. Kırgız Türklerine ait olan bu tür hakkındaki ilk çalımlar 1917 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bilmeceler özellikleri bakımından diğer türlerden kolayca ayırt edilir. Soru ve cevap şeklinde olan bu sözlü edebiyat unsuru her zaman sözlü olma özelliğini korumuştur. Bununla birlikte Kırgız bilmeceleri mensur ve manzum olmak üzere iki gruba ayrılabilir (Şimşek, 2018, s. 30-34-77).

Bilmeceler çoğunlukla uzun kış gecelerinde icra edilen bir sözlü edebiyat ürünüdür. Özellikle çocuk folklorunun önemli unsurları olarak bilinir. Bilmeceler doğada bulunan; canlı, cansız varlıkları niteleyen aynı zamanda manzum bir eser olarak ifade edilmiştir. Kırgız bilmeceleri ilk olarak İşenaali Arabayev tarafından 1924 senesinde “Kırgız Alippesi” eserinde görünür (Şimşek, 2018, s. 441-459).

Kırgız Türkçesindeki karşılığı makal-lakap olan atasözleri, yazılı olarak ilk Orhun Abidelerinde rastlamaktayız. Atasözleri bir fikri, bir nasihati mecazi yollarla dile getiren ve derin tecrübeler sonucunda ortaya çıkan sözlü kültür unsurudur. Kırgız atasözlerinin teması oldukça fazladır. Atasözlerinin eğitici bir özelliği olduğu için çok fazla konuda ve olay sonucunda söylenmiştir (Dıykanbayeva M. , 2017, s. 61-70).

Kırgız sözlü geleneğinin kadim bir türü olan aytışlar, düğünler başta olmak üzere halkı güldürmek için pek çok organizasyonda görülür. İki usta söz cambazının birbirlerine yarış havasında atışmasıdır (Kundakçı, Kırgız Zamane Edebiyatı, 2019, s. 30). Aytış esasında söz ustalığını göstermekle ilgilidir. Kırgız Türkçesinde ayt-fiil köküne dayalı olarak birçok kelime türetilmiştir. Kırgız Türkçesinde; “ış, iş, uş, üş” mastar olarak daha çok kullanıldığı için aytış şekli ile türetilmiştir (Çeribaş, 2010, s. 1-16).

Kırgız sözlü edebiyatı içerisinde bulunan ve önemini hiçbir dönemde kaybetmeyen bir diğer tür de Ağıt yani Koşok’tur. Ölüm ve bir kız evlendiğinde söylenmek üzere ikiye ayırmamız mümkündür. Kırgız ağılarının dert, ölüm türünden başka bir de “uguzuu” denilen türü vardır. Bu tür ölen kişiyi halka duyurmak için icra edilir. Ünlü halk ozanları önemli şahsiyetlerin vefatını bu geleneğe göre bildirir (Çelebi, 2006, s. 31).

Kırgız sözlü kültür unsurlarının üreticileri ve temsilcileri akınlardır. Kırgızlarda akınlara “tökmö akın” ve “cazgiç akın” olmak üzere ikiye ayrılır. Kırgızca’da “tökmö” “töğü” (dökmek) fiilinden türetilmiştir. Kavram olarak şairin bir anda sanatını icra edip sergilemesidir. “Cazgiç” da Kırgızca’da “cazuu” yani yazmak fiilinden türetilmiştir. Bu kavram da düşünceleri kağıda geçirmek ile anlamındadır. Sözlü kültürün en önde gelen

akınları “ tökmö” akınlarının olduğu belirtilir. Bu sanatın en önemlileri; Kalıgul, Arstanbek, Aytıke, Balık, Esenaman, ve Soltobay gibi şahsiyetlerdir (Sagınbekov, 2007, s. 44-45). Akınlık herkesin kendi başına ve zevkine göre yapabileceği bir iş değildir. Usta-çırak çerçevesi içerisinde mümkün olan bir gelenektir (Kundakcı, 2019, s. 32).

1.2.2. Kırgız Edebiyatı

Kırgızların tarihinde birçok olumsuzluklar, işgaller ve savaşlar olmasına rağmen Kırgız edebiyatının gelişmesinde Yusuf Has Hacıp, Kaşgarlı Mahmut gibi isimler başta olmak üzere; Kalıgul, Arstanbek, Nurmoldo, Moldo Kılıç, Ceñicok gibi usta şair ve düşünürler vardır. İsmi geçen bu şahsiyetlerin bir kısmı Hokand Hanlığının son döneminde bir kısmı da Çarlık Rusya’sı döneminde bulunmuştur (Dıykanbayeva M. , 2016, s. 77-90).

Modern Kırgız edebiyatının oluşmasında zengin sözlü halk edebiyatı ürünleri ve halk şairlerinin eserleri büyük bir etkidir. Kırgız halk şairleri, asırlardır devam eden sözlü halk edebiyatının aşk, masallar, halk hikayeleri, destanlar ve efsaneler ile besleyerek, dönemin siyasî ve sosyal olaylarını da bütünleştirerek, kederlerini ve sevinçlerini eserlerine aksettirmişlerdir. Dönemin şairleri medreselerde eğitim almışlardır. Bu şairlere molla denilmiştir. Bu kişiler Kırgız toplumunun aydın kişileridir aynı zamanda yazılı edebiyatın gelişmesinde büyük katkıları olmuştur (Özgen, 2014, s. 43).

Kırgız edebiyatının içerisinde XIX. asrın ikinci yarısından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde, kendine has içerik ve şekil nitelikleri ile oluşum ve gelişim sürecini tamamlayan ve bir “edebî akım” şeklini alan şiir görüşüne “Zamane edebiyatı” denilmektedir. Dönemin toplumsal anlayışının şiire yansıtılmış hali olan bu edebiyat anlayışı; halkın yaşantısına, tarihine ve kederine bağlı olarak değişme, dönüşme ve gelişme kat etmektedir. Zamane edebiyatını iyi bir şekilde anlamak ve onun üzerine yorum yapabilmek için Kırgız sözlü kültürünü başlangıcından itibaren anlamak gerekmektedir. Zamane edebiyatının çıkışı, insanların inançları kadar eski olduğu düşünülmektedir. Mukaddes kitaplardan olan İncil ve Kuran’a kadar bağlantısı olduğu dile getirilebilir (Kundakcı, 2019, s. 36).

Sovyet dönemi eserlerinde, Kırgız yazılı edebiyatının Erkin Too gazetesiyle filizlenmeye başladığı söylene de bu konu hakkında çalışma yapanlar tarafından ilk yazılı edebi ürünlerin ihtilalden önce olduğu söylenmektedir. Kırgız Edebiyatı, ilkin Ruslara karşı, rejime karşı ürünler vermiştir. 1920 yılından sonra Sovyet ideolojisinin ve Komünist partinin etkin bir güç olmasıyla, 1991 yılına kadar Kırgız-Sovyet edebiyatı şekillenmiştir (Özgen, 2014, s. 32).

Kırgız Edebiyatında “akın“ya da “ırçı” denilen bizdeki aşık edebiyatının benzeri olan bir akınlık geleneği vardır. Bu akınlar şiiirlerini, Kırgız yaşantısından, hayata dair izlerden, tarihten alarak şiiirlerini oluştururlar. Bizdeki aşıklık geleneği gibi akınlık geleneğinde de usta-çırak ilişkisi mevcuttur. Kırgız akınlık geleneğinin kesin bir başlangıç tarihi henüz bilinmemektedir. Akınlar; toplum içinde meydana gelen olayları, toplumsal huzursuzlukları ve yönetici kadrodaki şahısların yanlış politikaları gibi her türlü olayı eserlerinde bahseder. Akınlar halktaki talep ve istekleri yönetici kadroya ulaştıran bir postacı gibi davranmıştır. Aynı zamanda sorunlara çözüm de üretmişlerdir (Kundakçı, 2019, s. 32-33).

Eski akınlık geleneğinde olduğu gibi günümüz akınları da manasçılığı aynı anda yürütmektedir. Akınlık geleneği bu dönemde de devam etmektedir. Kırgızistan devleti bu akınlık geleneğini devam ettirmek ve desteklemek amacıyla belli başlı dernekler kurmuştur. Bunlardan bir tanesi 1992 yılında açılan Atışma Topluluğı Derneğı” ni devlet kendi eliyle açmıştır (Arvas A. , 2011, s. 176).

On dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başlarında dönemin Tatar entelektüelleri tarafında Usul-i Cedit adıyla yeni tarz okullar Kırgızistan’da kurulmaya başlanır. Bunun neticesinde dini eserler, edebi eserler, dergi, makale ve gazeteler az da olsa görünmeye başlar. Bu eserlerin etkisiyle başta şair ve yazarlar olmak üzere eğitimli Kırgızların, belli başlı fikirleri tezahür eder (Panislamizm, Pantürkizm). Ayrıca Kırgız sahasında İran ve Türk dili halklarına ait olan edebi örnekler tanınmaya ve yavaş yavaş okunmaya başlanır (Özgen, 2014, s. 32-33).

Kırgız entelektüelinin temelini 1921-1924 yılları arasında Taşkent'te ve Almatı'da okuyan gençler oluşturur. 1924'e kadar Kırgız aydınları yazılı dillerinde Tatarca, Kazakça ve Özbekçe kullandılar. 1924'e kadar Kırgızca gazete ve küçük tarzda broşür yayınladılar. Bununla birlikte öğrenim gördükleri bölgedeki gazete ve dergilerde yazılar ve şiirler yazdılar. Bu eserlerin arasında bir perdelik piyes de vardır. Almatı'da öğrenim gören Kırgızlar "Jas Kalem" gazetesinde şiir, masal, hikâye başta olmak üzere "Saule" adlı dergide de bir drama meydana getirdiler. İlk Kırgız entelektüelleri sadece Kırgızistan dışında değil Kırgızistan'ın sınırları içerisinde de vardır. Okuma yazma bilen bu akınlar; Togolok Moldo, Isak Saybekov, Abılkasım Cutakeyev, Toktoraalı Talkanbayev, Orozakun Lepesov, Cumadıl Tülögabilov önemli Kırgız akınları arasındadır. Bu akınlar eserlerinde, yeni dönem, Bolşevik partisi, Sovyet idealleri, siyasî hareketler ve kadın sorunlarını eserlerinde dile getirmişlerdir. Aynı zamanda bu entelektüel kesimin eserleri, fikirleri kitap ve dergi olarak halka ulaşmıştır. Bununla birlikte Kırgız yazılı edebiyatının ilerlemesinde 1926 yılında açılan "Kırgız Memleket Yayınları"nın açılması önemli rol oynamıştır (Aşçı, 2009, s. 10-11).

Kırgız Edebiyatı 1920'li yıllarında çoğunlukla işlediği konular; Sovyet hükümeti, Komünist Parti, Lenin, 1917 ihtilali gibi konular olmuştur. Bu yazılan konularda asıl gaye yeni Sovyet insan modeli olmuştur. Bu görüşte olmayıp eserlerini bu doğrultuda yazmayan şairler ise vatan haini ilan edilmiştir. Kasım Tımıstanuulu, Sıdık Karaçev, Moldo Kılıç gibi önemli kişiler, o dönemin kurbanı olmuştur (Kallimci, 2002, s. 10).

İlk dönem Kırgız şairleri halk şiirinden faydalanmıştır. Halk şiirlerinin edebi tekniklerini modern yazılı şiire uygulamışlardır. Kırgız şairler halk edebiyatını şiirlerinin temelinde oturtsalar da yeni tarzlar da aramışlardır. 20'li yılların şiiri bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde halka şiir vasıtası ile sosyalizmi anlatma gayretine girmişlerdir. Aynı dönem içinde "Kızıl Alev" derneği hayata geçirilmiştir. Bu dernek, daha sonra kurulacak olan Kırgızistan Proleter Yazarlar Birliği ve Kırgızistan Yazarlar Birliği'nin alt zemini hazırlamıştır (Efe, 2019, s. 32).

1930'lu yıllar modern Kırgız edebiyatının gelişim dönemidir. Bu dönem içerisinde pek çok kitap sadece on yıl içerisinde yayımlanarak Kırgız edebiyatının

gelişimine katkı sağlar. Bu dönem Kırgız şiirinin içerisine farklı temalar, farklı konular ve türler girmiştir. Bu dönemde Kırgız şiirin konularından biri “emek” olmuştur. Basılan ya da yazılan her kitabın odak noktası emek kavramı altında olmuştur. Hatta Aalı Tokombayev ve Coomart Bökönbayev gibi şairler kitaplarının isimlerini emek olarak yazar. Şiire giren bir başka konuda sanayi olmuştur. O dönemde kurulan fabrikaların ve demir yollarının inşası şiirin konusuna da girer. Hatta tren konusu şiirin içinde geniş bir yer bulur. Bu dönemle birlikte satirik şiirde gelişme kat eder. Şairler, halk edebiyatı nazım biçimi olan atışma ve taşlamadan faydalanarak satirik eserleri kaleme almıştır. Kubanıçbek Malikov, atışma biçimini satirik şiirde ilk o gerçekleştirir. Toplum içindeki nüfuslu kişileri yerer. Sosyalizm, komünizm ve onlarla birlikte siyasal ve vatan kavramları da bu dönem içinde kendisine bir yer bulur. Örneğin Ekim ihtilalinden sonraki dönem mutluluk ile anlatılarak şiire girmiştir. Aalı Tokombayev 1933 yılında “Kırgızistan” şiirini kaleme alır. Bu eserinde ülkenin zenginliğini, kuvvetini anlatırken bu başarıların kızıl bayrak ile geldiğini savunur. Bu dönemde ölüm, hayat, sevgi, sonsuzluk gibi temalar sosyalizmin gerisinde kalmıştır. Şairler bu dönemde pek çok farklı türde eserler ya da farklı konulara girmiş olsalar da folklorik unsurlardan sıyrılamamıştır (Özgen, 2014, s. 96-109).

Kırgız şairleri nesir türüne el atarlar. Ama ilk başta onlar için bu tür yeni olduğundan biraz çalışma yapmaları yani öğrenme çalışmaları yapmıştır. 1920’li yıllarda cereyan eden gazete haberleri, makale, tenkidî fikra, deneme yazma girişimleri, yazarlardaki ideolojik ve edebi alandaki ilerlemeler, realizme ve realist türde eserler verme düşüncesine iter. Bu düşünce 1930’lu yıllara kadar artarak ilerler ve yazarlar nesir alanındaki türlerde çeşitlilik gösteren ürünler yaratır (Özgen, 2014, s. 110)

Nesir alanında Sıdık Karaçev’in hikayeleri Modern Kırgız Edebiyatının temelini oluşturur. Sıdık Karaçev’in 1919 yılında Kömek gazetesinde Tatarca olarak yayımlanan “Evlenmekten Kaçtı” adlı eseri ilk modern nesir olarak kabul edilir. Yazar daha sonra kadın-erkek arasındaki eşitsizliği konu alan hikayeler kaleme almıştır. Ama Modern Kırgız edebiyatı Kasımaalı Bayalinov ile olur. 1916 yılında olan ürkün olayını konu alan “Acar” hikayesidir. Kasımaalı, Acar adlı bir genç kızın Çin’e kaçışını konu alır (Efe, 2019, s. 32).

K. Tınıstanov, Kazak dergilerinde “Göl Kıyısında Meryem İle” adlı uzun hikayesini kaleme almıştır. Sıdık Karaçev de “Tutsak Günlerde” ve “Hürriyet Tanı” adlı uzun hikayelerini aynı dönemde yayımlar. Bu iki şahsiyet aslında Kırgız Edebiyatının gerçek öncüleridir. Ama bu iki şahsiyet de Sovyet düşmanı ilan edilip ve hapisteyken vefat eder. Bu iki usta kalem uzun bir süre boyunca ismi yasaklı olan şairler ve yazar listesinde kalır (Kallimci, 2002, s. 11).

Bu dönemde nesir alanında fıkra, deneme gibi türler de az da olsa görülür ama temel olarak hakim olan tür hikayedir. Hikâyede işlenen konular çoğunlukla Ekim devriminin öncesi ve sonrası, sınıf farklılıkları, Sovyet hükümeti ve onun faaliyetleri, kadın-erkek eşitsizliği ve özgürlük konularıdır (Efe, 2019, s. 32-33).

1934-1935 yıllarında, Mukay Elebay’ın “Uzak Yol”, Tögöl Sıdıkbekov’un “Ken-Suu”, Kasımaalı Cantöşev’in “Kanıbek” romanları o dönemde Kırgız nesrinin gelişmesine katkı sağlamış ve ilerlemesinde büyük etken olmuştur. Bu eserler realist bir tarza kaleme alınmıştır. Eserlerdeki belli başlı konular ise; Kırgız köy hayatı, sınıf mücadelesi, Ürkün olayı, Ekim devrimi ve yazarların hayatlarından kesitler olmuştur. Aynı zamanda otobiyografi, biyografi ve mizahi tarzda türler de yazılmıştır. Aalı Tokombayev’in “Biz palaz iken”, Mukay Elebayev’in “Kitap Ararken” ve “Fırtınalı gün” adlı ürünleri bu otobiyografi türünün örnekleridir. Biyografinin ilk örneğini ise Coomart Bökönbayev’in “Toktogul’un Hayatı” adlı eseridir. Nesir türündeki bir başka yeniliği de Şarşen Termeçikov yapmıştır. Onun doğaçlama söylediği mizahi hikayeleri bu türün ilk ürünleri olarak kabul edilir. Eserleri daha sonra yazıya geçirilmiştir. Şarşen toplumdaki zıtlıkları, insanların arasındaki farklı tipleri eserlerinde kaliteli bir şekilde göstermiştir (Özgen, 2014, s. 112-116).

1926 yılında Kırgız Devlet tiyatrosunun faaliyete geçmesiyle tiyatro türünde de ilerlemeler olmuştur. Tiyatro türünün ilk örnekleri Moldogazi Tokobayev’in “Kaygıлуу Kakey” adlı eserinin sergilenmesiyle alevlenmiştir. Moldogazi Tokobayev gibi Kasımaalı Cantöşev de 1928 senesinde yazdığı “Karaçaç” adlı eserini 1929 yılında sahneye taşıyarak bu türe ilk katkı sağlayanlar arasında olmuştur (Karşlı, 2019, s. 13-14).

1930'lu yıllarda Kırgız tiyatrosu tema, tür bakımından oldukça çeşitlenir. Günlük hayatı ideolojik ve edebi açıdan göstermek için uğraşlar verilir. Yine bu türde de sosyalist sistemin doğrultuları kullanılır. Tiyatronun daha çok gelişmesi ve sahnelenecek oyunlar için tiyatro oyuncularını eğitilir. O dönemlerde Kırgız tiyatrosunun daha çok ilerlemesi için pek çok atılımlar olur. Birincisi devlet tiyatrosunun açılmasıydı ikincisi ise Maksim Gorki'nin "Piyas Hakkında" adlı makalesinin tercüme edilmesi olmuştur (Özgen, 2014, s. 116).

Bununla birlikte 1936 yılında Rusların deneyimli sanatçısı Samarin, genç besteciler Vlasov ile Fere, orkestra şefi Selikovskiy, koreografi Holfin gibi dönemin önde gelen şahsiyetleri Kırgızistan'a gelerek Kırgız Devlet Tiyatrosunun adını Kırgız Devlet Musikili Dram Tiyatrosuna çevirir. Bu dram tiyatrosu altında Cumhuriyetçi gençler tiyatrosu faaliyete girer (Mürseloğlu, 2019, s. 849-863).

1930 yıllarda Kırgız Edebiyatıyla birlikte çeviri türü de gelişme gösteren türler içerisine girmiştir. Rus edebiyatından; Tolstoy, Puşkin, Gogol, Şolohov, Mayakovski gibi yazarların eserleri tercüme edilmiştir. Şiir türünde gözle görülecek bir ilerleyiş olmuştur. Altmıştan fazla eser yayımlanmıştır (Karlı, 2019, s. 14). Kubançbek Malikov, Kasımalı Cantöşev, Mukay Elebayev, Kasımalı Bayalinov, Mukambet Dögdurov gibi yazarlar bu türe oldukça ilgi gösterip ön safhada yer almıştır (Özgen, 2014, s. 126).

1.2.3. Kırgız Türkçesi

Kırgız Türkçesi, diğer Türk lehçelerinin tasnifine göre farklı pozisyonda konumlandırılmıştır. Kırgız Türkçesi, kuzey ve güney olmak üzere iki temel ağız bölgesine ayrılrsa da Kırgızca yazılı dili olarak kuzey ağız grubunu temelinde şekillenmiştir. Samoyloviç ve Reşit Rahmeti Arat Kırgızca'yı *tav*, Talat tekin ise *töli* grubunda diye ifade etmiştir. Kuzey ağız grubu; Isık göl, Çüy ve Narin vadilerinde, Güney ağız grubu ise Oş ve güney batı Talas'ta yaygındır (Barlas, 2015, s. 3).

Kırgız Türkçesi, Türk dillerinin Kırgız-Kıpçak kolundadır. Kırgızca yazı sisteminde 34 harf vardır. Bu harflerin 22'si ünsüz 8 tanesi ünlüdür. Bununla birlikte Rusça'dan gelen iki sesten oluşan sembollerle birlikte kesme ve yumuşatma işaretleri vardır. Kırgızca'daki ünlüler çıkış yerlerine göre kalın-ince, dudaklara göre yuvarlak-

düz ve ağızın durumuna göre geniş-dar gibi durumlarına göre ifade edilir. Ünsüz harfler ise tonlu-tonsuz, çift dudak, diş dudak ünsüzleri, diş-diş eti ünsüzleri, diş eti- ön damak ünsüzleri, art damak- boğaz ünsüzleri ile çıkış biçimine göre süresiz ünsüzler, sürekli ünsüzler, sızıcılar, akıcılar olarak gruplandırılır (Elshebin, 2016, s. 11).

Kırgız Türkçesi tarihi devir olarak üç evreden geçmiştir. Eski Kırgız Türkçesi VII.-IX yüzyılları arasındadır. Bu devir daha çok Eski Uygur ve Oğuz Türkçeleri ile ilişkili bir devirdir. Orta Kırgız Türkçesi X.-XV. yüzyılları arasındadır. Bu dönem sözlü edebiyatın ön planda olduğu bir devirdir. Yeni Kırgız Türkçesi XV ve sonrasıdır. XVIII. yüzyıldan 1917 Ekim devrine kadar olan sürede ağız farklılıkları ortaya çıkmıştır. Oruzbaeva da Kırgız Türkçesini dört dönem içinde değerlendirir. Birinci dönemin I.-VIII yüzyıllarını kapsadığını söyler. Bu dönemde Kırgızlar, Yenisey’de yaşamaktadır ve Kırgızca’nın Hakasça ve Tuvaca ile ilişkili olduğunu söyler. İkinci dönem VII.- XIII. yüzyılı kapsadığını söyler. Bu dönemde Kırgızlar ilk oldukları yerden hareket etmişler ve Güney Altay’da belli süre yaşamışlardır. Bu nedenle Altayca ile ortak noktaları vardır. Üçüncü dönem XIV.- XVI. yüzyıl arasındadır. Bu dönem Kırgızca’nın karakterinin olduğu dönemdir. Aynı zamanda Kırgızlar bu dönemde diğer Orta Asya halkları ile ilişki kurdukları için leksik ve gramer özellikleri vücut bulmaya başlamıştır. Dördüncü dönem ise XVI. yüzyıl ile günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönem Yeni Kırgız Türkçesi olarak da adlandırılır (Özeren, 2015, s. 138-168).

Karahanlı döneminden beri Arap alfabesi ile yazan Türk halkları, 1926 Bakü Türkoloji kurultayında Latin alfabesini kullanmaya karar verirler. Fakat aynı dönemlerde Türkiye’nin de Latin alfabesini kabul etmesi Rusları korkutur. Bu sebeple Ruslar, Türk boyları ile iletişimi bitirmek için buyruğu altında bulunan Türk halklarının alfabesini 1940 yılında Kiril alfabesi ile değiştirir. Dolayısıyla Kırgızlar 1924-1928 yılları arasında Arap, 1928-1940 yılları Latin, 1940’tan günümüze kadar hala Kiril alfabesini kullanır (Kundakçı, 2019, s. 24).

1.2.4. Akınlar ve Akınlık Geleneği

Akınlık geleneğinin ortaya çıkışı ve tarihi hakkında kesin bilgiler hala muammadır. Bin yıl öncesinde yaşamış akınlar hakkında bilgiler mevcuttur ama daha önceki akınlar hakkında bilgiler elimizde değildir. Bu ilk adımı bildiğimiz akınlar Çaysan

Irçı ve ile Irmandın Irçı Uulu'dur. Bu kişilere akınlık tarihi olarak 9.yüzyılda rastlamaktayız (Efe, 2019, s. 21).

Halkın yaşamını, tarihini, kültürünü, yazdıkları veya söyledikleri şiirler vasıtasıyla kuşaktan kuşağa taşıyan kabiliyetli ve iyi bir eğitimden geçmiş sanatçılara Kırgızlar akın tabirini kullanır (Alimov, 2010, s. 26-27). Akınlar, şiir yazar ve şiirle meşgul olan kişilerdir. Bu isim Kırgız-Kazak topluluklarında şiirle meşgul olan kişilere verilen bir isimdir. Akınların yaratıcılığının en temel özelliği hazırlıksız olarak şiir yazmasıdır. Akının söylediği şiir çoğunlukla bir müzik aleti ile birlikte ve akının kendi tarzına göre melodi ya da geleneksel bir tarz havası eşliğinde gerçekleşir. Akınlar şiirlerini genellikle milli çalgı olan komuz ile birlikte gerçekleştirirler. Bu tarz kuralları ve gelenekleri olan bu gelenek, kendine has bir edebiyat geleneği oluşturmuştur. Bu tarz edebiyatın oluşmasında geçmiş ile olan bağı da etkilidir. Ayrıca her akın sözlü gelenek ve kültüre bağlı olmasının yanında her bir akın kendi tarzını yakalaması ile bu akınlık geleneğini daha da çok geliştirmiştir (Sagınbekov, 2007, s. 44-45).

Akınlık geleneği, Kırgızların kültürünü, yaşamını, tarihini sözlü gelenek haline getirip irticalen söyledikleri şiirler vasıtasıyla kuşaktan kuşağa ileten şahsiyetlerin oluşturduğu bir gelenektir. Akınlık, eski dönemlerin bahşılık, kamlık, ozanlık geleneğinin devamıdır. Akınlar köy köy şehir şehir gezerek geleneği canlı tutmuş ve halk şiirinin örneklerini sergilemiştir. Ayrıca büyük şöenlere katılarak, sanatlarını göstermiş veyahut toplantılarda kendi boyunu temsil etmiştir (Vural, 2019). Akınlar her şeyden evvel toplumsal gelişim sırasında ortaya çıkan istenmeyen olayları, toplum içindeki adaletsizliği, en başta da hükümet yetkililerin yanlış politikaları gibi halk nezdinde yanlış olan her türlü durumu eserlerine işleyerek yöneticilere iletmeye çalışır. Akınlar toplum hayatı içerisinde ortaya çıkan en basit fikirlerden başlayarak en karmaşık, en zor ve en önemli fikirlerin hazırlayıcı ve bunu topluma anlatan kişi olarak bilinir (Kundakcı, 2019, s. 34).

Akınlık geleneği ile aşıklık geleneği arasında benzerlikler vardır. Fiziki olarak farklı mensup olsa da özellik olarak benzerlikleri çok fazladır. Aşıklık geleneğinde olduğu gibi akınlıkta da usta-çırak ilişkisi bulunur. Bu usta-çırak ilişkisi her iki gelenek için bir eğitim gibidir. Akınlar, usta akının eğitimi ile birlikte enstrüman çalma, kafiyeli

konusma, söz söyleme gibi yeteneklerini geliştirir. Bu eğitim süresi bittikten sonra aynı zamanda kendini geliştiren çırak akınlar geleneğın devamı için kendileri çırak yetiştirir (Vural, 2019).

Kırgızlarda akınlık geleneğı 18-19. yüzyılda çok büyük bir gelişme gösterir. Bu gelişmenin altında yatan unsur sosyal ve siyasal hayatın değışmesi olmuştur. Bu değışim ile birlikte şiirdeki temalar da değışmiştir. 19. Yüzyılın ortalarında Kalıgul tarafından şiire “*Zaman*” teması girer. Arstanbek Buylaş Uulu, Moldo Kılıç ve Şamırkan Uulu tarafından bu tema devam ettirilir (Efe, 2019, s. 22-23). Zamane edebiyatı döneminde sözlü akınlık geleneğı farklı bir gelişmeyle Kırgız yazılı edebiyatının tekrardan dirilmesine ve ilerlemesine neden olur. Bu dönemin içindeki eğitimli ve kabiliyetli molla şairleri şifahî olarak içre ettikleri şiirleri yazıya geçirmeleri ile önceki devirdeki akınlık geleneğinden ayrılır. Zamane akımı temsilcileri olarak da isimlendirilen bu şahsiyetler eserlerinde, halkı dini olarak bilgilendirdiğı gibi dönemin siyasal ve sosyal olaylarına da kayıtsız kalmayarak eserlerinde bahsetmişlerdir (Kundakcı, 2019, s. 36).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Kalıgul Bay Uulu'nun Hayatı

Kalıgul, 1785 yılında doğup 1855 yılında Isık-Köl'ün güneyinde Ak-Suu civarında hayata gözlerini yummuş bir Kırgız büyüğüdür. Bu tarihler kesin olarak doğru olmasa da bilim adamları ve araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Kalıgul zamanının varlıklı ve soylu bir ailesine mensuptur. Babası Sarıbağış boyuna mensup varlıklı bir kişidir. Kalıgul'un çocukluk ve ergenlik dönemleri hakkında mevcut bir bilgi bulunmamıştır. Halk arasında genel olarak Kalıgul; “Kalake”, “Kalugul Bey”, “Kalıgul Akılman”, “Kalıgul Oluya” adlarıyla ünlenmiş, bu ünü sadece Kırgızlar arasında kalmayarak; Kazak, Özbek, Uygur gibi komşu halklar arasında da saygı ve itibar görmüştür (Kölbayeva, 2015, s. 57-61).

Bir başka kaynakta da Kalıgul'un doğumu ve ölümü hakkında Kalıgul Ağa'nın Ormon Han'dan üç sene sonra yetmiş yaşında öldüğü söylenmiştir. O söylentiye dayanarak 1922 yılında halk içindeki söylentileri yazıya geçiren halk bilimci Kayum Migtakov, Kalıgul'un oğlundan duyduğunu belirtmiş. Manasçı Sagımbay'ın da dediklerine göre Kalıgul 1785 yılında dünyaya gelmiş ve 1855 yılında Isık-Göl'ün doğu tarafındaki Ak-Suu'da vefat etmiştir (Akmataliyev, 2000, s. 159).

Kalıgul, kuzey ve sağ Kırgızlara ait bir aileden dünyaya gelmiştir. Babası Sarıbağış uyruğuna mensup olup adı Berdişoğludur. Kalıgul doğduğunda yüzündeki benden dolayı ona (kal-ben) yani Kalıgul adını vermişlerdir. Kalıgul'un babasının ekonomik durumu döneme göre iyi olsa da dedesi Berdiş'in durumu iyi değildi. Kalıgul'un atalarının isimleri ise Döölöt Sarseyitoğlu, Sütöy, Manap, Döölös, Kılıcı ve Tagay'dır (Soltonoyev, 2018, s. 255-256).

Tazebek Samançin 1941 yılında Kalıgul hakkında ilk bilimsel araştırmalara başlamıştır. Tazebek, Kalıgul hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmadığını ve sadece halk arasında dolaşan bilgilerin olduğunu ifade ederek yaşlı insanlardan aldığı bilgiler doğrultusunda Kalıgul'un yüzünde beni olduğunu, konuşurken sağ omzuna bakıp “Hey Halkım” diye uzun uzun nasihatler verdiğini belirtir. Tazebek bilinenlerin sadece bunlar olduğunu söyler (Akmataliyev, 2000, s. 161-162).

Kalıgul'un ilk yılları hakkında fazla bilgi olmasa da kişiliği hakkında bilgiler mevcuttur. Manasçı Şapak'ın aktardıklarına binaen Kalıgul Ağa dinî vecibelerini yerine getiren, orucunu tutup namazını eda eden, içkiye el sürmeyen, misafirlerini baş üstünde tutan, hayatı boyunca ahlaklı yaşayıp halk arasında büyük bir saygı edinmiş kişilik olarak karşımıza çıkar. Kalıgul halk arasında “evliya” olarak bilinir. Hz Hızır (a.s)'ın ona dua ettiğini bu sebeple gelecek hakkında bilgisi olduğuna dair halk arasında bu ve bunun gibi söylentiler bulunur. Kalıgul, Kırgızların Nostradamus'u olarak da bilinir (Kundakçı, 2019, s. 50).

Kalıgul, Kırgızlar başta olmak üzere diğer Türk boylarında da şöhreti yayılmış ve dönemin yönetim kadrosunun dikkatini çekmiştir. Kalıgul, Hokan Han'ı Hudayar'ın huzuruna elçi olarak gitmiş. Bu doğrultuda Ormon Han ve Törökeldi Baatır'a danışmanlık yapmıştır. Bunun yanı sıra Kalıgul, fazla konuşmayan, akıl ve nasihat içerikli sözler sarf edip daha ağır ve durgun konuşan bir şahsiyettir. Bunların haricinde Kalıgul'un dış görünüşü; dokuz düğmeli siyah kaftanı olan, üzerinde deve rengi cepkeni bulunan, başında etrafı nakışlı ak kalpağı olan, sarı koyun derisinden yapılmış pantolonunun paçasını nakşettiren, ayağına nakışlı gocuk giyen, ince yanaklı buğday renginde tasvir edilir (Kölbayeva, 2015, s. 61-62).

Aynı zamanda Kalıgul'un bir diğer özelliği; halk arasında konuşurken gözlerini kapatarak konuşması, konuşurken de “doğru mu” diye sağ omzuna bakması, konuşmasını dinleyenlere de “Hey halkım” diye hitap etmesidir. Kalıgul'un yüzünde bir ben bulunur ve bu bene çok önem verilir (Akmataliyev, 2000, s. 167).

Kalıgul'un yönetici bir vasfı yoktur ama halk ondan hep adalet başta olmak üzere karmaşık ve çözülmesi zor olan davalarda yardım istemiştir. Kalıgul da herkese adaletli bir şekilde yaklaşmıştır. Hatta dönemin hanı Ormon Han'a bile adaletsiz davrandığını belirterek tepki göstermiştir. Kalıgul daima Kırgız halkı arasında huzurun var olmasını istemiş, doğruluğu benimsemiş, vatanperver bir şahsiyet olarak yaşamıştır (Soltonoyev, 2018, s. 258-259).

Kalıgul, Kazakların Çarlık Rusya tarafından işgal edildiğini fark edince, Kazaklardan sonra Rus askerinin Kırgız topraklarına geleceğini anlamıştır. Bu ön görüşü

doğrultusunda Kırgız halkına telkinlerde bulunup uyarmıştır. Rusların, Kırgızları asimile edeceğini ve köle olarak kullanacağını ön görmüştür. Kırgız halkının canı ve malının tehlikede olacağını birçok kez ölümünden önce dile getirmiştir. Birlik ve beraberlik nasihat ederek bu dünyadan göçmüştür. Kalıgul'un kabri Kırgızistan'da bulunan Dolinka'dadır. 1999 yılında Kırgızistan'ın ilk devlet başkanı Akayev tarafından mezarının olduğu yere, Kalıgul'un anısına bir anıt yaptırmıştır (Kundakcı, 2019, s. 49-54-55). Kalıgul, Kırgızlar için her zaman önemli bir şahsiyet olarak anılmıştır. Fakat bir süre siyasî sebeplerden ötürü onun eserleri ve ismi rejim karşıtı olarak addedilmiştir. Hatta ismi ve eserleri yok edilmeye çalışılmıştır. Bu siyasî algı sonuç vermemiş Kalıgul'un şiirleri dilden dile kuşaktan kuşağa aktarılıp muhafaza edilmiştir. Kalıgul, Kırgız tarihinde şiirleri derlenip toplanan ilk şairlerin başında gelmektedir (Koca & Ergün, 2014, s. 71-88).

2.1.2. Kalıgul'un Edebi kişiliği ve Eserleri

İlk araştırmacıların pek çoğu Kalıgul'u bir şairden ziyade onu mahir bir insan olarak ifade etmiştir. Kalıgul halk arasında kopuz eşliğinde şiirlerini söylemeyen bir kişiliktir. Bunun sebebi olarak Kalıgul'un soyu ve halk arasındaki kişiliğinin izin vermemesi olarak ifade edilmiştir. O yanına gelen insanlara eserlerini mesel tarzında ifade etmiştir. Kalıgul, yaşadığı dönemde de Kırgızlar arasında şair olarak tanımlanmamıştır, eserleri de şiir olarak değerlendirilmemiştir. Kalıgul'un ürünleri; Kalıgul'un sözleri, Kalıgul'un meseli ve Kalıgul'un vecizeleri şeklinde ifade edilmiştir. Kalıgul'un eserleri genel olarak Kalıgul 'un anlattıkları şeklinde bilinir (Kölbayeva, 2015, s. 66-65). Aynı zamanda Tazebek Samançin ve Belek Soltonoev gibi araştırmacılar bu hakkında; Kalıgul'un şair olmadığını, onun halk arasında şiir dile getirmediğini, Kalıgul'un yanına gelenlere eserlerinden nazım halinde öğütlerde bulunduğunu söylemiştir (Uulu K. D., 2018, s. 18).

Kalıgul, zamane edebiyatının başlatan ve öncüsü niteliğini taşıyan şahsiyetlerdendir. Eserlerindeki derin felsefi ve didaktik öğretiler Kalıgul'dan sonra başta Molda Kılıç, Togolok Moldo ve Aldaş Moldo gibi pek çok şairin eserine aksetmiştir. Bunun yanında Kalıgul, Kırgız Akınlık geleneğine hece ölçüsü açısından yenilik kattığı da gözlemlenebilir (Alimov, 2003, s. 54-55). Kalıgul'un Kırgız edebiyatında bir başka önemi de fikrin ve duygunun başlatıcısı olmasıdır. Bu fikri yapı,

Terme Sanat Irları, Nasıyat-Sanat Irları şiirlerinde ortaya koyduğu Kırgız halkının ezilmişlik psikolojisi ve sosyal yozlaşma, *Akır Zaman* ve *Ömür Cönündö* şiirleriyle dönemin olaylarından yakınma ile dini-didaktik ortam ve Kırgız halkının etik, estetik algılarını gösteren felsefi durum onun şiirlerindeki belli başlı üç fikir şiirin inşasını oluşturur (Koca & Ergün, 2014, s. 71-88).

Kalıgul'un edebi ürünleri söylediği günden bugüne sözel olarak korunmuş ve bu eserler halk arasında ağızdan ağıza dolaşmıştır. Kalıgul, herhangi bir konuda veya bir kişi hakkında ürün ortaya koymamıştır. Kalıgul sadece yeri ve zamanında kendi fikirlerini ifade edip tavsiye şeklinde nasihat vermiştir. Bu ürünlere daha sonra halk tarafından isimler verilmiştir. Bununla birlikte Kalıgul derin bir zekaya sahip olması sonucunda tarihsel bağlamın gerçeklerini net bir şekilde kavrayarak halkın başına gelebilecek güç durumları aynı zamanda bu güç durumların neden olacağı problemleri geçmişte ve gelecekteki olayları ideolojik temel ile ilişkilendirmeye çalışmıştır (Akmataliyev, 2000, s. 171-176).

Kalıgul, Kırgız şairleri içerisinde hem yaşıyla hem de tecrübesiyle Kırgız şairlerinin aksakallısı olarak gösterilir. Onun şiirlerinde “ahir zaman” vurgusu yoğun şekilde görülür. Onun şiirlerinde Rusların gelmeden önce geldikten sonra halkın nasıl bir sıkıntı içinde olacağını, dini ve kültürü yabancı olan bir toplum içinde yaşamının zorluklarını da öğüt biçiminde işlemiştir (Dıykanbayeva M. , 2016, s. 77-90). Kalıgul şiirinde ahir zaman ibaresini hem dini anlamdaki ahir zaman hem de Kırgızların içine düştüğü zor durumları ifade etmek için söylemektedir (Koca & Ergün, 2014, s. 71-88).

Kalıgul'un şiirindeki bir başka önemli özellik de günlük yaşantının haricinde halkta gördüğü farklılaşma, ulusun ve toplumun yazgısı, idarî işler, siyasî durum, toplumun birliği, yönetim kadrosunun ahlakı gibi konular da barındırır. Kalıgul, aslında şiirinde zaman kavramının manasını farklı bir boyutta vermektedir. Onun, halka vermek istediği ve halkın bilincinde oluşmasını istediği zaman anlayışı, İslam anlayışının terk edilmesi sonucunda toplumda oluşacak yıkımdır (Kundakçı, 2019, s. 54-58). Kalıgul XIX. asırda Kırgız edebiyatında dini temaları işleyen ilk şairdir. O yedi yaşında Sopa Baba tarafından dini temel eğitimi almıştır. Kalıgul'un dini bilgisi ileri seviyede olmamasına rağmen şiirlerinde dinin prensiplerinden bahsetmektedir. Çünkü o

toplumun birlik ve beraberliğini dini-ahlaki düsturlara sarılmakla ilgili olduğunu düşünmektedir. (Koca & Ergün, 2014, s. 71-88).

Kaligul, şiirlerine net bir giriş ile başlayarak uzun nasihatler vermiştir. Genel olarak hece ölçüsünün 4-5 kalıbını kullanmıştır. Küçük kalıplar kullansa da felsefi derinlik azımsanmayacak derecededir. Kaligul'un sözleri atasözlerine daha yakındır (Akmataliyev, 2000, s. 224).

Kaligul, şiirlerini halk tarafından beğenilmek amacıyla değil; bestesiz, atasözü tarzında, kinaye yapıp karşısındakine sade bir şekilde aktarmaya çalışmıştır. Onun şiiri sadece içerik bakımından değil kullandığı hece ölçüsü bakımından da dönemindeki şairlerden ayrılır (Kundakçı, 2019, s. 53).

Kaligul'un poetikası çoğunlukla nasihat ve öğretici yöndedir. Onun şairliği klasik Kırgız ozanlık anlayışından ayrı gelişmiştir. Kaligul komuz çalmadığı gibi kimse ile de bir atışma içerisine girmemiştir. Sözleri kinayeli bir şekilde kullanıp ustaca sanatını icra etmiştir. Onun şiirlerindeki hava doğaçlama tarzında, derin felsefi bir yaklaşımda olmuştur. Kaligul'un eserlerini okuduğumuz zaman bir anda icra edilmiş duygusuna kapılırız. Bu nedenle edebiyatımızdaki Yunus Emre ile paralellik göstermektedir (Koca & Ergün, 2014, s. 71-88).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Kalıgul'un Şiirlerinde Tema

Şiirde muhteva, şairin anlatmak istediği konuyu kendisine has bir üslupla ifade etmesidir. Şiirde bahsi geçen konu şairin anlatmak istediği duygu ve hislerin özetlenmiş biçimidir. Şairin isteğine göre tema, şiirde bir kelime de olabilir ya da mısralarla da ifade edilip okuyucuya verilebilir. Bununla birlikte şiirdeki tema şiirin bütün parçalarında da görülebilir (Çetin, 2004, s. 13).

Kalıgul yaşadığı dönem boyunca Kırgız halkı üzerinde önemli bir konumda olmuştur. Onun öğütleri ve ileriye dönük fikirleri Kırgız halkı üzerinde etkili olup halk tarafından benimsenmiştir. Şiir yoluyla ifade ettiği fikirlerindeki temalar çok çeşitlilik göstermektedir. Kalıgul sadece bir konu üzerinde kalmayıp dönemin gerektirdiği ve toplumda eksik bulunan konuları şiirlerinde işlemiştir.

3.1.1. Dinî Temalar

Tarihi kaynaklarda Kırgızların hangi boylarının ne zaman, nerede ve nasıl İslam'a girdiği konusunda net bir bilgi mevcut olmamıştır. Kırgızların İslam'ı kabul etme süreci uzun bir periyotta ele alınıp genel olarak Karahanlılar (840-1212), Çağataylar (XIII-XVII. yüzyıllar) ve Hokand Hanlığı (1740-1876) dönemlerine bakılıp incelenmiştir (Cihan, 2015, s. 220).

Kırgızlar, Hokand Hanlığı döneminden önce İslam'a girmiştir ama Kırgızlar Hokand Hanlığı döneminde İslam'a diğer dönemlerde olduğundan daha çok sarılmıştır. Bu dönemde Hanlık İslam'ı bir devlet politikası görüp Kırgızların yaşadıkları bölgelere medrese, cami, mescit gibi pek çok yapılar inşa etmiştir (Erşahin, 1999, s. 417).

3.1.2. Allah (Huda) Temi

XIX. yy. Kalıgul Kırgız edebiyatında dinî motifleri ilk işleyen kişilerden birisi olmuştur (Kundakçı, 2019, s. 51). Bu sebeple şiirlerinde başta Allah teması olmak üzere pek çok İslami motif ve tema bulunur.

*“Akılsızga dos bolsoñ
colugasıı taygakka,
Taygalanıp cıgılba,
Kudayga ünüñ ugulba”*

(Akmataliyev, 2000, s. 64).

*“Akılsızla dost olursan
Kayıp düşersin,
Kayıp düşme,
Allah’ seni duymaz”*

Yukarıdaki dizelerde şair Allah yolunda olmanın ve Allah’ın varlığını unutmamanın öneminden bahsetmektedir. İnsanların Allah yolunda sapmada en önemli faktörün yanındaki kişiler olduğunu ifade ederek doğru dürüst insanlar ile birlikte olmayı vurgulamaktadır. Şair insanların birbirlerini etkilediklerini iyi bilmektedir. Bu nedenle başta Allah yolunda sapmada ve diğer dinî vecibeleri unutmada, kötü eş, dost gibi unsurların etkili olduğunu anlatmaktadır.

*“Zaman kısa kezinde
Taba albayt eldin baarısı”*

(Akmataliyev, 2000, s. 61).

*“Zamanın kısa vaktinde
Bütün halk bulamaz”*

Kaligul bu dizesinde hayatın çok kısa olduğunu ama bazı şeyler için de çok değerli olduğunu ifade etmektedir. Bu yalan ve kısa ömrümüzde asıl olan Allah’ın varlığını keşfetmek ve onu her daim anmak olduğunu söyler. İnsanların çoğunun hayatı önemseyemediğini ve Allah’ı bulamadığını söylemektedir. İşte bu sebepten ötürü herkes hakkı anlayamaz ve onu tam olarak bulamaz. Allah’ın varlığını ve birliğini bulamayanlar bu dünyanın aldatıcı büyüüne kapılıp hiç ölüm aklına gelmeyecek gibi yaşamaktadırlar. Oysaki hayat kısa ve bu dünyaya gelme sebebimiz sadece Allah’a ibadet etmek ve yüce yaratıcının takdirini kazanmaktır. Kaligul açık açık sözlerinde bu dünyanın büyüüne kapılmadan Allah’ı unutmamamızı ve onu anlamamızı ifade etmektedir.

*“Urayın dese kudaiñ
Uulu dushman cudayım,
Kizi salat kyınga,
Kebi baspayt cıyınga,
Kelini çıgat ker aytıp”*

(Akmataliyev, 2000, s. 203).

*“Allah ceza vermek isterse
Büyük düşman yok eder,
Kızı zora sokar,
Sözü geçmez mecliste,
Gelini dikleşir”*

Kaligul bu dizesinde Allah'ın gazabından bahsetmektedir. Allah'ın her şeye gücü ve kudreti olduğundan bir kavmi istediği anda yok edebilir. Kaligul burada eğer Allah'ı kızdırırsak bütün musibetlerin Allah tarafından gönderileceğini ifade etmektedir.

*“Bir allanın erki bar
Kaydan bulaksa”*

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 16).

*“Tek Allah'ın isteği var,
Nerden bulak çıkarına”*

İslam'da Cenab-ı Allah'ın emir ve kuralları bellidir. Bu doğrultuda Kaligul da yukarıdaki dizesinde Allah'ın istek ve emirlerinden bahsetmiştir. Ne yazık ki dönemdeki insanların Allah'ın istek ve emirlerine aykırı hareketler ettiğini görmüştür. Demek istediği Allah'ın istekleri var bir de insanların menfaatleri var. Bu iki durumun çakıştığını görüp insanları eleştirmiştir.

3.1.3. Peygamber Temi

Amentüde altı temel inançtan birisi de peygamberlere inanmak ve onların Allah tarafından gönderildiğine iman etmektir. Peygamberler, Allah tarafından gönderilen uyarıcılar ve dinin temel konuları öğreten kişilerdir. Müslüman aleminde peygamber arasında bir ayırım yoktur. Bütün Müslümanlar son peygamber Hz. Muhammed (sav) olduğunu bilip diğer bütün peygamberlere inanmaktadır. Başta Kaligul olmak üzere diğer akıncılar da peygamber temlerini eserlerinde işlemişlerdir (Uulu K. , 2018, s. 71).

Kaligulda bu doğrultuda gerek eserlerinde ve sözlerinde peygamberlerden örnekler vererek düşüncelerini ifade etmiştir.

*“Baygamberlar dagı ötkön
Namangandan dayra ötkön
Olyalar anda ötkön
Neçen türlüü çoñda ötkön”*

(Akmataliyev, 2000, s. 54).

*“Peygamberler de geçti,
Namangan'dan nehir geçti
Evliyalar geçti
Bir çok büyük insan geçti”*

Kaligul bu sözlerinde peygamberlerden ve büyük evliyalardan örnekler vererek dünyanın boş olduğunu ifade etmiştir. Yüce yaratıcının dünyaya gönderdiği peygamberlerin bile ölümlü olduğunu ve herkesin bir gün Allah'ın huzuruna çıkacağını

belirtmiştir. İnsanların da bu dünyada kalmayacağını sonunda ölümü tadacağını açıklayıp büyük sınava hazır olmalarını vurgulamıştır.

*“Enkeygenge enkeygin
Atandan kalgan kul emes,
Kaykayganga kaykaygin
Paygambardın uulu emes”* (Akmataliyev,
2000, s. 274).

*“Eğilene sen de eğil
Babandan kalan köle değil”
Böbürlenene böbürlen
Peygamberin oğlu değil”*

Müslüman aleminde peygamber soyuna her zaman büyük saygı gösterilip değer verilmiştir. Aynı zamanda peygamber soyları el üstünde tutulmuştur. Kalıgul da peygamberlerin soylarının değerini bildiği için yukarıdaki dizesinde bu konuya değinmiştir. Kalıgul’un söylemek istediği şudur ki, insanların eşit olduğu ve kimsenin birbirinden üstün olmadığıdır. Her kim olursa olsun sana bir kul hata yaparsa ya da haksızlık yaparsa o kişiye mutlaka cezası ya da yaptığı kötü davranış karşısında gerekli olan tepkiyi almasını vurgulamaktadır. Peygamberin oğlu değil diyerek karşıdaki insanın senin gibi olduğunu kimseye hakkında fazla değer verilmemesi gerektiğini ifade eder. Böyle durumlarda İslam’da kısas anlayışını öne çıkarmaktadır.

3.1.4. Kafir ile Müslüman Temi

Kalıgul şiirlerinde Müslüman halktan bahsederken genellikle Müslümanın tam karşına kafiri koyarak bir mukayese yapmıştır. Buradaki Müslüman algısı tüm Müslümanlar olmasa da dönemindeki Kırgız halkının inanç ve davranış biçiminden hareketle ifade etmiştir. Kafir teminde ise siyasî ve sosyal sebeplerden kaynaklı özellikle Rus toplum yapısı ve içinde kafir izlenimini görüp eserlerinde halka anlatmaya ve yansıtmaya çalışmıştır.

*“El esup cer tolot
Bul cer özünçö şaar bolot
Kapır menen musulman
Aralaş aralaş konot”* (Akmataliyev,
2000, s. 155).

*“Halk büüyüyüp, yer dolar,
Bu yer kendince şehir olur.
Kafir ile müsülman,
Karışık, karışık oturur”*

Burada şair ahir zamandaki değişikliklerden bahsetmektedir. İleriki yıllarda Müslüman ile kafirin birbirine karışacağını her iki toplumunda birbirine benzeyeceğini dile getirir. Özellikle de Müslüman toplulukların büyük bir dönüşüm içine girip başka kavimlere benzeyeceğini dile getirir. İlk önce insan nüfusunun artacağını ve küçük yerleşim yerlerinin dolup taşacağından insanların birbiri ile yakınlaşması da artacaktır. Birbirine yaklaşan ve iç içe olan farklı kavimler birbirlerinden etkilenirler. Her iki farklı kavimde kültür alışverişinde bulunur. Rus toplumu ile Kırgız toplumun yaklaşması Kırgızlar için olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

“Bısmıldanı aytpagan

Kaapır bolot” (Akmataliyev, 2000,
s. 59).

“Bismillah’ı söylemeyen

Kafir olur”

Besmele, Cenab-ı Allah’ın adının başında rahman ve rahim sıfatlarını birleştiren bir ayettir. Kuranda beraat suresi dışında diğer bütün surelerde başında vardır. İncamızda göre bütün hayırlı ve olumlu olmasını istediğimiz her işe besmele ile başlanır. Bismelenin faydaları konusunda hadisler de bulunur. Bu ve bunun gibi olumlu faktörleri bulunduğu için başta tasavvuf olmak üzere; Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında da geniş bir yer bulmuştur. Ayrıca çok kısa bir ayet olmasına rağmen birçok kişi tarafından tefsirleri yapılmıştır (Gür, 2018, s. 183-207).

Her işe besmele ile başlamanın önemine Kalıgul da vurgu yapmıştır. Bu konuda bilgi ve birikimlerini ifade etmiştir. Onun için her işte ve her işin hidayet ile sonuçlanmasındaki temel faktör besmeledir. Onun için besmele çekmek çok önemlidir. Örnek vermek gerekirse odun kırma işini Müslüman da yapabilir Hristiyan da yapabilir buradaki temel faktör, işe başlarken besmele çekip Allah’ın izni ile bitirmektir. İşte kafir ve Müslüman arasındaki temel ayrım burada başlamaktadır. Kendisi de besmeleyi hayatın her alanında kullanarak Allah’ı zikretmek ve onu hatırlamayı amaç edinmiştir.

“Kaapır menen aralaş

Ayıl konot” (Akmataliyev, 2000, s.
41).

“Kafirlerle karışık

Köyler olacak”

Ahir zamanda herkesin imanında zayıflıklar ve birtakım aksaklıklar olacağını ön gören Kalıgul, Müslüman köylerinde ve Müslüman yurtlarında görünüşte herkes Müslüman olsa da inanç bakımından zayıflık olduğunu ifade eder. Bu nedenle gerçek

Müslüman ile sahte Müslümanların birbirine karışacağını dile getirmektedir. Görünüşte Müslüman ama dinî vecibeleri bakımından kafirler ile bir fark olmadığını söyler. Bu bakımından gerçek Müslüman ile kafirlerin birlikte karışık bir biçimde yaşayacağını dile getirir.

3.1.5. Kıyamet Ahir Zaman Temi

Kalkmak, ayaklanmak ve yeniden doğmak gibi anlamları olan kıyamet kelimesi İslam'da her şeyin yeniden var olacağını demektir. Ve bu olay İslam inanışında herkesin mahşerde tekrar bir araya geleceği anlayışıdır (Kılavuz, 2016, s. 322). Kırgızlar da İslam dinine girip Müslümanlığı seçtiklerinden dolayı yazılı ve sözlü edebiyatlarında bu konu geniş bir yer bulmuştur (Jusubaliyev, 2016, s. 228-230).

“Akır zaman cakındap

Kelip kaldı...

Oşol zaman kelgende

Uul bilbeyt atasın

Atası bilbeyt batasın”

(Akmataliyev, 2000, s. 52).

“Kıyamet zaman yaklaşıp

Girip geldi...

O zaman geldiğinde

Babasını oğlu tanımaz,

Oğlunu babası tanımaz”

Kaligul, burada kıyametin yakın olduğunu ve hesap günü için çok az bir zamanımızın kaldığını belirtmektedir. Mahşer gününe ve hesaba çekileceğimiz o vakite kadar Allah'ın emir ve isteklerini yerine getirmemiz gerektiğini açıktan vurgulamaktadır. Eğer o gün hazır olmazsak Allah'ın huzurunda amel defterimiz sağ elimizden gelmezse, büyük bir azabın bizi bekleyeceğini söylemektedir. İşte o gün bize yardım eden hiçbir kimse olmayacak. Kurtuluşumuz sadece ahir zamanda yaptığımız iyilikler ve ibadetlerimiz olacaktır. Babanın ve evladın birbirlerine yardım edemeyeceğini dile getirerek kıyamete ve mahşer gününe hazırlıklı olmamızı hatırlatmaktadır.

*“Akır zaman kişisi
Kiçine bolor muçösü.
İlgerki ötkön adamdan
Başka bolot
Adebi çok suylögön
Kaşka bolot.
Konuşu takır çöbü çok
Taşka konot.
Egindin nurku azayıp
Açka bolot.
Akır zaman adamı
Bakıl bolot.
Mal azayıp—arımdap.
Cakır bolot.
Egini önüp çöp çıkpap
Takır bolot.
Andan kiyin zamana
Akır bolot” (Akmataliyev, 2000,
s. 41).*

*“Kıyamet zamanın insanı
Küçük olur vücudu.
Eskiden yaşamış insandan
Farklı olacak
Terbiyesizce konuşan
İnsan olacak.
Toprağı verimsiz otu yok
Taş üzerine yerleşecek.
Ekin verimsiz olacak,
Aç kalacak
Kıyamet zamanın insanı
Cimri olacak.
Hayvanlar azalacak,
Fakir olacak.
Ekin bitmez ot bitmez,
Verimsiz olacak.
Ondan sonra zaman,
Kıyamet olacak”*

Kaligul yukarıdaki şiirinde kıyamet zamanındaki yaşam tarzından bahseder. Bu ahir zamanda düzenin değişeceğinden, günlerin kısılacacağından, insanların bozulacağından söz eder. Dünyada yaşam standartların daralacağını ve toplumdaki başı bozukluk yüzünden doğanın da tahrip edileceğinden söz eder. Özellikle insanların davranışları yüzünden doğada büyük bir yıkım olacak. Bu nedenle insanlar fakir olup kıtlığın ve açlığın olacağını haber vermektedir. Dünyanın elbette sonu olacağını bunun da insan eliyle kolaylaşacağını bizlere bu dizesinde bildirmektedir.

*“Zaman onolot
Peyil cogolot.
Adam pendesi birin biri
Suyböy kalat
Akıl aytsan
Çatak salat.
Karı – caştan uyulbayt.*

*“Hayat gelişir
İyilik kaybolur
İnsanlar bir-birlerini
Sevmemeye başlar
Fikir söylesen
Kavgaya yapar
Büyüklerden utanmadan*

*Takiyasın kolgo alıp
Kız cigitti kubalayt.
cogotup dilin
Unutup tilin
Kızdı körsö kee cigit
El közünçö culmalayt.
Dünüyögö közü toyboy
Aldım cuttum köböyöt.
Talakatı çok turup
köçögö tuugan köböyöt.”*
(Akmataliyev, 2000, s. 81).

*Örtüsünü eline alıp
Kız, erkekler peşinden koşar
Kaybeder gönlünü
Unutur dilini
Kız görünce bazı erkek
Herkesin içinde hırpalır
Dünyaya gözü doymaz
Aç gözlü insan çoğalır
Ona da şükür demeden
Sokakta doğuran çoğalır”*

Kaligul bu sözlerinde de yine kıyamet zamanında insanların bozulacağına değinmiştir. Hayatın gelişmesiyle toplumdaki bozulmaların da olacağına işaret ediyor. İnsan fikirlerini açıklarken bile karşındakini dinlemeyip zorla güç göstereceğini açıklamaktadır. İnsanların istekleri artıkça hırs ve isteleri çığ gibi büyücek. İnsanlar bu uğurda birbirlerinin canını almakta da çekinmeyeceğinden bahsetmektedir. Şuan ki dünya düzenine baktığımızda Kaligul’un yanılmadığını da görüyoruz. Kaligul’un bu dizeleri günümüze ışık tutuyor.

*“Akır zaman adamı
Alim bolot
Ayattın sözün bek tutpay
Zalim bolot”* (Akmataliyev, 2000, s. 41).

*“Kıyamet zamanın adamı
Bir alim olacak,
Ayetin sözlerine uymadan
Zalim olacak”*

Yukarıdaki şiirde Kaligul, kıyamet zamanındaki insanların kuran-ı kerimi anlamayıp okumayıp bir eksikliklerinin olacağını açık açık söylemektedir. Ne kadar bilinçli ve bilgin kişiler olsa da ayet ve hadislere tutunmadıklarından merhamet duygularından eksik olacağını bildirmektedir.

3.1.6. Abdest Temi

Abdest, Arapça'da "vudu" ya da "vadu" şeklindedir. Abdest kelimesi Türkçe'ye Farsçadan gelmiştir. Abdest güzellik ve temizlik anlamına gelmektedir. Abdestin yapılış biçimi Peygamber efendimizin sünnetleri ile uygulanmaktadır. Yüce kitabımız Kuran-ı Kerimde Maide süresinde bu konu hakkında Cenab-ı Allah, Müslümanlara namaz kılacağınız zaman namazdan önce abdest almamızı buyurmuştur. Abdest alınış şekli bakımından fikir ayrılığı olsa da faydaları açısından bu durum söz konusu değildir (Kaya, 1993, s. 255-266). Su, semavi dinlerin hepsinde mukaddes olarak kabul edilmiştir. İslamda da su, pek çok kült ile birlikte ilişkilendirilmiştir. Su, kuran-ı Kerim'de 63 yerde geçmektedir (Demir H. , 2019, s. 23-46).

"Üyüp koyot emespi.

Altı abdılas suu menen,

Juup koet emespi.

Baş ayagın kepindep,

Buup koyet emespi" (Uulu &

Kazıbek, 1992).

"Küçüçük tepe değil mi?

Altı abdest su ile

Yıkarlar seni değil mi?

Baş ayağını kefenleyip

Bağlarlar seni değil mi?"

İslam inancına göre bir kişi öldükten sonra zaman kaybetmeden hemen yıkanması, kefenlenmesi ve cenaze namazı kılınması gerekir. Bu işlemler yapıldıktan sonra ölen kişi toprağa gömülür. Kalıgul yukarıdaki dizesinde bundan bahseder. Abdest aldığımız suyu işaret ederek ölünün yıkandıktan sonra bağlanır yani kefenlenir demektedir.

3.1.7. Din Adamları Temi

Din adamları yani imamlar toplumunda önder kişiler olmuştur. Onların sözleri ve uyarıları yıllarca toplumları yönlendirip kitleleri harekete geçirmiştir. Ayrıca din adamları her dönem örnek alınmıştır.

"Koco, moldo cogolup,

Din kıskargan bir zaman,

Orozo, namaz okubay"

(Akmataliyev, 2000, s. 60).

"Hoca molla kaybolup,

Din azaldığı bir zaman

Oruç namaz kılmayıp"

Kalıgul, yukarıdaki şiirinde yine ileriki zamanları kastederek hocaların ve din adamlarının ortadan kaybolmasıyla yani alttan artık din adamı yetişmemesi sonucunda toplumdaki dini yol göstericiliğin azalacağını vurgular. Artık yeni nesil de dini açıdan eksik olacağından belli başlı dini vecibelerin olmayacağını dile getirir.

“*Masala kitep okusa,*

Moldonun çeri cazilat” (Akmataliyev,
2000, s. 49).

“*İmam masal okursa*

Molla keyif alır”

Din adamları yapması gereken işlerle meşgul olmalıdır. Eğer imamlar gerçek yoldan saparsa ve hatalarını, kusurlarını da yanlış yoldan ifade etmeye çalışırsa artık onların hiçbir kıymeti kalmaz. Kalıgul, din adamlarının değerini iyi bilir. Bu nedenle onların kendi işleriyle ilgilenmesi gerektiğini söyler. Kalıgul burada “*masal*” imgesini kullanarak “*yalan*” söylemeyi işaret etmektedir.

3.2. Tarihî Siyasî Temalar

Kalıgul gerçekçi bir şairdir. Eserlerinde sanat yapma kaidesi gütmeyen bir şahsiyet olduğundan sözleri ve eserleri tarihi gerçekliği yansıtır. Şiirlerinde dönemin olaylarını iyi analiz edip aktarmıştır. Onun döneminde birçok siyasî olaylar meydana gelmiştir. İç karışıklıklar, savaşlar, boylar arasındaki mücadeleler ve Rusların bölgeye gelip yerleşmesi gibi reaksiyonlar gerçekleşmiştir. Kalıgul da bu olaylara kayıtsız kalmayıp eserlerinde işlemiştir.

3.2.1. Hokand Hanlığı ve Kırgız İlişkisine Ait Tarihî-Siyasî Temler

Hokand Hanlığının tarihî süreci 18.yüzyılın ilk yarısında Fergana vadisinde kendine has ve bağımsız bir devlet yapılanması ile tarih sahnesine çıkar. Hokand Hanlığını kuran kişiler aslında Buhara ve Hive Hanlıklarının siyasetini istemeyen kişilerdir. Özbeklerin Ming boyuna mensup olan Şâhruh Hokand Hanlığının kurucusudur. Bu kurulan yeni devletin içinde yaşayan halklar, Özbek, Kırgız, Kıpçak ve

Taciklerden meydana geliyordu. Hokand Hanlığı bütün Türkistan boylarını içinde barındırıyordu. Hokand Hanlığı, bölgede siyasî otoritesini güçlendirmek için Kırgızlar ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Bu nedenle Kırgız ileri gelenleri ile akraba olmaya çalışmıştır. 1842 yılında Hokand Hanlığının liderliğine Şerali Han geldi. Şerali lider olduktan sonra Isık göl civarında bir kurultay meydana gelmiştir. Bu meydana gelen kurultaya, belli başlı Kırgız boylarının (Sarıbağış, Bugu, Sayak, Solto, Saruu, Kuşçu, Çerik) liderleri davet edildi. Bu kurultayda Sarıbağış boyunun manapı Ormon Han lider olarak belirlendi (Yazı, 2007, s. 18-20).

Kaligul'da bu dönemde yaşamış, dönemin olaylarına müdahalelerde bulunmuş ayrıca Hokand Hanlığının lideri olan Ormon Han'a danışmanlık yapmıştır. Kaligul, Ormon Han'a yol göstermiş ve tavsiyelerde bulunup onu ikaz etmiştir.

“Ormon hanım ugup koy

Adilettüü handan bol.

Aramdık kılğan adamdı

Aybastan aytıp koy

özünö cetet öz malın

Başkanı koyup anı coy.

Atağın ketet alıska

Kıyşaybastan kalıs bol

Handık degen uluu cop

Dağı aytamın kalıs bol.

Uşak – ayın kep bolot

Mına oşondon alsın bol.

El cerindi korgogon

Adilettüü han bol!

Ak menen karanı acıratkan

Akılduu han bol!” (Akmataliyev,

2000, s. 15).

“Ormon hanım dinle,

Adaletli han al,

Haramla bir olanı

Acımadan söyle,

Mal varlığın yeter kendine,

Başkadan önce kendi malını kes,

Şöhretin çok uzağa gidecek,

Tarafsız ol adil ol,

Hanlık bu uzun yol,

Bir kez daha söyleyeceğim adil ol,

Dedi kodu çok olacak,

İşte bundan uzak dur.

Halk toprağını koruyan,

Adil bir han ol!

Siyah ve beyazı ayıran,

Akıllı bir han ol! “

Kaligul, dönemin saygın kişisi olduğu için gerek siyasî gerek toplumsal açıdan başvurulan kişi olmuştur. O sözleriyle ve şiirleriyle insanlara yol göstermeyi kendince hedeflemiştir. Dönemin siyasî otoritesi onun bu saygınlığından, nasihatlerinden faydalanmıştır. Yukarıdaki şiirinde de Kaligul Ormon Han'a telkinlerde bulunmuştur.

Han olduktan sonra tebaasına nasıl yaklaşması noktasında nasihat şeklinde tavsiyelerini ifade etmiştir. Bir yöneticinin en önemli vasfı adil olmasıdır. Kalıgul da en çok adil olması konusunda vurgu yapmıştır. Şiire baktığımızda Kalıgul kişisel bir nasihatte değil de bir yönetici olarak Ormon Han'a yapması gerekenleri söylemektedir.

*“Oy, inim, Ormonum,
Cegen menen toybodun,
Koy degenge bolbodun,
Akırı sen onbodun,
Orus alat cerindi,
Sındırat senin belindi,
Uga curgun kebimdi,
Taap koyot ebindi.
İçinde kalap buşmanın.
Andap koy aytkan sözümdü,
Açıp cürgün közümdü,
Azapka salba özündü.
Kulak salgın kebime,
Kup keltiret ebine.
Malındı aytıp maktanba”
(Akmataliyev, 2000, s. 56).*

*“Kardeşim, Ormon,
Yedin, ama doymadın,
Dur dediğimi duymadın,
Sonun iyi olmadı.
Ruslar alır yerini,
Kırar senin belini,
Dikkatli dinle beni,
Çaresiz bırakır seni.
İçinde pişmanlık kalır,
İyice beni dinle
Gözünü aç, dikkat et
Eziyet etme kendine,
Dinle beni iyice.
Yerine tam uydurur
Servetim var diye övünme.”*

Kalıgul, bu şiirinde Ormon Han'ın pişmanlığını anlatmıştır. Onu daha önce uyarmasına rağmen Ormon Han, Kalıgul'u maalesef dinlememiştir. Kalıgul, Ormon Han'ın kendisini dinlemediğini görünce Ormon Han'dan uzaklaşmayı seçer. Ormon Han durumun daha kötü olduğunu görünce tekrar Kalıgul'u yanına çağırmaya çalışır (Kundakcı, 2019, s. 51). Kalıgul'un eserinde geçen “*dur dediğimi duymadın*” cümlesi Ormon Han'ı uyardığının açık bir göstergesidir.

*“Artı-kiynin oylogun,
Kiyin kalba cö bolup,
Elge batpay kalbagın,
Eki betin kö bolup.
Bil esinde kan Ormon
Bul zamandın calganın.
Kiyin çıgat bir zaman,
Oşol zaman kelgende
Közgö salıp, cerdi alat,
Cılkdan tandap kerdialat,
Biz öndöngön adamdar
Oşondoydon kur kalat”*
(Akmataliyev, 2000, s. 59).

*“Geleceğini düşün
Sonra yayan kalma,
Halk arasına sımadan
Kalma, yüzün kızarıp.
Aklında olsun Ormon Han
Bu dünya geçici,
Gelir ama bir zaman,
Alır bütün dünyayı,
Elindeki mülkü alır,
Atlarının iyisini alır,
Bizim gibi insanlar
Onlarsız kalır”*

Kalıgul yine bu şiirinde Ormon Han’a nasihat vermektedir. Bu dünyanın geçici olduğunu hatırlatıp daha dikkat olmasını söylemektedir. Kalıgul, Ormon Han’a “elindeki mülkü” alır derken bugün bir yönetici olduğunu ama belki yarın hiçbir şeye sahip olamayacağını söylemektedir. İyi bir yönetici olamazsan halkın arasına bile çıkamazsın diyerek daha önce söylediği gibi adaleti olmasını tekrar hatırlatmaktadır.

*“Akılı bar can ele ardaktağan
Aylaker ak colborstoy bugup
catkan.
Küngürönüp köp sırın içke katıp
El için tabılgıs han elen sen
Duşmanga ok özünçö sırduu
jatkan”*
(Akmataliyev, 2000, s. 155).

*“Akıllı bir candı kıymetli
Zeki idi kaplan gibi.
Çok sırrını içine saklayıp
Halk için bulunmaz handın sen,
Düşmana mermi kendince sırlı
yatan”*

Yukarıdaki şiir bir ağıt havası içinde yazılmıştır. Kalıgul, Ormon Han öldükten sonra kaleminden ve dilinden bu sözler dökülmüştür. Ormon Han’ın ölümü üzerine Kalıgul, onun güçlü olduğunu ve halk içinde ender kişilerden olduğunu dile getirmiştir

3.2.2. Rus İşgali Temi

Türkistan coğrafyasındaki boyların birbirleriyle mücadelesi devam ediyordu. Ruslar da bu iç karışıklıklardan faydalanarak bölgeye yerleşmek için fırsat kollamışlardır. Bölgede yaşanan Bugu boyu, Rusları bölgeye davet etmesiyle Rusların aradığı fırsat ayaklarına kadar gelmişti. 1855 yılında bugu boyu Rusların hamiliğini kabul etmiştir. Bununla birlikte uzun süre sürecek olan Rus işgali ve zulmü Türkistan halkı için başlamış olmuştur (Yazı, 2007, s. 21).

Kalıgul şiirlerinde Ruslardan çok bahsetmektedir. Onlarla birlikte bölgede olacakları birbir anlatmaktadır. Rusların bölgeye gelmesiyle birlikte, bölge halkı için huzur ve refahın yok olacağını ve asırlardan beridir süre gelen ve korunan kültürün değişeceğini söylemektedir.

*“Orus almak bizderdi
Oşo zaman cakın boldu
Ot çıkpay cerin takır boldu.
Tokoy takıl bolor
Tokol baybiçe bolor
Uy bul bolor
Kul biy bolor.”* (Akmataliyev,
2000, s. 44).

*“Ruslar işgal edecek,
O zaman çok yakın oldu,
Ot bitmez toprağın verimsiz oldu,
Ormonların yok olacak,
Cariye eş olacak,
İnek para olacak,
Köle han olacak”*

Kalıgul yuradaki şiirinde kısa bir zaman sonra Rusların geleceğini ve kötü olayların başlayacağından söz etmektedir. Rusların gelmesiyle birlikte toplumun çok büyük bir yara alacağını, kazanılan bütün maddi ve manevi değerlerin bir kalemde silinip gideceğinden söz etmektedir. Değersizlerin değerli, değerlilerin ise değersiz olacağını söylemektedir.

*“Önü sarı közü kök
Orus keler
Uzun çöptün baarisın
Orup keler
Kıska çöptün baarisın
Korup keler.
Tokol baybiçe bolor
Tokoy too bolor
Uy pul bolor
Kul biy bolor.
Tegiz cerden
Tegirmen çigar
Teksiz cerden
Biy çigar.
Kızıl—kızıl kıyalar
Kırgıy talga uyalaar
Takıyasın kolgo alıp
Kız cigitti kubalaar”*

(Akmataliyev, 2000, s. 15).

*“Rengi sarı, gözü mavi
Rus gelecek,
Tüm uzun çimenleri
Biçer gelir,
Tüm kısa çimenleri
korur gelir,
Cariye hanım olacak,
Orman dağ olacak,
İnekler para olacak,
Köleler bey olacak.
Düz bir yerden
Değirmen çıkacak,
Soysuzdan
Bey olacak.
Kırmızı-kırmızı kayalar,
Şahin ağaca yuva kurar,
Türbanını eline alarak
Kız erkek peşinden koşar”*

Kaligul, Rus işgalinin olacağını ve önem alınmazsa Rusların esaretine gireceğini ifade etmektedir. Vatanını ve milletini seven herkesin bunu iyi anlamasını ve görev üstlenmesini söylemektedir. Çünkü halkın köleleşeceğinden ve özgürce yaşamının tehlikeye gireceğini ifade eder.

*“Orus çigat
Mın tütüngö bir kişi
Boluş çigat
Uzun çıkkan çöptördü
Korup çigat
Ay aalamdın baarisın
Sorup çigat.”* (Akmataliyev, 2000, s. 53).

*“Rus gelecek
Bin aileye bir kişi,
Yoneticı olacak
Uzayan otları
Korumaya alacak
Alemın tümünü
Sömürecek”*

Burada Kalıgul, açık açık Rusların sömerge faaliyetleri yapacağını söylemektedir. Ve sömürge yaparken karşısına kim çıkarsa yakıp yok edeceğine işaret etmektedir.

“Mal başındı kagazga

Kattap alat

Könülünön çıgarbay

Cattap alat

Cerindi o rus algan son

Koruk bolot

Türlüü türlüü alamaat

Coruk bolot

Kırgız saga kaar taş

Konuş bolot

Cerine kelip cay salıp

Cenindi alat

İlgeri basıp cürgüzböy

Belindi alat

Oozundan söz çıgarbay

Kebindi alat

Aldap sülöp cakındap

Akıldı alat” (Kundakçı, 2019, s.

55-56).

“Malını, aileni kâğıda

Yazıp alı

Aklından hiç çıkarmaz

Ezbere alır

Yerini Rus alınca

Bekçi olur

Türlü türlü değişik

Adet olur

Kırgız sana kara taş

Konut olur

Yerine gelip yerleşir

Hesabı alır.

Önde yürütmeyip

Belini kırar

Ağzını açtırmayıp

Sözünü alır.

Kandırıp söyleyip yaklaşıp

Aklını alır”

Kalıgul, Ruslarla ilgili şiirlerinde hiçbir iyi söz etmemiştir. Bu şiirinde de yine aynı konu üzerinde durmaktadır. Kalıgul, Rusların çeşit çeşit oyunlarla Kırgız halkının hem canını hem de elinde bulunan ne varsa alacağını dile getirmiştir. Ruslarla birlikte güzel yurdun yaşanmaz taşlık olacağını ve pek çok kişiyi de öldüreceğini söylemektedir.

*Orus alsa elindi
Sındırbasın belindi,
Arasında baatırım.
Uga curgun kebımdı.
Kelıp kalsa kokustan
Saktaysın sarı talaanı,
Saldattıkka beresin
Cakşı körgön balandı“
(Akmataliyev, 2000, s. 56).*

*“Ruslar alır milleti,
Kırar senin belini.
Şimdi bak kahraman
Dinle benim sözümü
Eğer gelirse düşman
Saklarsın sen yerini,
Askerliğe verirsin
En sevdiğin oğlunu,”*

Kaligul, büyük bir savaş olacağını işaret etmektedir. Bu savaşta da ailelerin gözü gibi baktıkları yiğitlerin askerlikle hayatlarını sürdüreceğini söylemektedir. Özgürlüğün, uzun ve meşakkatli bir yol olduğunu bu uğurda da gençlerin gelecek kuşaklar için kendilerini feda edeceklerini söyler.

*“Önü sarı, közü kök,
Süylöp berse sözü köp
Orus degen el keler,
Arkanga ölçöp cer berer.
Öltürüp iybes,
Etegin cerge tiybes,
Eç kim munu süybös.
Kalk kısılar,
Zamanın buzulur,
Baş ayak bolor,
Ayak baş bolor.
Tegiz cerden tegirmen cürör,
Teksiz cerden biy bolor.
Karıyadan kaada keter,
Katından uyat keter,
Uuldan urmat keter,
Kelinden kelbet keter,
Kızdan kılık keter.
Atanın tilin uul albas,
Aganın tilin ini albas,
Birin biri bile albas,*

*“Sarışın, mavi gözlü,
Söylerse sözü bitmez
Rus deye halk gelir
İple ölçer yer verir,
Öldürmez
Etegin yere gelmez
Kimse onu sevmez,
Halk zorlanır,
Zamanın bozulur,
Han köle olur
Köle han olur.
Düz ovaya değirmen yapar
Soysuzdan bey yapar
Aksakallar adaletsiz olur
Kadınlar utanmaz olur
Oğullar sagısız olur
Gelinler çirkin olur
Kızlar nazsız olur
Babaya oğul itaat etmez,
Ağabeye kardeş itaat etmez
Birbirini bilemez*

*Enenin tilin kız albas
Too tokol bolor,
Tokol baybiçe bolor,
Baybiçe tokol bolor.
Min tütüngö bir kişi
Başçı bolor,
Kursagı toybos,
Kapüray, celip cortup,
Suraganın koybos.
Oşo orus kelgende
Kabırgası may bolor,
Tört tülügü şay bolor,
It ayagın mis bolor,
Bereke az bolor,
Meenet köp bolor.
Kızıl-kızıl kıyalar,
Kız cigitti kubalaar,
Cıyın köröt, kantet — dep,
Cigit kızdın uyalır”
(Akmataliyev, 2000, s. 70-71).*

*Anneye kıızı itat etmez
Dağ orman olur
Cariye hanım olur
Hanım cariyeye olur
Bin aileye bir kişi
Başçı olur,
Doymayan insan
Allah'ım koşuşturun,
İstemeyi bırakmaz
Ruslar gelince,
Kabırgası yağ olur,
Her şeyi dört dörtlük olur
Köpek tabağı değışir
Berekesi az olur,
Zor işi çok olur
Kırmızı kırmızı kayalar
Kız erkeğın peşinden koşar
Halk görür ne yayıyorsun diye
Erkek kızdın utanır”*

Kalıgul, Ruslarla birlikte düzenin, ahlakın bozulacağını, toplumdaki saygı düzeninin yerle bir olacağını söyler. Kırgız halkının hiçbir mülkiyetinin olmayacağı olsa bile onların da Ruslar tarafından kontrol edileceğini söyler. Büyüklerin hiçbir saygınlığı olmayacağı gibi izlerinin de tarihten silineceğini söylemektedir.

*“Oşol orus kelet ko,
Cazandı orus beret ko,
Cabırına orustun
Candın baarı köñöt ko,
Almatı kelse bul orus
Aalamdı bütün cenyet ko”
(Akmataliyev, 2000, s. 73).*

*“O rus gelecek,
Senin cezanı verecek,
Zulümüne rusun,
Herkes buna alışır
Almatıya gelse bu rus
Evreni sanki yenecek.”*

Rusların ilerleyişinin bitmeyeceği ve onlara karşı koyan herkesin sonunun hüsrarla biteceğini tekrarlamaktadır. Buradaki esas önemli nokta ise, herkesin bu duruma alışacağını söylemektedir.

*“Cer betin tuman bastı
Maldı ilan bastı.
Önu sari közü kök
Unkuguy murun orus kelet
Uzun çöptü orup kelet
Kıska çöptü korup kelet
karagaydan çarbagı bolot
Kalın eldi korkutkan arbagı bolot”*
(Akmataliyev, 2000, s. 128).

*“Yer yüzünü duşman bastı
Malını hastalık bastı,
Rengi sari gözü mavi.
Burnu büyük rus gelecek,
Uzun otları biçer gelir,
Kısa otları korur gelir,
Ağaçtan bahçesi olur
Halkı korkutan hayaleti olur”*

Kalıgul burada benzetme yaparak Rusları dumana benzetmektedir. İnsanların üstüne çökeceğini ve herkesi yutacağını söylemektedir. O duman insanların üstüne çökmesiyle eldeki bütün ürünlerin ziyan olacağını söylemektedir.

3.2.3. Zamane ve Olumsuz Yönetici Temi

Kırgız şiirinde “zaman” kavramı bir şiir türünü temsil etmektedir. Kalıgul da bu şiir türünün ilk temsilcisi ve en önemlisidir. Bu tür, Kırgız akınlarınınca 19. yüzyılın ortalarında geliştirilerek şimdiki halini almıştır. Bu şiir türündeki temalar ve konular; iyilik-kötülük, zamanın bozulduğu ve kötülüklerin arttığı meseleleri olup şiirde sıkça yer verilir. Ayrıca “zaman” kelimesi şiirde dize sonlarında tekrar edilir (Arvas A. , 2012, s. 113-125).

*“Uşul akır zamanda
Meyli meni camanda.
Camandasah bolboymun,
Kiyinki akır zamandı
Aytmayınça toyboymun,
Meyli caman körö ber”*
(Akmataliyev, 2000, s. 60).

*“Yaşadığımız dar zaman,
Tamamdır. Beni kötüle.
Kötülesen olmazmın,
Sonraki kıyamet zamanda,
Anlatmasam rahatlamam
Tamam beğenmezsen beğenme”*

Kaligul bu şiirinde zamanın kötülüğünden bahsetmektedir. Bu zamanda her şeyin değiştiğini, gerçekleri söyleyenlerin beğenilmediğini söylemektedir. Bu zamanda olanları anlatmakta yükümlü olarak kendisini görmektedir. Kaligul için her ne olursa olsun bu zamanın kötülüklerini ve içinde bulunduğu yanlışlıkları ifade etmekte kararlı olduğunu söyler.

“Uy pul bolor

Kul biy bolor

Tegiz cerden tegirmen cürör

Teksiz cerden biy çıgar

Oroy kişi baatır bolor

Ot çıkpay cerin takır bolor

Kaapır menen aralaş ayıl konor

Oşol zaman cakın bolor”

(Kundakcı, 2019, s. 45).

“İnek para olur

Köle bey olur

Düz yerde değirmen olur

Soysuz yerden bey çıkar

Kaba kişi kahraman olur

Ot bitmeden yerin kuru olur

Kafir ile karışık köyler olur

O zaman yakın olur”

Kaligul burada bir değişimden bahseder. Zamanın değişmesiyle birlikte eskiden parasız olan ürünlerin para hırslı ile birlikte ticarete sokulacağını, bununla birlikte liyakatsiz kişilerin bu dönemde toplumda önemli mevkilere geleceğini de söyler. Ruslarında bölgeye yerleşip Kırgızlarla birlikte yaşayacağını tabii bunun sonucunda birçok kültürel değişimlerin geleceğini ifade eder.

“Bayırkının zamanı

Zamananın camanı

Baarisı ayban adamı

Kep bilbegen nadanı

Bilimden kur kalganı

Camanın cakşı tildegen

Cakşısı ilim bilbege”

(Kundakcı, 2019, s. 54).

“Evvelkinin zamanı

Zamanenin kötüsü

Hepsi hayvan insanı

Söz bilmeyen cahili

Bilimden geri kaldığı

Kötüsünü iyisi azarlayan

İyisi bilim bilmeyen”

Kaligul yine burada zamanı kötü ve aşağılık olarak görmektedir. Bu zamanın yaşanılması ve katlanılması en kötü şey olarak görmektedir. İnsanların hayvanlaştığı ve

bilimden uzaklaştığını ifade eder. En iyi kişinin bile bilimden bir haber olduğunu söylemektedir.

*“Kiyin keleer bir zaman,
Bilbey kalaar kee naadan
Armanda bolot sözüme,
Açıp kara közüñö.
Balasının balası,
Aman bolso köröorsüñ,
Al öñdöngön zaman cok,
Körüp ölsök arman cok.
Körböy kaldık netebiz,
Ötüp ketken caanday” (Uulu &
Kazıbek, 1992, s. 2).*

*“Sonra gelir bir zaman
Bilemezler bazı insanlar
Keşke derler sözüme
Aç bak kara gözünü
Oğlunun oğlu
Sağ olursan görürsün
İyi bir zaman olmaz
Görüp ölsek pişman olmadan
Göremezsek ne yaparız
Hızlı geçen yağmur gibi”*

Kaligul bu zamanda sözlerinin dinlenmediği takdirde pişman olunacağını belirtmektedir. Bu zamanda insanların daha çok dikkatli olmaları gerektiğini ifade ederek uyarmıştır. Aynı zamanda bu zamanın çok hızlı geçtiğini belirtmektedir.

3.2.4. Tarihî MekanTemi

Kırgızistan’ın Kuzey doğusunda bulunan Isık göl ilk zamanlardan beri seyyahların, bilim adamlarının ve diğer meslek gruplarının ilgisini çekmiştir. Zamanın ilk çağlarından beri yaşayan insanlar ve onların bıraktıkları kalıntılar (yazıtlar, eşyalar, resimler vs.) Isık Göl’ün hem kültürü hem de tarihi hakkında bilgi vermektedir (Kutucu, 2018, s. 19).

Isık göl ismi, göl suyunun ısısının her dönem ılık olmasından kaynaklanmaktadır. Milattan önce Çin kaynaklarında da sıcak göl olarak geçtiği görülmektedir. Bölge tarihi bakımdan çok zenginlik göstermektedir. Bölgedeki yapılan kazılarda taihinin akışını değiştiren “Altın elbiseli adam”, “Esik Kurgan’ı” gibi büyük eserlere rastlanılmıştır. Ayrıca Türkler hakkında ve bazı Türk destanlarına göre en eski Türk yurdu olarak bu bölge işaret edilmektedir (Taşağıl, 1999, s. 61).

*“Küngöydön agat min bulak
Teskeyden agat min bulak,
Ayagınan agip cikpayt bir bulak
Tegeregi tuyuk
Töbösi biyik
Suu sayın narın tabak eti bar
Isık-Köl beyiştin bir eşigidir
Kış bolup kaşkaya suugu çok
Cay bolup can keyitken ısığı çok
At cetken cerde
Mindan artık kızığı çok
Maktanıp cer ceterbi
Adam mindan keterbi
Isık-Köldön çıkpagıla baldar!”*
(Akmataliyev, 2000, s. 193).

*“Güneyden akar bin kaynak
Kuzeyden akar bin kaynak
Ayağından çıkmaz bir kaynak
Etrafı belirsiz
Tepesi yüksek
Nehir kenarı narın eti var
Isık-Göl cennetin bir kapısıdır
Kış olsa da soğuk değil
Yaz olsa da canı sıkın sıcaklığı yok
At yetişen yerde
Bundan daha iyi bir yer yok
Övmeyle biter mi
İnsan burdan gider mi
Isık-Gölden çıkmayın, çocuklar!”*

Kaligul, ısıık gölün değeriini ve özelliklerini anlatmaktadır. Bölgenin başka bir kimseye verilmeyecek kadar kıymetli olduğunu vurgulamaktadır. Her bir karış toprağın bile faydası olduğunu söylemektedir. Toprağının berekeli olup oradan yetişen bitki ya da oradaki otlardan beslenen hayvanların bile kıymetli olduğunu söylemektedir. Böyle bir kıymet bir bölgenin terk edilemeyeceğini vurgulayarak ısıık göle sahip çıkmasını gençlerden istemektedir.

3.3. Sosyal Temalar

3.3.1. Öğüt Temi

Kaligul, dönemin ileri gelenlerinden ve evliya konumunda görüldüğü için halka pek çok konuda nasihat etmiştir. Devlet adamları bile onun engin düşünce yapısından istifade etmek istemişler. Kaligul da her konuda insanlara yardımcı olmaya çalışmış ve nasihatlerini halkının menfaati için söylemekten çekinmemiştir.

*“Oroy aytsan adamga cukpayt
Oroy sözdü kişi ukpayt
Silik-sıpa söz cetet
Al meege emes cülüngö ketet.
Tüşündürüp cay aytsan
Uyalıp ıraazı bolup ketet”*
(Akmataliyev, 2000, s. 5).

*“Kabaca söyleyince insana sinmez
Kaba sözleri kimse dinlemez,
Nazik söylenen söz yeter,
O beyine değil, omurlığe gider,
Yavaşlayarak anlatsan,
Utanır, teşekkür eder gider”.*

Kaligul, burada her kim olursa karşıdaki insanı ezmeden, hor görmeden, insana insan değeri vererek muamele yapılmasını söylemiştir. Kaba konuşarak bir yere varılmayacağından dem vurmaktadır. Bu tarz kaba insanların değeri olmayacağı gibi söyledikleri sözlerin de bir hükmü olmayacağını anlatmaktadır. Konuşurken sakin, edepli olmanın önemini nasihat etmektedir.

*“Ömür degen emne ? Koldon
uçkan kuş bolot
Baylık emne?
koldun kiri çok bolot.
Mansap emne? kolomtodo ot
bolot
Öçköndö tütün bolup çok bolot.
Kalp aytsan ıymanın kaçat
Uuru kılan cırganın kaçat.
Intımsız bolsonor- duşanın
başat”*
(Akmataliyev, 2000, s. 8).

*“Hayat nedir? elden kaçan kayıp
bir kuş”
Zenginlik nedir ?
Elin kiri kaybolur
Güç nedir? sağukta ateş olur,
Söndürüldüğünde duman olur
kaybolur
Yalan söylediğinde imanın kaçır,
Hırsızlık yaparsan topladığın
dağılacak.
Birlik olmazsan düşmanın basar”*

Kaligul bu şiirinde kısa kısa belli başlı konular hakkında nasihat etmektedir. Önce hayatın değersiz olduğunu hatırlatmaktadır. Konuya hayatın değersizliği ile girmesi buradaki en önemli mesajdır. Hayatın önemsiz olduğu vurgusunu yaparak aslında her şeyin boş ve gereksiz olduğunu söyler. Hayat boştur, zenginliğin ne kıymeti var demektedir. Aynı şekilde böyle devam ederek insanlar tarafında çoğu önemli görülen konulardan bahsetmektedir. Onun demek istediği tam olarak; hayat değersiz ve boş, paraya ve güce güvenme, hayat boştur; yalan söyleme, hırsızlık, dedikodu yapma, demektedir.

*“Bul düyödö ne karıp
Satabılğan boz karp,
Aytılbağan söz karıp
Zamandaşı bolboso
Karıya bolot tez karıp
Kadırın cene bilbese
Boygo cetken kız karıp
El cakalay konboso
Betegelu bel karıp
Uluğu kalıs bolboso,
Ubara bolot el karıp
Caltandın başı muz bolor,
Caman menen dos bolor
Caman menen dos bolso.
Akrı kelıp doo bolor.
Cakşı menen dos bolson
Ömurunço kuştat
Caman menen dos bolson
Artıp ketti meniki
Algandı bergin dep”
(Akmataliyev, 2000, s. 60).*

*“Bu dünyada ne eski-
Satılmayan bez eski,
Söylenmeyen söz eski,
Çağdaşı eğer olmasa
Adam hızlı yaşlanır,
Haysiyetin yenemezse
Yetişkin kız yaşlanır
Halk kenara yerleşmese
Çimeni olan yere olur
Yaşlı tarafsız değilse,
Olan halka olur
Kayanın üstü buz olur
Kötü ile dost olur
Kötü ile dost olunca
Sonunda o düşmanı olur
İyi ile dost olursan
Ömür boyu saygı duyar
Kötü ile dost olursan
Fazla oldu benimki
Aldığını ver-diye”*

Kaligul, burada dünyanın eskiliğinden bahsederek asıl konuya giriş yapmıştır. İnsanların anlaşacağı ve kafa dengi bir arkadaşı olmadıkça bu dünyada huzur bulmayacağını söylemektedir. Ayrıca iyi insan ve kötü insanı karşılaştırmaktadır. Kötü ile dost olunmayacağını ve kötü insanlardan kesinlikle uzaklaşılması gerektiğini söylemektedir. İyi bir insanla tanışıp onunla arkadaşlık etmekte fayda olduğunu söyler.

*“Birincisin aytayın -
Birdiği ketken el caman
Ekinçisin aytayın -
Enesi olgon kız caman
Uçunçusun aytayın -
Ulgusuz butkon iş caman
Tortunçusun aytayın -
Torosu jok jurt caman*

*“Birincisin söyleyeyim-
Birliği giden millet kötü,
İkincisin söyleyeyim-
Anası ölen kız kötü,
Üçüncüsün söyleyeyim-
Örneksiz biten iş kötü,
Dördüncüsün söyleyeyim-
Prensi olmayan millet kötü.*

*Beşincisin aytayın –
Belgisiz olgon ercjamin
Altınçısın aytayın
Aytışsa sözü ötpögön
Karmaşsa küçü cetpegen
Argası ketken çok caman .
Kelindi meenet basarda
Kaynenesi kas bolot
Balanı meenet basarda
Başı ulcırıp tas bolot
Cakşını meenet basarda
Cakınına kas bolot
Kızdı meenet basarda
Atasının töründö
Köp oturup kor bolot”*
(Akmataliyev, 2000, s. 85).

*Beşincisin söyleyeyim-
Belirsiz ölen kahraman kötü,
Altıncısın söyleyeyim-
Söylerse kimse duymayan,
Güreşse gücü yetmeyen,
Beceriksiz adam kötü.
Geline kara gün gelirse,
Kaynanası kötü olur,
Oğluna kara gün gelirse
Onun başı kel olur,
İyi kişiye kara gün gelirse
Yakını onun kötü olur,
Kıza kara gün gelirse
Babasının evinde
Çok oturup hor görülür”*

Kalıgul, burada sıralama halinde öğütlerini dile getirmektedir. Bu şiirinde de pek çok farklı konulardan bahsetmektedir. Kalıgul’un sözleri halk için çok önemli olduğu için ve Kalıgul’un şiirlerindeki asıl gaye yol göstermek olduğundan bu tarz şiirleri fazlaca bulunur. İlk olarak Kalıgul toplum için birlik ve dayanışmayı koymaktır. Birlik ve dayanışma olmazsa o toplum için felaket olur. İkinci olarak toplumun asıl mimarı olan kadınlara dikkat çekmektedir. Eğer bir genç kız annesinin deneyimleri olmadan büyürse neslin bozulacağı endişesini söylemektedir. Geri kalan meseleleri de arka arkaya sıralamaktadır. Liderlik, gelin-kaynana, evlat baba gibi pek çok konuda nasihatlerini sıralamaktadır.

*“Oyuña alıp bilip cür
Urup cürgön malaydı
Köp kıynaba kulundu,
Ugup cürgün munumdu”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 1).

*“Aklında tut her zaman ve
El kaldırma evsize
Merhamet de göster kölene
Dinle söylediklerimi”*

Kalıgul burada mazlumun ahının alınmamasını öğütlemektedir. Güçsüz insanlara düzgün ve adaletli davranılması gerektiğini söylemektedir. Merhamet etmeyi ve hiç kimseye el kaldırmamayı söylemektedir.

“Emi cürsün döo bolup

Kiyin kalsa cöo bolup

Eki betiñ köo bolup

Aytkanımdı esiñe al

Kedeylerge köziñ sal”

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 2).

“Şimdi görüyorsun kendini dev

olarak,

Sonra yürüyeceksin yayla

olarak, Saçın başın çamur olarak,

Söylediklerimi aklına al,

Fakirlere gözlerini sal!”

Kalıgul, bu sözlerinde kibre kapılmamayı söylemektedir. Bugün iyi bir konumda olabilirsin ama sonra tepetaklak olabilirsin demektedir. Zenginliğine ve gücüne güvenip hareket etme, insanlara yardım et demektedir. İnsanın yarın ne olacağını kimse bilemez diyerek uyarmaktadır.

3.3.2. Kadın-Aile Temi

Kadın ve aile teması, bütün milletlerin edebiyatına girmiş ve üzerine çalışılmış bir konudur. Toplum ve bir milleti gerçekte inşa eden en önemli yapı aile olduğundan yazılı ve sözlü edebiyatlarda olması çok doğal bir olgudur. Kalıgul da bu konu üzerine eserler vermekten geri durmamıştır.

Bir toplumda kültürün devamlılığını sağlayan en önemli faktörlerden birisi de kadındır. Türk tarihi boyunca kadının toplum için azımsanmayacak derecede kıymetli bir konumu bulunur. Adeta erkek ve kadın hep yan yana resmedilir. Aile içinde babanın rolü baskın olmasına rağmen annenin varlığı aile için değerlidir. Kadın üstlendiği pozisyon itibarıyla kültür zincirinin en önemli halkasıdır. Kırgız halkı için de kadının rolü diğer Türk boylarıyla aynıdır. Tarihin her evresinde Kırgız kadını; iyi bir eş, balalarına şefkatli bir anne, eşlerinin yardımcısı konumunda bulunmuştur. Bu ve bunun gibi nedenlerden ötürü tarih boyunca Kırgızlar da kız çocuklarının büyütülmesi konusuna hassasiyet yaklaşmıştır (Kundakcı & İsmailova, 2020, s. 77-92).

*“Caman katın belgisi-
Kaldırarak bolot terisi,
Karıp bolot erisi,
Talaaga ketet talpaktap,
Tabağı catat şaltaktap,
Cakşı katın belgisi-
Bulgaarı bolot terisi,
Mırza bolot erisi,
Caman katın belgisi —
Baladay kamır cuurat,
Caksşı katın belgisi —
Almaday kamır aş kılat,
Ayak erin baş kılat.
Eki nandı eptegen,
Kızmat kılıp, erinin
Mandayınan ketpegen,
Üzülgönün ulagan,
Aga maktanıp kişi cetpegen.
Anday adam tabılbayt,
Caman ayal baş koşso”*
(Akmataliyev, 2000, s. 66-67).

*“Kötü kadının işaretleri-
Cildi ince olacak,
Kocası erken yaşlanır,
Onun evi pis olur
Tabak çanağı kir olur
İyi kadın işaretleri-
Cildi kalın olacak,
Bey olur kocası
Kötü kadın işaretleri-
Çocuk gibi iş yapar
İyi kadın işareti
Her şeyden yemek yapar
Kötü kocası baş yapar
Bir iki eder
Hizmet eder kocasına
Karşısında eğilip
Kopanı bağlayıp
Ne desen az olur
Öyle insan bulunmaz
Kötü kadınla evlensen”*

Kadın, anne konumunda ev başta olmak üzere olaylarda erkeklerle birlikte en önde bulunmaktadır. Kadının iyi olanı o hanenin mutluluğunu ve refahını sağlamaktadır. Eğer kadın kötü olursa o aile için huzurun ve mutluluğun olmaması anlamındadır. Kalıgul da bu şiirinde iyi ve kötü kadını mukayese eder. İyi kadının faziletlerinden ve iyi bir kadınla birlikte gelecek olan olumlu şeylerden bahsetmektedir. Kötü kadın ise bütün olumsuzlukların kaynağı olarak anlatılmış. Aynı zamanda kötü kadın ile birlikte gelen bütün olumsuzlukların aynı zamanda kadının çevresindekileri de etkilediğini de göstermektedir.

*“Akılduu tuugan bolboso
Akırın aytıp catkan cak.
Kümüştüü eer atka bap
Atak tıncı bolbos
Küle bagıp catka cak”*
(Akmataliyev, 2000, s. 50).

*“Akıllı bir akraba olmazsa
Yavaş konuş başkasına beğendir
Gümüş eyer ata yük
Atın canını acıtsa
Yumuşak bak ona”*

Kalıgul burada aile ve akraba konularına değinmektedir. Akrabanın akrabaya yardım etmesi gerektiğini ve her konuda anlayış olmasını söylemektedir. Eğer böyle bir akraban yoksa onunla çok fazla iş yapma ve onunla çok fazla muhatap olma demektir. Aynı şekilde kardeşler birbirini sevmeli ve her zaman yardım etmeli demektir. Bu durumun aksinde ise birbirleriyle çok fazla iş yapmadan hayatlarına devam etmelerini söyler.

*“Tuuganıñ duşman bolgondo
Mından kiyin iş bolboyt”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 10).

*“Kardeşin düşman olursa
Ondan sonra iş olmaz.”*

Kalıgul bu hayatta iki kardeşin birbirine düşman olması kadar kötü durumun olmadığını söylemektedir. Aynı ananın, aynı babanın çocukları birbirine düşmansa başka bir düşmana ihtiyaç yok demektir. Aynı zamanda hiçbir işlerinin bereketli olmayacağını ve dünyada gün yüzü görmeyeceğini söylemektedir. Kardeşlerin biribiri ile asla küsmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

*“Kelindi meenet çırmasa,
Kaynenesi kas bolot”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 11).

*“Gelini kötü olunca
Kayın anasıyla kan düşmanı olur”*

Gelinlerin kötü olması aileyi huzursuz eden bir etkidir. Gelin ve kaynananın arasındaki iyi ilişki tüm aileyi etkilemektedir. Kalıgul burada evlenmeden önce anne ve babadan da onay alınmasını tavsiye etmektedir. Eğer büyükler arasında bir anlaşmazlık olursa düşmanlık getirir demektir.

*“Kızdı meynet çırmasa
Atasının töründö,
Köp oturur kor bolot”* (Uulu &
Kazıbek, 1992, s. 12).

*“Kıza kötülük gelirse
Babasının başında,
Çok oturur kör olur”*

Kalıgul burada kız evlat çocuğu bakmanın ve yetiştirmenin zorluğuna değinmektedir. Genç bir kıza istenilmeyen bir durum olduğunda tüm tanıdıkları tarafından ayıplanır ve evlenme olasılığı düşer. Bu nedenle kız evladın yetiştirilmesi ile eğitime dikkat çekmektedir.

*“Faydası çok tuugandan
Mamilelüü aş cakşı
Bilbes naadan tuugandan
Bileselüü cat cakşı.
Bederi çok cakından,
Bek karmagan at cakşı
Kesepettüü katından
Kelte oorugan dart cakşı”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 13).

*“Faydası yok akrabadan,
Mesafeli durmak iyi
Haber vermeyen akrabadan
Yerinde yat daha iyi.”
Önemsemeyen akrabadan
Sıkı tutan atın iyi
Kötü eşi olmaktansa
Ara sıra gelen dert iyidir”*

Kalıgul burada akraba ilişkilerine değinmektedir. Akrabalar arasında kıskançlık ve hasetten ötürü bu tarz akarabalardan uzak durmanın faydasını olduğunu söylemektedir. İnsana faydası olmayan akrabanın yedi kat yabancından bir farkı olmadığını ifader. Onun içindir ki bu tarz yakınlarından uzak dur onların bir hayrı olmayacaktır. Onların yerine kısa zamanda çözebileceğin dertler daha iyi demektir. Çünkü derler halledilir ama kan yoluyla geçen akrabalığın bir çözümü yok demektir.

*“Keliniñ caman bolgon soñ
İtiñ içken aş men teñ
Uuluñ caman bolgon soñ
Apiyim içken sart men teñ.
Katınıñ caman bolgon soñ,
Ketpes kesel dart men teñ.
Alganiñ caman bolgon soñ,*

*“Gelinin kötü olduktan sonra,
Köpeğin yediği yemekle eşittir.
Oğlun kötü olduktan sonra,
Nefret ettiğin düşmanınla eşittir
Eşin kötü olduktan sonra,
İçinde iyileşmez dert ile eşittir
Emeğinin karşılığı kötü ise,*

Cambaştan ötkön sız men teň.

Ceňeň jaman bolgon soň,

Ceti ay kıska kış men teň.

İniň cman bolgon soň,

Arak içken mas menen teň.

Ataň caman bolgon soň,

Eregişken kas menen teň.

Keliniň caman bolgon soň,

Kereksiz catkan taş menen teň

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 8).

*Oturduğun yerin soğukluğuyla
eşittir*

Yengen kötü olduktan sonra,

Yedi aylık kışla eşittir

Kardeşin kötü olduktan sonra,

Alkol içen sarhoşla eşittir.

Baban kötü olduktan sonra,

Şımarmış çocukla eşittir.

Gelinin kötü olduktan sonra,

Gereksiz yatan taş ile eşittir.”

Kalıgul burada bütün aile efradını saymaktadır. Her birinin ayrı bir özelliği bulunduğundan bunları kötü olmaları sonucunda insanın mutluluğunun olmayacağını anlatmaktadır.

“Kartaysa da kız menen teň.

Erdi katın eki can,

Erkeletip süyörgö,

Erkek bala bolboso,

Kulağı tuyuk iş menen teň.

Kayırı çok baylarıň,

Kabakta catkan taş menen teň

Aklı çok boz bala,

Soo da bolso mas menen teň”

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 15).

*“Zaman yaşlansa bile kızının yaşı
ile eşittir.*

Eri ile eşi iki can,

Şımartsan da sevsen de

Erkek oğlun olmadıktan sonra,

Sonu yok iş ile eşittir.

Faydası yok zenginin,

Faydası yok yatan taşla eşittir.

Aklı yok oğulun,

Ayık olsa da sarhoş ile eşittir”.

Kalıgul burada erkek evlat vurgusu yapmaktadır. Türkler ataerkil bir toplum olduklarından erkek evlat soyun devamı niteliğini taşıdığından erkek evlat bir aile için tanırın bir hediyesidir. Eğer bir erkek evlada sahip değilsen bu hayatta boşa kürek çekmek demektir diyerek, erkek evladın kıymetinden bahsetmektedir. Aynı zamanda hayırsız erkek evlattan da söz etmektedir. Erkek evladın olsa bile o çocuğun iyi bir eğitim alması ve akli başında olması gerektiğini söylemektedir. Akli olmayan bir erkek

çocuğunun hiçbir kıymeti olmadığını ve hem ailesi için hem de toplum için bir hayrı olmayacağını söylemektedir.

3.3.3. Ölüm-Ayrılık Temi

Her toplumda olduğu gibi ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Bu konu hem sözlü edebiyatta hem de yazılı edebiyata girip pek çok şair tarafından işlenmiştir. Türk kavimlerinde de ölüm üzücü olması sebebiyle, hatırlanmamaya ve ölüm kelimesini başka başka kelimeler ve sözlerle ifade edilmeye çalışılmıştır (Uzun, 2020, s. 226-238). Kırgız halk inanışlarında ölümün habercisi olan bazı kavramlar bulunur. Bunlar bazen görülen bir rüya bazen de hayvanların belli başlı sesler ile insanları rahatsız etmesi olabilir (Dıykanbayeva M. , 2018, s. 165).

*“Bulut minsen cetpeysin,
Murunku otkon caşına .
Muunu ketip karısa,
Acal kelet başına
Şamal minsen cetpessin,
Sana menen ömürgö.
Sanasan ayla tappaysın,
Acal menen ölümgö.
Tirüülükte cüröbüz,
Tike basıp casandap.
Tigine acal bilinbeyt,
Andip turat ayandap”* (Uulu &
Kazıbek, 1992, s. 2).

*“Bulut binsen yetişemezsin
Gelmiş geçmiş yaşına
Gücün gitse yaşlansan
Ecel gelir sana yavaştan
Rüzgâra binsen yetişemezsin
Merak ile hayata
Saysan da çare bulamazsın
Ecel ile ölüme
Hayattayken rahatız
Dik yürüyüşle bakarak
Ve burada, ölüm görünmez
Ama seni takip ediyor her zaman”*

Kalıgul ölümün bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. Ölümün bu dünyadaki herkesten çok güçlü olduğunu söylemektedir. İnsanın ölümü nasıl ve ne zaman geldiğini anlamadan ölümle karşı karşıya geleceğini söyleyen Kalıgul aynı zamanda da geriye dönüş olmayacağından ölüme hazırlıklı olmayı da söylemektedir.

*“Turuulukte cüröbüz
Tike basıp cayandap,
Tigine acal bilinbey*

*“Çabalarsan bulunmaz
Ölüme karşı
Orda ecel belirsiz*

*Andıp turat ayandap.
Acal kelet bır kunu
Alkımından cakalap,
Abaylabay turabız,
Andıp turat bakalap.
Alıp ketet bır künü
Attay bütün takalap”*

(Akmataliyev, 2000, s. 51).

*Gözetlemektedir belli etmeden
Ecel gelir bir günü
Boğazından yakalar
Dikkat etmeden dururuz
Gözetler durur bakar
Alır gider bir zaman.
Ayağından yakalayıp “*

Ölümün kaçınılmaz olduğunu tekrar yenileyen Kalıgul ona karşı çare aramanın da boş olduğunu ifade etmektedir. Yaşadığımız zaman boyunca hep ölümü hatırlayarak yaşamamız gerektiğini söyler. Bu dünyanın gerçek olmadığını tek gerçek kaçınılmaz son olan ölüm olduğunu söylemektedir.

*“Açıp kara közündü,
Abaylap süylö sözündü.
Bul düynödön baarı ötkön
Köp çaşagan karı ötkön
Sançı degen sınçı ötkön
Baygambarlar dağı ötkön,
Namangan ıldıy dayra ötkön”*

(Akmataliyev, 2000, s. 55).

*“Aç gözünü, kapatma,
Konuşurken dikkat et.
Bu dünyadan herkes geçti
Çok yaşayan yaşlısı geçti.
Eleştirmenler geçti,
Peygamberler de geçti
namangan'dan aşağı negir geçti”*

Kalıgul burada ölümün ne kadar gerçekçi olduğunu örnekler ile açıklamaktadır. Peygamberin, aziz insanların bile ölümü tattığını anlatmaktadır. Kalıgul, biz normal insanların ölüm karşısında bir hiç olduğumuzu ifade etmektedir.

*“Tirüülükte cüröbüz,
Tike basıp casañdap.
Añdıp turat ayandap.*

*Ajal kelet bir küni,
Alkımiñdan cakalap.
Abaylabay turabız,
Añdıp turat bakalap.
Alıp ketet bir küni,
Attay butun takalap”*

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 3)

Kalıgı bu şiirinde, insanın hayattayken hiçbir şeyi düşünmediğini, sadece dünyalık durumlar için meşgul olduğunu söyler. Bu süre zarfında hiçbir şekilde ölüm temasının insan üzerinde bir etkisinin görünmediğini ifade etmektedir. Ama ölümün sanki bir düşman gibi pusuda beklediğini ve ansızın gelip kolumuza gireceğini söyler. O geldiği zaman kaçışın mümkün olmayacağını anlatmaktadır.

*“Celip ötsö ömürüñ
Cigit bolboyt çal kaytıp.
Çırpıgı sinsa talıñdan,*

*Çınar bolboyt tal kaytıp.
Çındap acal kelgende,
Çıksa kalbayt can kaytıp
Ötkön ömür kaçkan kuş,
Ökürsöñ kelbeyt al kaytı”* (Uulu & Kazıbek, 1992, s. 13).

*“Hayattayız yürürüz
Dik yürüyüşle bakarak
Gözetleyip durur arkandan*

*Ecel gelir bir günü
Boğazında yapışıp
Dikkat etmeden dururuz
Gözetlenip dururuz
Bir gün alır götürür,
At gibi topuklarını yere vurarak”*

*“Yıpranarak geçse ömrün içinden,
Yaşlı geri dönemez genç yiğit
olmaz.
Dal kırılrsa ağaçtan,*

*Dönüp tekrar dal olmaz.
Gerçek ecel gelirse,
Canın çıksa, kalamaz da dönemez.
Geçen ömür, kaçan kuş.
Bağırsan gelmez o dönmez”*

Kaligul bu şiirinde geçen ömrün geri gelmez ve her geçen günün ölüme biraz daha yaklaştırdığını anlatmaktadır. Hiçbir şeyin eskiye dönmeyeceğini ve her anın kıymetinin bilinmesi gerektiğini söylemektedir.

3.3.4. Yozlaşma Temi

Yozlaşma mevzusu, zaman kavramı ile alakalı olan değişimlerdir. Ahlaki kuralların yerine getirmesini engelleyen sebeplerin başında halkın içinde bulunduğu değerlerin zedelenmesi ve bireyselliğe daha fazla yönelmek gibi olaylar yozlaşmaya sebep olan durumlardır. Bir ülkede görülen savaş, siyasî istikrarsızlık, geçim sıkıntısı ve dış etkenler yozlaştırmayı hızlandıran önemli nedenlerdir (Eyyunova, 2017, s. 6).

Kaligul da şiirinde toplumun içinde yaşanacak değişimleri düzeltmeyi ve yol göstermeyi hedeflemiştir. O her zaman sanatını toplum için harcamaktan çekinmeyen biri olmuştur.

*“Atasının sözünö
Bala kulak köp salbayt
Atanın tilin bala albayt,
Andan artık bile albayt,
Kolundagı baldarı
Cum Şaganda til albayt.
Murunku ötkön zamandı
Mına o Şentip coydurat,
Ün kiskargan bir zaman,
Kılsa jumush büpögön,
Kün kiskargan bir zaman
Koco, moldo cogolup,
Din kiskargan bir zaman,
Orozo, namaz okubay,
Til kiskargan bir zaman.
O Şol cakşı, biz zaman,
Ötüp barat bir zaman”*
(Akmataliyev, 2000, s. 60).

*“Babasının sözünü
Evlat dinlemez,
Babasına çocuğu
itaat etmez.
Geçmiş zaman unutulur.
Haykırısı tepe aşamaz,
Sesin kısaldığı
bir zaman.
Yapsa işi bitmeyen,
Günü kısaldığı
bir zaman.
Hoca molla kaybolup,
Dinin kısaldığı
Oruç namaz kılmayıp,
bir zaman.
O güzel biz kötü,
Geçip gidiyor bir zaman”*

Kalıgul bu şiirinde, devrin değiştiğini, aile değerlerinin yıprandığını ve evlatların büyüklerine karşı saygısız bir hal aldıklarını söylemektedir. Bu değişen zamanla birlikte toplumdaki her şeyin yozlaşmış kaybolacağını bu değişimin dini alanda da olacağını işaret etmektedir. Aynı zamanda Kalıgul “O güzel biz kötü” diyerek yeni neslin eski insanları beğenmediğini söylemektedir.

*“Kızdar erkekçe kıynet
Şım kıyıp kelgender cügüröt
Kerilip-çoyulup cılan baş
El aldında kıyikten tüyülöt.
Cakasın karmanıp
Kırılar candan tüNülöt.
Enesinin tılın albay
Kızdar sırtka cügüröt –dep kelip
Bırın bırı aldagan
İymansız kebeyet.
Ölbögön pende köröt
Nikesızder törölöt- degen eken”*
(Akmataliyev, 2000, s. 157).

*“Kızlar erkek gibi giyinirler,
Pantolon giyip gelinler yürür.
Kendini gösterip, başörtüsüz
Halk içinde geyik gibi yürür
Yakasını tutup,
Yaşlılar zorlanır.
Annesini dinlemeyip
Kızlar dışarı kaçar, - der ve
Bir birini kandıran,
İmansızlar çoğalır
Ölmeyen kullar görür
Nikahsız çocuklar dünyaya gelir”*

Kalıgul, kızların büyük bir ahlaki yıpranma yaşayacağını ifade eder. Kızların artık eski Kırgız kadın algısını tümüyle yıkacağını ve toplum için büyük bir yara olacağını söylemektedir. Bu yozlaşma böyle devam ederse evlilik dışı çocukların olacağını da söylerek uyarısını yapar. Kızlardaki bu yozlaşma ilk olarak kültürel olarak başlayacağını, eski Kırgız kılık kıyafetini terk edeceğini söyler. Anne ve babaya saygının olmayacağını ve böyle bir nesilden gelen evlatların da aynı çerçevede içinde büyük sıkıntılara sebep olacağını söylemektedir.

*“Kızdan kılık ketet
Uuldan uyat ketet
Uul atasın ukpay
Kız enesini ukpay
Kuzgunun betinen kuurçak oynoyt”*
(Akmataliyev, 2000, s. 124) .

*“Kızın nazı gider
Oğulun namusu gider
Oğul babasının dinlemez
Kız annesin takmaz
Aynanın karşısında oyuncak oynar”*

Kalıgul, çocukların ailelerine saygı göstermeyeceğini ve kendi işlerinin daha kıymetli olacağını söylemektedir. Aynı şekilde Kalıgul kızların kızsal özelliklerini kaybedeceğini ve erkeklerinde namus anlayışını hiç önemsemeyeceğini söylemektedir.

3.3.5. Kahramanlık Yiğitlik Temi

Her toplumda yüceltilen ve tarih boyunca nesillerce anlatıla gelen kahramanlar, tarihi karakterler bulunur. Bunlar bazen bir olay sonucu ortaya çıkan kişiler bazen de topluma örnek teşkil etsin diye örnek kişilerdir. Kırgız toplumunda da yiğit kişiler olmuştur. Bunlar nesillerden nesillere anlatılmış ve edebiyat kitaplarına da girmiştir. Kalıgul da eserlerinde bir örnek teşkil etsin diye eserlerinde ideal karakterleri topluma yol göstereceğini diye eserlerinde işlemekten kaçınmamıştır.

<i>“Tubu coon tamgaluu</i>	<i>“Damarları derin basmış</i>
<i>Terek bolot</i>	<i>Güzel ağaç olur</i>
<i>Kelekesu kep canga</i>	<i>O büyük güzel ağacın</i>
<i>Kerek bolot.</i>	<i>Gölgesi çok canlıya yararı olur</i>
<i>Anday adam tabılbayt</i>	<i>Öyle gençler bulunmaz</i>
<i>Kayda bolot.</i>	<i>Nerede olur</i>
<i>Oşol çıksa duynege</i>	<i>Onlar çıksa dünyaya</i>
<i>Payda bolot</i>	<i>Faydası olur</i>
<i>Tıyıp turgan asmanda</i>	<i>Gök yüzünde parlayan</i>
<i>Kunndey bolot” (Akmataliyev,</i>	<i>Güneş gibi olur”</i>
<i>2000, s. 51).</i>	

Şair, burada istenilen bir karakter yaratmaktadır. Bir topluma örnek olmasını amaçladığı gençler vardır. O gençler ise halkı peşinden sürükleyecek yiğit kişilerdir. Kalıgul’un gençleri hiçbir zaman umutsuzluğa ve çaresizliğe kapılmayan yol gösterici gençlerdir. O kahramanların her zaman ve her kişiye faydası olduğundan onların kıymeti çok farklı olmuştur. Kalıgul o kahramanları gece yolu aydınlatan yıldızlara benzetmektedir. Onlar her zaman ışığı ile toplumu aydınlatan kişiler olmuştur.

*“Köç cürö albay toktolot
Köz uçan biyik bel çıksa
Köñülü tınar köpçülük
Közgö toktoor er çıksa”*

(Akmataliyev, 2000, s. 64).

*“Göç yürüyemez, durur
Büyük tepe görürse
Gönlü doyar çoğunun
Bir kahraman görürse.”*

Kalıgul için bu tip kişiler halkın umudu ve geleceğidir. Halkın da bu kişileri görmek istediğini ve onların varlığının güç verdiğini ifade etmektedir. Bir kahramanın olması her zaman toplum için bir umut olmaktadır. Kalıgul bu düşünceye sahip olduğu için onun eserlerinde kahraman tipi ayrı bir yüceltilmiştir.

*“Cakshi çikkan azamat
Elin bileer
Elin bilgen al adam,
Bilim bileer
Okup karap oylonup
Bilim bileer
Eçen turlu adamdin
Tilin bileer
Çigip turgan al adam
Çinar boloor”* (Akmataliyev,
2000, s. 188).

*“İyi çıkmış bir er yiğit
Halkın bilir
Halkın bilen o adam
Bilim bilir
Bakar okur öğrenir
Bilim bilir
Her türlü insanın
Dilin biler
Yola çıkmış o yiğitler
Büyük ağaç olur”*

Şair, bu şiirinde iyi bir yiğidin nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır. Bir tanım yapar gibi kahramanın özelliklerinden bahseder. Onun için kahramanın iyi ahlaklı olması toplum için her türlü hayra sebep olmaktadır. O kişinin gölgesinde bir millet yatar ve bu tip gençlerin varlığı herkesin huzuru ve geleceği demektir. O kahraman sadece savaş zamanları değil aynı zaman her türlü güç durumda yardım edecek ve toplumu yönlendirip eğitecek kişidir. Bozulan siyasî ve iktisadi durumları bile yönlendirip refaha ulaştıracaktır.

*“Akıllı bar azamat,
Döölöt menen tok bolot.
Masında cigit şok bolot Koldo
Döölöt çok bolso,
Cabıgıp cürüp çok bolot”* (Uulu &
Kazıbek, 1992, s. 12).

*“Akli var bir yiğit,
Onuruna tok olur.
Doğru olduğuna emin olur
İçinde onuru yok olsa,
İçinden yıpranır yok olur.”*

Burada Kalıgul onur ve haysiyetin bir genç için önemini vurgulamaktadır. Onursuz kişinin hatırlanmayacağı ve değeri olmayacağını söylemektedir. Aklın onur ve haysiyet meselesinde de büyük payı olduğunu ifade eder. Yiğit bir kişinin sahip olması geren önemli özellikleri sıralamaktadır. Bunların başına da akıl ve onuru koymaktadır.

3.3.6. İyi-Kötü Temi

Kalıgul toplumcu bir şair olduğu için insanları doğru yola sevk etmeye çalışır ve bu doğrultuda eserler kaleme alır. Onun şiirlerinde iyi ve kötü mukayesesi yapılır. İyi ve iyiliğin hep yüceltiildiği, faziletlerini dile getirir. Ve düşüncelerini eserleri üzerinden topluma aşılacaktır.

*“Caman menen dos bolson
Akırı bir kun doo bolot.
Cakşı menen dos bolson
Bayagımdı bergin—dep
Eki aydan kiyin muštaşat”*
(Akmataliyev, 2000, s. 47).

*“Kötü ile dost olsan,
Sonunda bir günün kötü olacak
İyi İle dost olsan,
Bana geçenkini ver - diye
İki ay sonra yumruklaşacak”*

Şair burada iyi ve kötü dostun karşılaştırmasını yapmaktadır. Kötü olan dostun kimseye bir fayda gelmeyeceğini anlatan Kalıgul, iyinin yanında olmayı ve iyiliği terk etmemeyi öğütlemektedir. Bir kere iyi olan şeylerle meşgul olduğunda senin peşini hiç bırakmayacağını söyleyen Kalıgul herkesi iyilikten yana olmaya davet eder.

*“Cakşı uuldun başına,
Iris menen kança oynoyt.
Caman uuldun başına,
Keltek menen muş oynoyt.
Cakşı kızdın başına,
Bermet menen şuru oynoyt,
Caman kızdın başına,
Sirke menen bit oynoyt”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 16).

*“İyi oğulun başında,
İyilik ve bolluk oynar.
Kötü oğulun başında
Kamçı ile yumruk oynar.
İyi kızın başında,
Sevgi ve koliye oynar.
Kötü kızın başında,
Pire oynar.”*

Dünyada anne ve baba için en önemli varlık iyi yetiştirilmiş evlatlara sahip olmaktır. Çocuklarının kötü huylara sahip olan anne ve babaların hayatta pek fazla mutlu olduğu görülmemiştir. Şair de bu şiirinde iyi ve kötü çocuklara sahip olmanın önemini anlatmaktadır. Yine diğer şiirlerinde olduğu gibi iki tarafı mukayese eder. Burada çocukları yetiştirilme yöntemine de gönderme yapar. Kalıgul’un asıl amacı iyiliği açıklayıp bütün insanlara aksettirmesidir.

*“Caman işten kaşıp öt,
Cakşılıkka cetesiñ,
Coldoş bolbo naadanga,
Coldoş bolsoñ camanga
Armanda bolup ketesiñ,
Amanat candan keçesiñ.
Jakşı menencanaşsañ
Sabırlık menen barasıñ,
Akırı tübü oşondon
Cakşılıktı tabasıñ”* (Akmataliyev,
2000, s. 64).

*“Kötü işlerden kaç
İyiliğe yetişirsın,
Arkadaş olursan kötü ile
Arkadaş olma kötü ile
Keşke diye durursun
Emanet candan vazgeçersin
İyi ile yakın olursan
Sabırı öğrenirsın
En sonunda onunla
İyliği bulursun”*

Şair kötü olan ne varsa terk edilmesi gerektiğini yinelemektedir. Kötü insanların başına hep kötü olaylar gelir diyen Kalıgul hem bu dünyada hem de ahirette huzura ermenin yolunu kötü işleri terk etmek ve iyi olan ne varsa bu uğurda çabalamak gerektiğini söyler.

*“Terektin tb tt bolot
Caman adam krs bolot
Caman adam taarnhaak,
Ar bir ike korunhaak”*
(Akmataliyev, 2000, s. 64).

*“Ağaç dibi dut olur
Kötü adam kurnaz olur
Kötü adam alingan
Her bir iten kaçınan”*

Kalıgul yine aynı formatta kötü insanların karakterinin bozuk olduğunu ve bu kişilerden uzak durmamız gerektiğini söylemektedir.

*“Zaman onolot
Pey cogolot.
Adam pendesi birin biri
Syby kalat
Akl aytsan
atak salat.
Kar – catan uyalbayt.
Takyasn kolgo alıp
Kz cgtt kubalayt.
Cogotup dölün
Unutup tln
Kzd kerse kee cgt
El kzn culmalayt.
Dnyg kezu toyboy
Aldm cuttum kebeyet.
kgg tuugan kebeyet.”*
(Akmataliyev, 2000, s. 81).

*“Hayat gelişir
yilik kaybolur
nsanlar bir-birlerini
Sevmemeye balar
Fikir söylesen
Kavga yapar
Yalılardan utanmayp
rtsn eline alıp
Kızlar erkek peşinden koar
Kaybeder dilini
Unutur dilini
Kz görürse bazı erkek
Halk önünde hrpalar
Dünyaya gözü doymayan
A gözlü oalr
Sokaa ocuk birakan oalr”*

Şair zaman deitike iyiliğin kaybolacaını insanlar arasındaki samimi ilişkilerin yıpranp yok olacağını anlatmaktadır. yilik dünyadan el çektikten sonra yerini ktle bırakacaını söyler. Asi bir düzenin balayacaını ve toplumunda bu kötü olaylara ayak uyduracaını bildirir. nsani değerlerin yok olduğu dünyada sağlam kalmanın çok meşakkatli olduğunu da söyler.

*“Caman katın belgisi
Kaldırarak bolot terisi
Karıp bolot erisi,
Talaaga ketet talpaktap
Tabağı catat şaltaktap
Cakşı katın belgisi-
Bulgaarı bolot terisi
Mırza bolot erisi,
Caman katın belgisi
Baladay kamır cuurat,”*
(Akmataliyev, 2000, s. 67).

*“Kötü kadının işaretleri
Cilti ince olacak,
Kocası erken yaşlanır
Onun evi pis olur
Tabak çanağı kirli olur
İyi kadın işaretleri
Cilti kalın olacak
Bey olur kocası
Kötü kadın işaretleri
Çocuk gibi iş yapar”*

Kalıgul, toplumun ana mimarı olan kadını şiirin merkezine koyarak iyi ve kötü kadın özelliklerini açıklar. Kötü kadına sahip olmanın bir imtihan, iyi kadına sahip olmanın ise bir şans olduğunu söyler. Burada yine mukayese yaparak okuyucuya iyiyi seçmeye yöneltiyor.

3.3.7. Hayvan Temi

Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk eserinde Türk boylarında hayvancılığın yapıldığını ve geliştiğini yazar. Türklerin göçebe hayat sürdürmelerinden dolayı tarihin bilinen ilk kayıtlarından bu yana hayvan yetiştiriciliğine çok fazla değer verilmiştir (Kosıbayev, 2013, s. 1051-1062).

Kırğızlar da göçebe bir hayat sürdürdükleri için onlar da zamanında diğer Türk boyları gibi hayvancılık yapmışlardır. Ayrıca diğer milletler gibi Kırğızlar da hayvanları; bazen sembol, olarak bazen de bir mitolojik unsur olarak ya da bir benzetme yöntemi olarak kullanmışlardır. Hayvanların etinden, sütünden faydalandığı gibi karakteristik özellikleri bakımından da benzetme yöntemi ile edebiyata, ata sözlerine, deyimlere girmiştir.

*“Attuuga cöö cete albayt,
Cakşını caman körö albayt
Arık koydu börü albayt”* (Uulu &
Kazıbek, 1992, s. 6).

*“Atlı insana yaya yetişemez
İyi kötüyü çekemez
Zayıf koyunu kurt yemez”*

At, Kırgızlarda *tört tülük** hayvanlardan bir tanesidir. Bu hayvanlar arasında da en çok ihtiyaç olunan ve diğerlerine nazaran daha kıymetli olan attır. Kırgız halkı; atı, hayatın her alanına koymuşlardır. At onlar için hem binek hayvanı hem savaşta bir yoldaş hem de bir gıda kaynağıdır. Ayrıca at dört tülük arasındaki en zeki olanıdır (Dıykanbayeva M. , 2017, s. 133-140).

*“Caman atka cal bütsö
Canına torsuk baylatpayt
Caman attı buyga min
Toñup kalgan oygo min”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 7).

*“Kötü atta güç bitse
İp bile boynuna bağlatmaz
Kötü atı inekle aynı tutma
Aklında olur düşünce bin”*

Şair iyi bir ata dikkatli bakılmasını ve iyi bir şekilde yetiştirilmesinden bahsetmektedir. At Kırgız toplumunda, bozkır hayatı için vazgeçilmez bir unsur olmasından kaynaklı, bu tarz telkinlerde eserinde vurgu yapmıştır.

*“Arım-arım cügürsö,
Attın çeri cazılat.
Alım-alım iştese,
Katındın çeri cazılat”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 7).

*“Ağır ağır yürüse
Atın değeri gidecek
Ağır ağır çalıssa
Gelinin değeri gidecek”*

Kaligul burada atın daha iyi bakılıp ve atın kendi özelliklerine göre muamele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Eğer ata at gibi davranılmazsa o atın hiçbir kıymeti olmayacağını söylemektedir. Bozkırda atın çok önemli bir yeri vardır. Bu nedenle at bakımında usta olmak gerekir.

* Zenginliğin ve bereketin göstergesi olan dört tüllü (at, deve, keçi, koyun-sığır) hayvan.

*“Atı meenet çırmasa
Ayagınan basınat
Teenu meenet çırmasa
Kotur bolup kaşınat”* (Uulu &
Kazıbek, 1992, s. 8).

*“Atı baskıyla zorlasa
Yürümekte zor olacak,
Deveyi baskıyla zorlasa
Kaşınmış vahşi olur,”*

Kalıgul burada Kırgızlar için önemli olan iki hayvanı karşılaştırmaktadır. Bu iki önemli hayvanın değerli olduğundan iyi muamele yapılmasını söylemektedir. Aksi takdirde iki hayvandan da verimli bir şekilde faydalanılmayacağını söylemektedir.

*“Argımakta cal cok—dep
Colgo taştap ketpener
Azamatta mal cok—dep
Coogo taştap ketpener.
Özenduu suuga tal bütöt
Ölbegen kulga mal bütöt”*
(Akmataliyev, 2000, s. 49).

*“Atın dizginleri yok diye
Yolda bırakıp gitmeyin
Er yiğitte mal yok diye
Düşmana bırakıp gitmeyin
Kuru nehre su gelir
Ölmezse kula mal gelir.”*

Kalıgul burada ata verdiği değeri açık açık söylemektedir. Atın ne kadar kıymetli olduğunu bilen Kalıgul, her zaman ata sahip çıkılması gerektiğini vurgular. At her zaman lazım olan bir hayvandır onun için ki atın hiçbir şey yapmadan durması bile bir varlık ve cesaret kaynağıdır. Herkesin ata büyük bir hassasiyet göstermesini istemektedir.

*“Çımçık aytat kuşmun—dep
Çırpık aytat talmın—de”*
(Akmataliyev, 2000, s. 48).

*“Küçük kuş söyler Kartal oldum diye,
Kırılmış dal söyler ağaçtaki dalım diye”*

Kırgızlar’da avcılık, alıcı kuşlarla da yapılmıştır. Bu kuşların arasında Kartal, Şahin, atmaca gibi kuşlar bulunur. Kırgızlar’da alıcı kuşlarla birlikte avlanması V.yüzyıldan itibaren bilinmektedir. Bununla birlikte, kartal orta asya Türk boylarında Kuş türü içindeki en zeki ve en güçlü hayvan olarak bilinmektedir. Kartalın bu zeki ve gücü sayesinde avlanmada insanlara yardım bile etmiştir (Güngör, 2014, s. 319-339). Kalıgul da bu şiirinde önemsiz kişilerin kendilerini kıymetli olduğunu gördüğünü ve

bunlara itibar edilmemesi gerektiğini açıklar. İnsanların kendilerini olduklarından fazla göstermemesi gerektiğini benzetme yoluyla açkarmıştır.

*“Cetelüü şumkar balası,
Sarkit koyboy jem jebeyt.
Cetesinde toybogon,
Toymoyunça kel debeyt”*

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 6).

*“Küçük şahin yavrusu,
Anası gelmezse yem yemez.
Yeterince yem bulmadan
Anası da geri gelmez”.*

Kalıgul burada bir benzetme yöntemiyle annelikten bahsetmektedir. Annenin yavruları için fedakârlık yapması gerektiğini söyler. Annelik meşakkatli bir meseledir. Çocukların sağlık bir şekilde beslenmesi gerektiğinden, anneler yavruları için her türlü fedakarlığı yapmalıdır.

*“Akıl sözdön muş cakşı.
Bul düynödö nur cakşı,
Bülbüldörgö gül cakşı”*

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 14).

*“Akıl sözden yumruk iyi.
Bu dünya için nur iyi,
Bülbül için çiçek iyi”*

Kalıgul burada, hayatta her şeyin bir eşi olduğunu ve birbirine uygunluk sağladığını söyler. Bülbül içinde en güzel olan şeyin çiçek yanı Klasik edebiyatta da olan gül-bülbül ilişkisine gönderme yapmaktadır.

*“Bülbüldün mukam ünü bar
Korgonduu cerdin oru bar”*

(Akmataliyev, 2000, s. 48).

*“Bülbülün güzel bir sesi var,
Korunmuş yerin değeri var”*

Burada şair, her şeyin bir özelliği olduğunu ve o sahip olunan mülkle değerli olduğunu söyler. Bülbül de güzel sese sahiptir ve o sahip olduğu sesle değerlidir demektedir. Bülbülün sahip olduğu özelliğinden dolayı diğer kuşlardan farklı ve özeldir.

*“Küçu pilge barabar,
Kara çibın talasa”*

(Akmataliyev, 2000, s. 57).

*“Fil gibi güçlü ölüm
Cansız kalan herkesi yer”*

Kalıgöl şiirinde ölümü file benzeterek ölümün gücünü ve karşısında kimsenin duramayacağını söylemektedir.

*“Talaaga baspay tartınaar
Toodakka toybos ak şumkar
Taraançiga talpın”* (Akmataliyev,
2000, s. 57).

*“Yaylaya gitmeye çekinir
Tavusa doymayan şahin
Kuşlara da göz salar”*

Burada şair aç gözlülükten bahsetmektedir. Açgözlü insanların hem karınlarını hem de gözlerini doyurmanın olmadığını söylemektedir. Dağlar kadar mal varlıkları olsa da başkasının bir toplu iğne ucu kadar olan malında bile gözleri olduğunu söylemektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Kalıgul toplumun varlığını ve devamlılığını dinî-ahlâkî değerle sarılma ile olduğu düşüncesindedir. Bunun içinde Kırgızları dinî ve ahlâkî açıdan uyarır. Kalıgul zor durumların baş göstereceğini bismillah lafzını bile söylemeyen kişilerin türeyeceğini, dinden uzaklaşılacağını, ananın ve babanın sözlerine kulak asmayan neslin peyda olacağını haber vermiştir. Eğer gereken önlem alınmazsa halkın milli kültür, dinî terbiye açısından sıkıntıya düşeceğini ifade eder.

Kalıgul; erkek, kadın, irade, güç, dostluk, yiğitlik, dostluk, halk, okumak, bilim, dil bilme, faydalı insan, akıl, akılsızlık, atasözü, düşman, eş, hanım, kız evlat, söz söylemek, yalancı, fitne, yalnızlık, mal, mülk, kaza, kader, zenginlik, fakirlik, vb. konular olmak üzere daha pek çok meseleyi şiirleri içine almıştır. O şiirleriyle halkı yönlendirmeyi amaç edinmiş bir şair olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKÇA

- Akın, C. (2014). Kırgız Türkçesi İle Moğolca Arasındaki Ortak Bir Edat "Ele". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 71-74.
- Akmataliyev, A.-M. S. (2000). *Akılsızlık Kalıpları*. Bişkek: Şam Basması.
- Aksoy, H. (2019). *Kırgız Destanlarında Kadın Tipler*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alimov, U. (2003). *Kırgızistan'da Akınlar ve Akınlık Geleneği*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı.
- Alimov, U. (2010). *Kırgız Aytışları*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arvas, A. (2011). Suusuz Bir Akın: Mamılbek İsrailov. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 176.
- Arvas, A. (2012). Bir Geleneğin Farklı Coğrafyalarından Yankısı: " Zamana " / "Zamane". *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 113-125.
- Aşçı, U. D. (2009). Kırgız Dili ve Edebiyatının Kuruluş Yıllarına Ait Arap Harfli Kırgız Metinlerinde Alfabe ve Yazım Kuralları. *Türkbilig*, 10-11.
- Barlas, S. (2015). *Kırgız Türkçesinde İstem (Valenz)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cihan, C. (2015). *XIX. ve XX Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dinî Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmeleri*. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Çelebi, İ. (2006). *Kırgız Halk Edebiyatında Koşoklar (Ağıtlar)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeribaş, M. (2010). Kırgız Halk Edebiyatında Yarışma Temelli Bir Tür: "Aytış". *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1-16.
- Çetin, N. (2004). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Demir, H. (2019). Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerine Etkileri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23-46.
- Demir, Y. (2019). *Kırgız Destanları Üzerine Kültürel Tespit ve Tahliller*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Dıykanbayeva, M. (2010). Kırgız Adı Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 205-210.

- Dıykanbayeva, M. (2016). Zamane Şiirlerinin İlk Temsilcileri Kalıgıul ve Arstanbek. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 77-90.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgızlarda "Tört Tülük" Hayvanla İlgili İnanış ve Uygulamalar. *Milli Folklor*, 133-140.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgız Atasözlerinde Kadın ve Toplumdaki Yeri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 61-70.
- Dıykanbayeva, M. (2018). *Kırgızlarda Atalar Kültü* (2 b.). Konya: Kömen Yayınları.
- Doğan, S. (2009). *Kırgız Masalları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, A. (2019). *Modern Kırgız Şiirinde Kopuz*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elsherbını, F. M. (2016). *Kırgız Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimeler Üzerine Fonotik ve Semantik İnceleme*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız Türkleri Ve Sosyal Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erşahin, S. (1999). *Kırgızlar ve İslamiyet- Göçebe Bir Türk Boyunun İslamlaşma Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: SEK.
- Erşahin, S. (1999). *Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Eyyunova, A. (2017). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Sinemasında Toplumsal Yozlaşma: Pencere ve Köpek*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Gömeç, S. (2002). *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*. Ankara: Akçağ.
- Gömeç, S. (2009). *KırgızTürkleri Tarihi*. Ankara: Berikan yayınevi.
- Güngör, A. (2014). Kırgızlarda Kartalla Avcılık Geleneği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 319-339.
- Gür, S. (2018). VIII.Asırda Osmanlı Alimlerinden Muhammed B. Mustafa El-Akkirmânî Ve Besmele Tefsiri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 183-207.
- Jusubaliev, A. (2016). *Kırgızdardın Musulmandaşuu Tarihi*. Bişkek: İz-basma.
- Kaçmaz, C. (2020). *Anadolu Halk Masalları ile Kırgız Halk Masallarının Karşılaştırmalı Araştırması*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Kallimci, İ. T. (2002). *Çağdaş Kırgız Şiiri ve Alıkul Osmonov'un Kırgız Şiirindeki Yeri*. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalyev, M. (2004). *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan-Rusya ilişkileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapağan, E. (2015). *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi*. Ankara: Akçağ.
- Kapağan, E. (2017). Kırgız Akımı Arstanbek'te Milli Birlik ve Bağımsızlık Fikri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, VI, 750-759.
- Karlı, E. (2019). *1917-1945 Yılları Arasında Modern Kırgız Şiirinde Kadın Teması*. Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, R. (1993). Kıraat Açısından Abdest Ayeti. *Uludağ üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 255-266.
- Kılavuz, A. (2016). *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Ensar yayınları.
- Koca, A., & Ergün, K. (2014). *Doğaçlama Ustası Filozof Şair Kalıkul Bay Uulu*. Tirana/Albania: Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı.
- Kosıbayev, M. (2013). Türklerde Zenginlik ve Bereket Algısı "Tört Tülük'e Teorik Yaklaşım ve Divanu Lugati't-Türk'ten Örnekler . *Journal of Turksih Studies*, 1051-1062.
- Kölbayeva, M. (2015). *Zamana Adabiyatının Önüğü*. Bişkek: Gazeta Ko.
- Kulamshaeva, B. (2016). *Toplumdilbilim Işığında Kırgızların Dili ve Kültürü*. İstanbul: Kriter.
- Kundakcı, M. (2019). *Kırgız Zamane Edebiyatı*. Ankara: Bengü.
- Kundakcı, M., & İsmailova, C. (2020). Kırgız Şair Molda Niyaz'ın Şiirlerinde Kadın. *Karabük Türkoloji Dergisi*, 77-92.
- Kurat, A. N. (2020). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kutucu, E. (2018). *Karabük İli ve Isık Göl Bölgesinin Yerleşim Yeri Adları Üzerine İncelemeler*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mürseloğlu, R. (2019). Sscb Döneminden Günümüze Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna Tarihler, Yapıtlar ve Önemli Şahsiyetler Üzerinden Genel Bir Bakış. *Turkish Studies-Social Scinces*, 849-863.
- Okur, K. H. (2009). İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler. *Usul İslam Araştırmaları*, 7-40.

- Özeren, M. (2015). Kırgız Türkçesiyle Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Söz Varlığı Benzerliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 138-168.
- Özgen, N. (2014). *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pembeci, B. İ. (2014). Kırgızistan Mezar Ziyaretleri. *Folklor/Edebiyat*, 101-112.
- Saginbekov, B. (2007). *Kırgızistan'da Ürkün Olayı ve Kırgız Şiirindeki Akisleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağlam, A. (2017). *Kırgız Etnik Kimliği ve Ulus Devlet Yapılanması*. İstanbul: AZ Kitap.
- Saytkanova, N. (2019). Büyük Kırgız Devleti. *Türk Ekini*, 55-56.
- Soltonoyev, B. (2018). *Kırgız Tarihi I-II*. (M. Dıykanbayeva, Çev.) Ankara: Kömen.
- Soytürk, İ. (2020). *Moldo Niyazi'nin Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme*. KARABÜK: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Supataeva, S. (2019). *Kırgız Türklerinde Çocuk Folkloru*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, S. (2018). Kırgız Bilmecelerinde Sovyet İdeolojisinin Etkileri. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 441-459.
- Şimşek, S. (2018). *Kırgız Türklerinin Bilmeceleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şişikoğlu, A. (2018). *Manas Destanı Çevresinde Türk Destanlarında Türk Ordu Teşkilatına Dair İzler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) AnaBilim Dalı.
- Taşagıl, A. (1999). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/isik-gol> adresinden alındı
- Tekin, A. (2010). *Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Temür, N. (2004). Kırgız Türklerinde Sınçılık Geleneği ve Tolubay Sınçı. *Bilig*, 179-193.
- Uulu, K. (2018). *Kırgızistan'da Zamancıların Dinî Ve İtikadî Görüşleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uulu, K. B., & Kazıbek, M. U. (1992). *Kazaldar*. (Ü. Şarşenbek, Dü.) Bişkek. <https://new.bizdin.kg/kniga/kalygul-kazybek-kazaldar> adresinden alındı

- Uulu, K. D. (2018). *Kırgızistan'da Zamancıların Dinî Ve İtikadî Görüşleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, G. (2020). Kırgız Türkçesinde Ölüm İle İlgili Örtmece ve Tabu Sözler. *Söylem Filolojisi Dergisi*, 226-238.
- Vural, F. (2019). Karanlık Dünyalarından Işık Olan İki Aşık: Aşık Veysel ve Barpı Alıkulov. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 40-83.
- Yazı, M. E. (2007). *Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

EKLER

KALIGUL BAY UULU'NUN ŞIIRLERİNDEN ÖRNEKLER

КАЛЫГУЛДУН ХАН ОРМОНГО АЙТКАНЫ

*“Орус алат жериңди,
Сындырат сенин белиңди.
Уга жүргүн кебимди,
Таап коет эбиңди.
Ошондон кийин душманың,
Ичинде калаар бышманың.
Абайла айткан сөзүмдү,
Ачып жүргүн көзүңдү.
Азапка салба өзүмдү,
Кулак салгын кебиме
Куп келтирет эбиңе,
Малыңды айтып мактанба,
Көп казакка аттанба,
Казактын малын аласың,
Как талаада каласың,
Орус келсе элиңди,
Сындырбасын белиңди,
Арасында баатырым,
Уга жүргүн кебимди.
Келип калса окустан,
Сактайсың сары талааны,
Солдаттыка бересиң,
Ичиңен чыккан баланы.
Багасың анда билбейсиң,
Торпок менен тананы.
Ойлой жүргүн Ормон хан
Так ушундай санааны
Көрүп турам далайды,
Көчүп жүрүп барарсың,*

KALIGULDUN HAN ORMONGO AYTKANI

*“Orus alat ceriñdi,
Sındırat senin beliñdi.
Uga cürgün kebidim,
Taap koyot ebiñdi.
Oşondon kiyin duşmanıñ,
İçinde kalaar bışmanıñ.
Abayla aytkan sözümdü,
Açıp cürgün közüñdü.
Azapka salba özümdü,
Kulak salgın kebidim
Kup keltiret ebine,
Malıñdı aytıp maktanba,
Köp kazakka attanba,
Kazaktın malın alasıñ.
Kak talaada kalasıñ,
Orus kelse eliñdi.
Sındırbasın beliñdi,
Arasında baatırım.
Uga cürgün kebidim.
Kelip kalsa okustan,
Saktaysıñ sarı talaanı.
Soldattıka beresiñ,
İçiñen çıkkан balanı.
Bagasıñ anda bilbeysiñ,
Torpok menen tananı.
Oyloy cürgün Ormon han
Tak uşunday sanaanı
Анжыян менен Алайды.
Оюңа алып билип жүр,*

Уруп жүргөн малайды.
Көп кыйнаба кулунду,
Угуп жүргүн мунумду.
Кезек келип калбасын,
Кегин кокус албасын!
Күркүрөгөн кара кар,
Көйүп турат далайды,
Көңүл сүйүп барасиң.
Күчү пилге барабар.
Кара чымын таласа,
Талаага баспай тартынаар.
Тоодакка тойбос ак шумкар,
Таранчыга талпынаар.
Ойлосоңчу, кан Ормон,
Карап турсам кан соргон!
Арты кайдан оңолгон,
Кийин келчү кезекти,
Ойлоп тапкан эсепти,
Ушу кезде ойлосом,
Сен бир жаткан жаянсың
Мындай ишти коесуң.
Дөөлөт кезек жеткенде,
Сен ошондо коесуң,
Өкүм айткан сөзүңдү.
Өзүңдү өйдө көтөрүп,
Өйдө кылба өзүңдү,
Алдың кийин ойлонуп,
Абайлагын сөзүңдү.
Кетмен алып, жер чаппай,
Бир сындырым нан таппай,
Мындай болчу киши бар.
Кийинкиге көзүң сал.
Эми жүрсүн дөө болуп,
Кийин калса жөө болуп
Эки бетиң көө болуп,
Айтканымды эсиңе ал,

Ancıyan menen Alaydı,
Oyuna alıp bilip cür,
Urup cürgön malaydı.
Köp kıynaba kulundu,
Ugup cürgiin munumdu.
Kezek kelip kalbasın,
Kegin kokus albasın!
Kürkürögön kara kar,
Küçü pilge barabar.
Kara çımın talasa,
Talaaga baspay tartınaar.
Toodakka toybos ak şumkar.
Tarançıga talpınaar,
Oylonsoñçu, kan Ormon,
Karap tursam kan sorgon!
Artı kaydan oñolgon.
Kiyin kelçü kezekti,
Oylop tapkan esepiti,
Uşu kezde oylosom,
Sen bir catkan çayansıñ
Munday işti koyosuñ,
Döölöt kezek cetkende.
Sen oşondo koyosuñ,
Öküim aytkan sözüñdii.
Özüñdii öydö kötörüp,
Öydö kılba özüñdii.
Aldıñ kiyin oylonup,
Abaylagın sözüñdii.
Ketmen alıp, çer çappay,
Bir sındıram nan tappay.
Munday bolçu kişi bar,
Kiyinkige közüñ sal.
Emi cürsün döö bolup,
Kiyin kalsa cöö bolup
Keдейлерге көзүң сал!
Кийин келээр бир заман,

*Билбей калаар кээ наадан
Арманда болот сөзүмө,
Ачып кара көзүңө.
Баласынын баласы,
Аман болсо көрөөрсүң,
Ал өңдөнгөн заман жок,
Көрүп өлсөк арман жок.
Көрбөй калдык нетебиз,
Өтүп кеткен жаандай,
Ага кантип жетебиз.
Байыркынын заманы,
Екі betiñ köö болуп,
Ауткапымды esiñе al.
Заманынын жаманы.
Баарысы айбан адамы,
Кеп билбеген нааданы.
Билимден куру калганы,
Бирин серин калганы,
Ичинде калды арманы.
Илгеркини карасаң,
Жаманын жакшы тилдеген.
Жакшысы илим билбеген,
Айбандыгы ушундай.
Арасында Калыгул,
Бийлаган көздүн жашындай”
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 1-2).*

*Kedeylerge közüñ sal!
Kiyin keleer bir zaman,
Blbey kalar kee naadan.
Armanda bolot sözüñө,
Açıp kara közüñө.
Balasının balası,
Aman bolso kökröörсüñ.
Al öndögön zaman cok,
Körüp ölsök arman cok.
Körböy kaldık netebiz,
Ötüp ketken caanday,
Aga kantip cetebiz.
Bayırkının zamanı
Zamanının camanı.
Baarısı ayban adamı,
Kep bilbegen naadanı.
Bilimden kuru kalganı
Birin serin kalganı,
İçinde kaldı armanı.
İlerkini karasañ,
Camanın cakşı tildegen.
Cakşısı ilim bilbegen,
Aybandığı uşunday.
Arasında Kalıgul,
Iylagan közdün caşınday.”*

**КАЛЫГУЛДУН
ЖӨНҮНДӨ АЙТКАНЫ**

*“Булут минсең жетпейсиң,
Мурунку өткөн жашыңа.
Мууну кетип карыса,
Ажал келет башыңа.
Шамал минсең жетпессиң,
Санаа менен өмүргө.
Санасаң айла таппайсың,
Ажал менен өлүмгө.
Тирүүлүктө жүрөбүз,
Тике басып жасаңдап.
Тигине ажал билинбейт,
Аңдып турат аяндап.
Ажал келет бир күнү,
Алкымыңдан жакалап.
Абайлабай турабыз,
Аңдып турат бакалап.
Алып кетет бир күнү,
Аттай бутун такалап.
Пайгамбарлар баары өткөн,
Наманган ылдый дайра өткөн,
Олуялар алда өткөн,
Эчен түрлүү чоң да өткөн,
Ойлоп турсак замана,
Тегеренип кеп жеткен.
Жер титиреп таш кулап,
Мындай заман бир өткөн.
Бирин бири чабышып,
Эртесинде табышып,
Эчен мыкты эр өткөн.”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 2-3).

ӨМҮР

**KALIGULDUN ÖMÜR CÖNÜNDÖ
AYTKANI**

*“Bulut miñsen cetpeysiñ,
Murunku ötkön çaşıña.
Muunu ketip karısa,
Acal kelet başına.
Şamal minseñ cetpessiñ,
Sanaa menen ömürgö.
Sanasañ ayla tappaysiñ,
Acal menen ölümgö.
Tirülüüktö cüröbüz,
Tike basıp casañdap.
Tigine acal bilinbeyt,
Andıp turat ayandap.
Acal kelet bir künü,
Alkımindan cakalap.
Abaylabay turabız,
Andıp turat bakalap.
Alıp ketet bir künü,
Attay bun talkalap.
Paygambarlar baarı ötkön,
Namangan ıldıy dayra ötkön
Okuyalar alda ötkön,
Eçen türlüü çoñ da ötkön.
Oylop tursak zamana,
Tegerenip kep cetken.
Cer titirep taş kulap,
Munday zaman bir ötkön.
Birin biri çabışıp,
Ertesinde tabışıp,
Eçen mıktı er ötkön”*

**КАЛЫГУЛДУН
ӨМҮР ТУУРАСЫНДА
АЙТКАНЫ**

ДАГЫ

**KALIGULDUN DAGI ÖMÜR
TUURASINDA AYTKANI**

*“Өлүм кезек бергендей,
Баштыкка тезек тергендей.
Аңдып турат артыңдан,
Адис болгон мергендей.
Алтындан кээжим тор түйүп,
Алганың калат бу жайда.
Айдап айдап мал берген,
Алтын чырай, нур сөөлөт,
Арзыган калат бу жайда.
Күмүштөн кээжим тор түйүп,
Күткөнүң калат бу жайда.
Күрпөң- күрпөң мал берген,
Күмүш чырай нур сөөлөт,
Күйгөнүң калат бу жайда.
Бу жалганчы дүйнөнү,
Өлүмү ушундай күн жайда.
Алты азамат бириксе,
Алты кетмен топурак,
Үйүп коет эмеспи.
Алты абдылас суу менен,
Жууп коет эмеспи.
Баш аягын кепиндеп,
Бууп коет эмеспи.
Анан албан төөгө,
Жүктөп кетет эмеспи.
Агайын иниң ыйласа,
Калың журтуң жыйылып,
“Бу жалганчы дүйнөнүн
Өлүмү ушундай болот” деп,
“Шүк” деп коет эмеспи”*

*“Ölüm kezek bergendey,
Baştıkka tezek tergendey.
Andıp turat artından,
Adis bolgın mergendey.
Altundan keecim tor tүйүp,
Alganiñ kalat bu cayda.
Aydap aydap mal bergen,
Altın çiray, nur söölöt,
Arzıgan kalat bu cayda.
Kümüştön keecim tor tүйүp
Kütкөнüñ kalat bu cayda.
Kürpöñ-kürpöñ mal bergen,
Kümüş çiray nur söölöt,
Kүйgөнüñ kalat bu cayda.
Bu calgançı dүйnөнün,
Ölümü uşunday күn cayda.
Altı azamat birikse,
Altı ketmen toğurak,
Üyүp köyot emespi.
Altı abdılas suu menen,
Cuup koyot emespi.
Baş ayagın kepinden,
Buup koyot emespi.
Anan alban töөгө,
Cüktöp ketet emespi.
Agayın iniñ ıylasa,
Kaliñ curtuñ cıyılıp,
“Bu calgançı dүйnөнün,
Ölümü uşunday bolot” деп,
“Şük” деп koyot emespi!”*

XXX

*“Атын баккан азамат,
Катын багаар.
Итин баккан аялдар,
Элге жагаар
Элге жаккан ал аял,
Эрге жагаар.
Шатыратып күн жааса,
Жерге жагаар.
Жакшы чыккан азамат,
Элин билээр.
Элин билген ал адам,
Билим билээр.
Окуп карап ойлонуп,
Билим билээр.
Эчен түрлүү адамдын
Тилин билээр.
Чыгып турган ал адам
Чынар болоор.
Чымчык сайрап чынарга,
Булбул коноор.
Түбү жоон тамгалуу,
Терек болоор.
Көлөкөсү көп жанга,
Керек болоор.
Андай адам табылбайт,
Кайда болоор.
Ошол чыкса дүйнөгө,
Пайда болоор.
Тийип турган асманда,
Күндөй болоор!
Макулуктун баарына
Бирдей болоор.
Ошол адам ойлосоң,
Кимден чыгаар.
Алтын, күмүш, асылдар,*

XXX

*“Atın bakkan azamat,
Katın багаар.
İtin bakkan ayaldar,
Elge cagaар.
Elge cакkan al ayal,
Erge cagaар.
Şatıratıp kün caasa,
Cerge cagaар.
Cакşı cıkkan azamat,
Elin bileer.
Elin bilgen al adam,
Bilim bileer.
Okup karap oylonup,
Bilim bileer.
Eçen türlü adamdın,
Tilin bileer.
Çıgıp turgan al adam
Çınar boloor.
Çımçık sayrap cınarga,
Bulbul konoor.
Tübü coon tamgaluu,
Terek boloor.
Kölkösü kör canga,
Kerek boloor.
Anday adam tabılбайт,
Kayda boloor.
Oşol cıkса dүйnөгө,
Payda boloor.
Tiyip turgan asöanda,
Kündöy boloor!
Makuluktun baarına
Birdey boloor.
Oşol adam oyloson,
Kimden cıgaар.
Altın, kümüş, asıldar,*

*Жерден чыгаар.
Карагай, сөксөөлү экөөбү,
Көп катышкан дечү эле.
Аягында ал экөө,
Жоо болушкан.
Кийин жагы арылгыс,
Дос болушкан.
Арасына табылгы,
Элчи болгон.
Уялгандан табылгы,
Кызыл болгон.
Коркконунан карагай,
Узун болгон.
Түрлүү заман ушинтип,
Өтүп кеткен.
Тегеренип шум дүйнө
Бизге жеткен
Эркек үндүү аялдын
Уяты жок
Катын үндүү эркектин,
Кубаты жок.
Өгүз мүйүз инектин,
Сүтү жок.
Уй мүнөз өгүздүн,
Күчү жок.
Кээ бир адам күркүрөйт,
Магдыры жок.
Кээ бир адам достошот,
Тамыры жок.
Урайын десе кудайым
Улуу душман жубайың.
Кызы салат кыйынга
Кеби баспайт жыйынга.
Келини чыгат кер айтып,
Кемпири чыгат тир айтып,
Жат бутуңду сырайтып,*

*Cerden çıgaar.
Karagay, söksөөlü, ekөөbү,
Köp katışkan deçü ele.
Ayagında al ekөө,
Coo boluşkan.
Kiyin cagi arılgıs,
Dos boluşkan.
Arasına tabılğı,
Elçi bolgon.
Uyalgandan tabılğı,
Kızıl bolgon.
Korkkonunan karagay,
Uzun bolgon.
Türlüü zaman uşuntıp,
Ötüp ketken
Tegerenip şum düynө
Bizze cetken
Erkek ündüü ayaldın
Uyatı cok
Katın ündüü ayaldın,
Kubatı cok.
Ögüz müyüz inektin,
Sütü cok.
Uy münöz ögүzdün,
Küçü cok.
Kee bir adam kürkürөyt,
Magdırı cok.
Kee bir adam dostoşot,
Tamırı cok.
Urayın dese kudayım,
Uluu duşman cubayın.
Kızı salat kayınga
Kebi baspayt cıyınga.
Kelini çıgat ker aytıp,
Kempiri çıgat tir aytıp,
Cat bütündü sıraytıp*

Жамбы берген жакының,
Жакшылык кылбайт кылайтып.
Кайгысыз киши карыбайт,
Калп айткан киши жарыбайт.
Беи тогоол болбой жай болбойт,
Бейли тар киши бай болбойт.
Көп болуп жылдыз ай болбойт,
Көөнү тар адам шай болбойт.
Көгүчкөн учаар жем чыкса,
Көк тулпар чуркаар тер чыкса.
Көөрүктүн оту тутанбайт,
Көт жагынан жел чыкса.
Көч жүрө албай токтолот,
Көз учкан бийик бел чыкса.
Көңүлү тынаар көпчүлүк,
Көзгө толоор эр чыкса!
Жалгыз өлсө чуу чыкпайт,
Жер куласа суу чыкпайт.
Жалгыз аттан чаң чыкпайт.
Талды чапсаң кан чыкпайт.
Жапаң жунаң кар жааса,
Жаи куурай башын көтөрбөйт.
Жаман эрден мал тайса,
Жаздыктан башын көтөрбөйт.
Ак чаңгил тоонун бооруна,
Адис мерген кийиктейт.
Алганы жакшы жолукса,
Азамат көөнү бийиктейт.
Экөөгө бирөө бата албайт,
Эки жаман иш болсо,
Талаага жалгыз жата албайт.
Бар болбой малың чачылбайт.
Башына мүшкүл иш түшпөй,
Малың арзан сатылбайт.
Экөөгө бирөө бата албайт,
Жаман адам жакшыга

Cambi bergen catkının,
Cakşılık kılбайт kılайтып.
Kaygısız kişi karıбайт,
Kalp ayткан kişi carıбайт.
Beş togool bolboy cay bolбойт,
Beyli tar kişi bay bolбойт.
Köp bolup cıldız ay bolбойт,
Köönü tar adam şay bolбойт.
Kөгүчкөн uçaар cem чыкса,
Kök tulpar çurкаар ter чыкса.
Kөөрүктүн otu tutанбайт,
Köt cаgınан cel чыкса.
Kөç cürө albай toktolot,
Köz uçкан biyik bel чыкса.
Kөñүlü tınaар көрçүлүк,
Kөzgө toloor er чыкса!
Calgız ölsө çuu чыкпайт.
Cer kulaca suu чыкпайт.
Calgız аттан чаң чыкпайт.
Taldı çapsан кан чыкпайт.
Cаран cуран кар caаса,
Caş kuuray başın көтөрбөйт.
Caman erden mal taysа,
Cazdıктан başın көтөрбөйт,
Ak çañgil тоонун bootuna,
Adis мерген кийиктейт.
Alganı cаjқşı colукса,
Azamat көөнү biyиктейт,
Ekөөгө birөө бата albайт,
Eki caman iş болсо,
Talaага calgız cata albайт.
Bar bolboy malın чаңылбайт.
Başına müşkül iş түшпөй,
Malın arzan satılбайт.
Ekөөгө birөө бата albайт,
Caman adam cақşıга

Кебин түздөп айта албайт.
Каза жетпей күн бүтпөй,
Башыңан жаздык тартылбайт
Булбулдун доошун эшитпей,
Буралып талаа ачылбайт.
Күкүктүн доошун эшитпей,
Муңдуунун доошу басылбайт.
Күн чайпалбай ачылбайт.
Күйүттүү болгон пенденин,
Күндө доошу басылбайт.
Эки ат минген кеч калбайт,
Эл четинде ач калбайт.
Аттууга жөө жете албайт,
Жакшыны жаман көрө албайт.
Арык койду бөрү албайт,
Бий болбогон бий болсо,
Айтылбаган сөз калбайт.
Бай болбогон бай болсо,
Башы бүтүн чөп калбайт.
Жетелүү шумкар баласы,
Саркит койбой жем жебейт.
Жетесинде тойбогон,
Тоймоюнча кел дебейт.
Каса шумкар каз алса,
Канатын жерге тийгизбейт
Кан башына күн тууса,
Карага сырын билгизбейт.
Жаман эрге мал бүтсө,
Жанына конуш кондурбайт,
Жаман атка жал бүтсө,
Жанына торсук байлатпайт.
Жаман атты буйга мин,
Тоңуп калган ойго мин,
Чанач артып сууга мин.
Ишенимдүү жакшы атың,
Ажалың чындап жетээрде

Kebin tözdöp ayta albayt.
Kaza cetpey kün бүтпөй,
Başınan cazdik tartılбайт,
Bulbuldan dooşun eşitpey,
Buralıp talaa açılбайт.
Küküktün dooşun eşitpey,
Munduunun dooşu basilбайт.
Kün çaypalбай açılбайт.
Küyüttü bolgon pendenin,
Kündö dooşu basilбайт.
Eki at mingен keç kalбайт,
El çetinde aç kalбайт.
Attuuga cöö cete alбайт,
Çakşını caman körö alбайт.
Arik koydu börü alбайт,
Biy bolbogon biy bolso,
Aytilbagan söz kalбайт.
Bay bolbogon bay bolso,
Başı бүтүн çöp kalбайт.
Cetelüü шумkar balası,
Sarkit koyboy cem cebeyт.
Cetesinde toybogon,
Toymoyunça kel debeyт.
Kasa шумkar kaz alsa,
Kanatın cerge tiygizbeyт.
Kan başına kün tuusa,
Karaga sırın bilgizbeyт.
Caman erge mal бүтсө,
Canına konuş kondurbайт,
Caman atka cal btüsө,
Canına torsuk baylatпайт.
Caman attı buyга min,
Тоңup kaşgan ойго min,
Çanaç artıp suуга min.
İşenimdüü çakşı atın,
Açalıñ çındap ceteerde

Азабыңдан куткарып,
Алып чыгып кетээрге,
Көтөрүлгөн тууга мин.
Кулак тунган чууга мин!
Аргымак мойнун шок кесет,
Азамат мойнун жок кесет.
Аргымактын азганы,
Алыска сапар басканы.
Азамат эрдин азганы,
Көчкөндө жөө басканы.
Азаматта мал жок деп,
Жолго таптап кетпеңер.
Аргымакта жал жок деп,
Жоого таптап өтпөңөр.
Өзөндүү сууга тал бүтөт,
Өлбөгөн кулга мал бүтөт.
Мал бүткөнчө эс кетет,
Ага инидей дос кетет.
Куурай чыкпас куу такыр,
Куурай чыгып бергенде,
Кулун чуркап өтө албайт.
Мал бүтпөгөн куу жакыр,
Мал жайылып бүткөндө,
Айдап журтка жете албайт.
Арым-арым жүгүрсө,
Аттын чери жазылат.
Алым-алым иштесе,
Катындын чери жазылат.
Күрпөң- күрпөң жүгүрсө,
Күлүктүн чери жазылат.
Күндө үч убак күбүсө,
Мүлктүн чери жазылат.
Масала китеп окуса,
Молдонун чери жазылат.
Жараштыра токуса,
Жоргонун чери жазылат.

Azabından kutkarıp,
Alıp çıgıp keteerge,
Kötörülgön tuuga min.
Kulak tungan çuuga min!
Argımak moynun şok keset.
Azamat moynun çok keset.
Argımarktın azganı,
Alıska sapar baskanı.
Azamat erdin azganı,
Köçköndö cöo baskanı.
Azamatta mal çok dep,
Colgo taştap ketneñer.
Argımakta cal cok dep,
Coogo taştap ötpöñör.
Özöndüü suuga tal bütöt,
Ölbögön kulga mal bütöt,
Mal bütköñçö es ketet,
Aga inidey dos ketet.
Kuuray çıkpas kuu takır,
Kuuray çıgıp bergende,
Kulun çurkap ötü albayt.
Mal bütpögön kuu cakır,
Mal cayılıp bütköndö,
Aydap curtka cete albayt.
Arım-arım cügürsö,
Attın çeri cazılat
Alım-alım iştese,
Katındın çeri cazılat.
Kürpöñ-kürpöñ cügürtsö,
Külüktün çeri cazılat.
Kündö üç ubakit kübüsö,
Mülktün çeri cazılat.
Masala kitep okusa,
Moldonun çeri cazılat.
Caraştıra tokusa,
Corgonun çeri cazılat.

Бутун шилтеп басканда,
Бечелдин чери жазылат.
Мандайлашып айтышса,
Чечендин чери жазылат.
Толтура буудай салганда,
Кампанын чери жазылат.
Тампайтып жерге түшкөндө,
Жампанын чери жазылат.
Анча-мынча мал күтсө,
Бакырдын чери жазылат.
Көзү көрүп басканда,
Сокурдун чери жазылат.
Жакшы санат укканда,
Кулактын чери жазылат.
Чабандестер жолукса,
Улактын чери жазылат.
Саралалуу көп жылкы,
Булактан келип суу ичсе,
Булактын чери жазылат.
Кээжим жоолук тиккенде,
Уздун чери жазылат.
Күйөөлөрү келгенде,
Кыздын чери жазылат.
Балдыздары келгенде,
Күйөөнүн көңүлү ачылат.
Аны карап турганда,
Бирөөнүн чери ашынат.
Чаң созулат тамандан,
Жакшылык келбейт жамандан.
Булбулдун мукам үнү бар,
Тайлактын таза жүнү бар.
Боло турган азамат,
Болоттон кылыч байланып
Жоого тийсе сүрү бар.
Тамды тешкен уурунун,

Butun şiltep baskanda,
Beçeldin çeri cazılat.
Mañdaylaşyp aytışsa,
Çeçendin çeri cazılat.
Toltura buuday salganda,
Kampanın çeri cazılat.
Tampaytıp cerge tüşkөndө,
Campanın çeri cazılat.
Ança-mınça mal kütsө,
Bakırdın çeri cazılat.
Közü körüp baskanda,
Sokurdun çeri cazılat.
Cakşı sanat ukkanda,
Kulaktın çeri cazılat.
Çabandester coluksa,
Ulaktın çeri cazılat.
Saralahu köp cılkı,
Bulaktan kelip suu içse,
Bulaktın çeri cazılat.
Keecim cooluk tikkende
Uzdun çeri cazılat.
Küyөөlөрü kelgende,
Kızdın çeri cazılat.
Bazlızdarı kelgende,
Küyөөnün көñүlü açılat.
Anı karap turganda,
Birөөnün çeri aşınat.
Çañ sozulat tamandan,
Cakşılık kelbeyt camandan.
Bulbuldun mukam ünü bar
Taylaktın taza cünü bar.
Bolo turgan azamat,
Bolotton kılıç baylanıp
Coogo tiyse sürü bar.
Tamdı teşken uurunun,

Сабы кыска чоту бар.
Боло турган жигиттин,
Жүрөгүндө оту бар.
Бу дүйнөдө не карып?
Ак калалуу бөз карып.
Жакшыларга айтпаган,
Алтын, каухар сөз карып.
Замандашы болбосо,
Карыя болоор тез карып.
Кадырын жеңе билбесе,
Бойго жеткен кыз карып.
Эл жакалай конбосо,
Бетегелүү бел карып.
Каз, өрдөгү болбосо,
Айдың чалкар көл карып.
Улук адил болбосо,
Убара болот эл карып.
Аты, журту букара,
Өз колунда болбосо,
Кайраттуу тууган эр кары
Айтып жүрөм ар кимге,
Аңгеме кылып мен карып!
Алтын ээр ак кабак,
Атка тынчы болбосо,
Алтынын алып отко жак.
Аяшаар тууган болбосо,
Акырын сүйлөп жатка жак
Күмүш ээр ак кабак,
Күлүккө тынчы болбосо,
Күмүшүн алып отко жак.
Ырыс алды ынтымак,
Ынтымагың болбосо,
Алдыңан таяр алтын так!
Алгыр болсо тайганың,
Алтындан таар каргы так.
Алалбаса аңдарды,

Sabı kıska çotu bar.
Bolo turgan cigittin
Cürögündö otu bar.
Bu düynödö ne karıp?
Ak kalaluu böz karıp.
Cakşılarga aytpagan,
Altın, kauhar söz karıp.
Zamandaşı bolboso,
Karıya boloor tez karıp.
Kadırın cene bilbese,
Boygo cetken kız kırıp,
El cakalay konboso,
Betegelüü bel karıp.
Kaz, ördöğü bolboso,
Aydın çalkar köl karıp.
Uluk adil bolboso,
Ubara bolot el karıp.
Atı curtu bukara,
Öz kolunda bolboso,
Kayrattuu tuugan er karı
Aytıp cüröm ar kimgе,
Angeme kılıp men karıp!
Altın eer ak kabak,
Atka tınçı bolboso,
Altının alıp otko cak.
Ayaşar tuugan bolboso,
Akırın süylöp catka cak
Kümüş eer ak kabak,
Külökkö tınçı bolboso,
Kümüşün alıp otko cak.
Iris aldı intımak,
Intımagın bolboso,
Aldınan tayar altın tak!
Algır bolso tayganın,
Altından taар kargı tak
Alalbasa andardı,

*Айлансын аштан башика чап.
Күлүк болсо тайганың,
Күмүштөн таап каргы так.
Күйүп кетсең жаман го,
Күйүп жүрбөй башика чап!
Алтын мөөр, ай мончок,
Адамга кайдан табылат?
Алганың жаман болгон соң,
Абийириң кайдан жабылат?
Күмүшүң мөөр, күн мончок,
Күндө эле кайдан табылат?
Күйөрүң жаман болгон соң,
Күнөйүң кайдан жабылат?
Ат качаган болгон соң,
Аштан тойдон калган соң,
Күлүктүгү не пайда?
Алганың сулуу болгон соң,
Аркырап беттен алган соң,
Сулуулугу не пайда?
Чымын тийсе түйөгө,
Ойсул ата не пайда?
Курсактан урган жаманга,
Айтып-айтпай не пайда”
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 3-9).*

*Aylansın aştan başka çap.
Külük bolso tayganın,
Kümüştön taap kargı tak.
Küyüp ketseñ caman go,
Küyüp cürböy başka çap!
Altın möör, ay ö-monçok,
Adamga kanday tabılat?
Alganıñ caman bolgon soñ,
Abiyiriñ kanday cabılat?
Kümüşüñ möör, ay monçok,
Kündö ele kanday tabılat?
Küyörüñ caman bolgon soñ,
Künöyüñ kanday cabılat?
At kaçagan bolgon soñ,
Aştan toydon kalgan soñ,
Külüktüğü ne payda?
Alganın suluu bolgon soñ
Arkırap betten algan soñ,
Culuulugu ne payda?
Çımın tiyse tüyögö,
Oysul ata ne payda?
Kursaktan urgan camanga,
Ayıp- ayıp ne payda”*

КАЛЫГУЛДУН МЕСЕЛ- САНАТТАРЫ

*“Кызаргандан баарысы,
Манат болот турбайбы.
Кылган иштин баарысы,
Адат болот турбайбы.
Ирмегендин баарысы,
Канат болот турбайбы.
Улук сөздөн ырды айтам,
Ар санаттан бирди айтам.
Кер килең болбой кар кетпейт
Капсалаң болбой жут болбойт
Кара өзгөй болбой дос болбойт
Шагылы болбой зоо болбойт.
Шайыры болбой эл болбойт,
Бейли жакшы кем болбойт.
Этекти кесең жең болбойт
Эзелки душман эл болбойт.
Желкени кесең тон болбойт
Жеткилең бийик жол болбойт
Жеке тамчы сел болбойт,
Жээн тагага эл болбойт.
Ыргайдан катуу иш болбойт,
Кебектен ширин аш болбойт,
Тууганың душман болгондо,
Мындан кийин иш болбойт.
Арык койдун терисин,
Алты ашатсаң ий болбойт.
Атадан жаман тууганды,
Ак кийизге салдырып,
Көтөргөн менен бий болбойт.
Кум жыйылса тоо болбойт
Тоо болсо да ошонун
Куш айланган зоо болбойт
Аскар, аскар, аскар тоо*

KALIGULDUN MESEL-SANATTARI

*“Kızargandan baarısı,
Manat bolot turbaybı.
Kılgan iştin baarısı,
Adat bolot turbaybı.
İrmegendın baarısı,
Kanat bolot turbaybı.
Uluk sözdön ırdı aytam,
Ar canattan birdi aytam.
Ker kileñ bolboy kar ketpeyt
Kapsalgañ bolboy cut bolboyt
Kara özgöy bolboy dos bolboyt
Şagılı bolboy zoo bolboyt.
Şayıry bolboy el bolboyt,
Beyli cakşı kem bolboyt.
Etekti kesseñ ceñ bolboyt,
Ezelki duşman el bolboyt.
Celkeni kesseñ ton bolboyt
Cetilkeñ biyik col bolboyt
Ceke tamçı sel bolboyt,
Ceen tagaga el bolboyt.
Irgıydan katuu iş bolboyt,
Kebekten şirin aş bolboyt,
Tuuganıñ duşman bolgondo,
Mundan kiyin iş bolboyt.
Arık koydun terisin,
Altı aşatsıñ iy bolboyt.
Atadan caman tuugandı,
Ak kiyizge saldırap,
Kötörgön menen biy bolboyt.
Kum sıylsa too bolboyt,
Too bolso da oşonuñ
Kuş aylangan zoo bolboyt
Askar, askar,askar too*

Аягы барып чеп болот.
Атадан алтоо тууса да,
Сыйлашпаса жат болот.
Теректин түбү тыт болот,
Жаман киши карт болот.
Каарына чындап алганда,
Ак жайдын күнү жуут болот.
Кар эресе суу болот,
Кан белгиси туу болот.
Кан сактаган эрендин,
Жүрөгүнүн башында,
Жүлүндөй сары суу болот.
Эдилдин башы куу болот,
Эрикпей айтсам ыр болот
Жалтаңдын башы зоо болот
Жаман менен дос болсоң,
Акыры бир күн кас болот.
Айбы чыкса жигиттин,
Узун бою пас болот.
Жаман болор жигиттер,
Жакынына кас болот.
Жарды болор жигиттер,
Дөөлөтүнө мас болот.
Атан төө мас болсо,
Тайлак менен дос болот.
Жаман киши мас болсо,
Жакшысы менен кас болот
Жакшыны мээнет чырмаса
Жакыны менен кас болот.
Келинди мээнет чырмаса,
Кайненеси кас болот.
Төөнү мейнет чырмаса,
Котур болуп кашынат.
Бийди мээнет чырмаса,
Ашканага жашынат.
Тузду мейнет чырмаса

Ayagi barıp çep bolot.
Atadan altoo tuusa da,
Sıylaşpasa cat bolot.
Terektin tübü tit bolot,
Caman kişi kart bolot.
Kaarına çındap alganda,
Ak kaydın küni cut bolot.
Kar erise suu bolot.
Kan belgisi tuu bolot.
Kan saktagan erendin,
Cürögünüin başında,
Cülündöy sarı suu bolot.
Edildin başı kuu bolot,
Erikpey aytsam ır bolot
Caltandın başı zoo bolot
Caman menen dos bolsoñ,
Akırı bir kün kas bolot.
Aybı çıksa cigittin,
Uzun boyu pas bolot.
Caman bolor cigitter,
Cakınına kas bolot.
Cardı bolor cigitter,
Döölötünö mas bolot.
Atan töö mas bolso,
Taylak menen dos bolot.
Caman kişi mas bolso,
Cakşısı menen kas bolot
Cakşını meenet çırmasa
Cakını menen kas bolot.
Kelindi meenet çırmasa,
Kaynenesi kas bolot.
Töönü meynet çırmasa,
Kotur bolup kaşınat.
Biydi meenet çırmasa,
Aşkanaga caşınat.
Tuzdu meynet çırmasa

*Далки чыгып шор болот.
Кызды мейнет чырмаса,
Атасынын төрүндө,
Көп олтуруп кор болот.
Акылы бар азамат,
Дөөлөт менен ток болот.
Масында жигит шок болот
Колдо дөөлөт жок болсо,
Жабыгып жүрүп жок болот
Балалуу өрдөк талпынса,
Балалары чуу болот.
Баласыз өрдөк талпынса,
Жез канаты куу болот.
Күндө жорго мингендин,
Темингиси тер болот.
Күндө чобур мингендин,
Согончогу шор болот.
Катынды мейнет чырмаса.
Каяша айтат эрине.
Атты мейнет чырмаса,
Аягынан басынат.
Ат жакшысы боз болот,
Алганы жакшы жолукса,
Атасы душман дос болот.
Ак бөкөн келип жыгылат,
Алдын казып орлосо.
Ийри жыгач түз болот,
Тезге салып морлосо
Душманыңа кор болот,
Өз тууганын корлосо”*

XXX

*“Арыса тулпар этинен,
Алмагы кыйын жал кайтып.
Кетсе дөөлөт колуңдан,*

*Dalki çyгыp ŗor bolot.
Kızdı meynet çırmasa,
Atasının töründө,
Kөp olturup kor bolot.
Akılı bar azamat,
Dөөлөt menen tok bolot.
Masında cigit ŗok bolot
Koldo dөөлөt cok bolso,
Çabыгыp çürүp cok bolot
Balaluu ördök talпыnса,
Balaları çuu bolot.
Balasız ördök talпыnса,
Çez kanatı kuu bolot.
Kündө corgo mingendin
Tемингиси ter bolot.
Kündө çobur mingendin,
Sogonçogu ŗor bolot.
Katındı meynet çırmasa.
Kayaŗa aytat erine.
Attı meynet çırmasa,
Ayagınan basınat.
At çakşısı boz bolot,
Alganı çakşı coluksa,
Atası duŗman dos bolot.
Ak bөkөн kelip çыгылат,
Aldın kazıp orлосо.
İyri çыgaç tüz bolot,
Tezge salıp morлосо.
Duŗmanıña kor bolot
Öz tuuganın korлосо”*

XXX

*“Arısı tulpar etinen,
Almagı kıyn cal kaytıp.
Ketse dөөлөt koluңdan,*

*Келмеги кыйын мал кайтып.
Кедейчилик жигиттин,
Кейтин бузат шалдайтып.
Баштагы пейли бузулат,
Жарды болсо бай кайтып.
Берейин десең малың жок,
Бересе кылат далдайтып.
"Келе" десе бересиң,
Кейитип жанды саргайтып.
Калалуу коргон бузулса,
Калаа болбойт там кайтып.
Туйгунуң учса колуңдан,
Тууруна конбойт ал кайтып.
Желип өтсө өмүрүң,
Жигит болбойт чал кайтып.
Чырпыгы сынса талыңдан,
Чынар болбойт тал кайтып.
Чындап ажал келгенде,
Чыкса калбайт жан кайтып
Өткөн өмүр качкан куш,
Өкүрсөң келбейт ал кайтып."*

XXX

*"Алыска сапар жол жүрсөң,
Аземдүү жорго ат жакшы.
Окусаң илим үйрөнүп,
Орундуу жазган кат жакшы.
Сараңдардан миңдеген,
Жалгыз да болсо март жакшы.
Пайдасы жок туугандан,
Мамилелүү аш жакшы.
Билбес наадан туугандан,
Билеселүү жат жакшы.
Бедери жок жакындан,
Бек кармаган ат жакшы.*

*Kelmegi kыyn mal kayтыp.
Kedeyçilik cigittin,
Keypin buzat şaldayтыp.
Baştagy peyli buzulat,
Cardı bolso bay kayтыp.
Bereyin deseñ malıñ cok,
Berese kыlat daldayтыp.
"Kele" dese beresiñ,
Keyitip candı sargayтыp.
Kalaluu korgon buzulsa,
Kalaa bolboyt tam kayтыp.
Tuygunuñ uçsa koluñdan,
Tuuruna konboyt al kayтыp.
Celip ötsö ömürüñ,
Cigit bolboyt çal kayтыp.
Çырпыgy sinsa taliñdan,
Çınar bolboyt tal kayтыp.
Çындаp acal kelgende,
Çыкса kalbayt can kayтыp
Ötkön ömür kaçkan kuş,
Ökürsöñ kelbeyt al kayтыp"*

XXX

*"Alıska sapar col cürsöñ,
Azemdüü corgo at cakşı.
Okusañ ilim üyrönüp,
Orunduu jazgan kat cakşı.
Sarañdardan miñdegen,
Calgız da bolso mart cakşı.
Paydası cok tuugandan,
Mamilelüü aş cakşı.
Bilbes naadan tuugandan,
Bileselüü cat cakşı.
Bederi cok cakından
Kecenemтүү kатындан,*

Келте ооруган дарт жакшы
Мөмөсү жок дарактан,
Bek kartagan at cakşı.
Жапайы чыккан тал жакшы
Шатыра жалкоо жигиттен
Сарамжалдуу чал жакшы.
Тамчы тамган боз үйдөн,
Дубалдан соккон там жакшы
Башиңа келсе жалгыздык,
Бекерчилик кам жакшы.
Каз өрдөккө көл жакшы,
Бербесе да медерлүү,
Берекелүү эл жакшы.
Дыйкандарга жер жакшы,
Жигиттике эл жакшы.
Кадыр тапкан эр жигит,
Кары-жашка тең жакшы.
Чарба малга тос жакшы,
Качса кетет кутулуп,
Кайберенге тоо жакшы.
Көрө албаган туугандан,
Каршылашкан жоо жакшы.
Жигиттерге кыз жакшы,
Мүнүшкөргө куш жакшы.
Тил албаган жаманга,
Акыл сөздөн муш жакшы.
Бул дүйнөдө нур жакшы,
Булбулдарга гүл жакшы.
Муңдуунун черин жазууга,
Булбул күбө тил жакшы”

Keseptüü katundan,
Kelte oorugan dart cakşı
Mömsü cok daraktan
Çarayı cıkkan tal cakşı
Şatıra calkoo cigitten
Caramcalduu çal cakşı.
Tamçı tamgan boz üydön,
Dubaldan sokkon tam cakşı
Başıña kelse calgızdık,
Bekerçilik kam cakşı.
Kaz ördökkö köl cakşı,
Berbese da mederlüü,
Berekelüü el cakşı.
Dıykandarı cer cakşı,
Cigittike el cakşı.
Kadır tapkan er cigit,
Karı-caşka teñ cakşı.
Çarba malga tos cakşı.
Kaçsa ketet kutulup,
Kayberenge too cakşı.
Körö albagan tuugandan,
Karşılaşkan coo cakşı.
Cigitterge kız cakşı,
Münüşkörgö kuş cakşı.
Til albagan camanga,
Akıl sözdön muş cakşı.
Bul düynödö nur cakşı,
Bulbuldarga gül cakşı.
Muñduunun çerin cazuuga,
Bulbul kübö til cakşı”

XXX

“Келиниң жаман болгон соң,
 Итиң ичкен аш мен тең.
 Уулуң жаман болгон соң,
 Апийим ичкен сарт мен тең.
 Катының жаман болгон соң
 Кетпес кесел дарт мен тең
 Алганың жаман болгон соң,
 Жамбаштан өткөн сыз мен тең.
 Жеңең жаман болгон соң,
 Жети ай кыска кыш мен тең.
 Иниң жаман болгон соң,
 Арак ичкен мас менен тең.
 Атаң жаман болгон соң,
 Эрегишкен кас менен тең.
 Келиниң жаман болгон соң,
 Керексиз жаткан таи менен тең.
 Жигитке бир ат болбосо,
 Минсе чаты толбосо,
 Чалгыны сынган куш менен тең
 Сарамжал үйдө жок болсо,
 Көтөрүп койгон ыш менен тең
 Жайкалып шибер чыкпаса,
 Жай деле болсо кыш менен тең
 Бетине бедер кеткең соң,
 Кымкап да болсо бөз менен тең
 Кадырлаш болсо зайыбың,
 Картайса да кыз менен тең.
 Эрди катын эки жан,
 Эркелетип сүйөргө,
 Эркек бала болбосо,
 Кулагы туюк иш менен тең.
 Кайыры жок байларың,
 Кабакта жаткан таи менен тең
 Акылы жок боз бала,

XXX

“Keliniñ caman bolgon soñ,
 İtiñ içken aş men teñ.
 Uuluñ caman bolgon soñ,
 Apiyim içken sart men teñ.
 Katınıñ caman bolgon soñ
 Ketpes kesel dart men teñ
 Alganiñ caman bolgon soñ,
 Cambaştan ötkön siz men teñ.
 Ceñeñ caman bolgon soñ,
 Ceti ay kıska kış men teñ.
 İniñ caman bolgon soñ,
 Arak içken mas menen teñ.
 Atañ caman bolgon sov,
 Eregişken kas menen teñ.
 Keliniñ caman bolgon soñ,
 Kereksiz catkan taş men teñ
 Cigitke bir at bolboso,
 Minse çatı tolboso,
 Çalgını sıngan kuş menen teñ
 Saramcal üydö cok bolso,
 Kötörüp koygon iş menen teñ
 Caykalıp şiber çıkpasa,
 Cay dele bolso kış menen teñ
 Betine beder ketkeñ soñ,
 Kımkap da bolso böz menen teñ
 Kadırlaş bolso zayıbıñ,
 Kartaysa da kız menen teñ.
 Erdi katın eki can,
 Erkeletip cüyörgö,
 Erkek bala bolboso,
 Kulagı tuyuk iş menen teñ.
 Kayırı cok baylarıñ,
 Kabakta catkan taş menen teñ
 Akılı cok boz bala,

Соо да болсо мас менен тең”.
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 9-13).

САНАТТАР

*“Жекендүү көлдүн бал камыш
Жага билсең от жанат.
Уулу жаман болгон соң,
Дөбөдөй болгон атасын,
Төө үстүнөн ит кабат.
Кырчын айтат талмын деп,
Кемер айтат жармын деп,
Чымчык айтат кушмун деп,
Чырпык айтат талмын деп,
Эшек айтат малмын деп.
Секилдектин кызыл кыз,
Сен кийгенди мен кийсем,
Сендей болом узун кыз.
Мүлктү жыйсаң мылтык жый,
Жоого алдырбайт короодон.
Малды баксаң койду бак,
Колуң кетпес чарадан.
Итти баксаң сырттан бак,
Кой алдырбайт короодон.
Канжыганын катканын,
Каптал билбейт, ат билет.
Азаматтын азганын,
Өзү билбейт, жат билет.
Мылтыктан тез ажал жок,
Бармактай-ак жарасы.
Булбулдан чечен бир куш жок,
Тырнактай ак карасы.
Жакшы уулдун башына,
Брыс менен канча ойнойт.
Жаман уулдун башына,*

Soo da bolso mas menen teñ”

SANATTAR

*“Cekendüü köldün bal kamış
Caga bilseñ ot canat.
Uulu caman bolgon soñ,
Döbödöy bolgo atasın,
Töö üstünön it kabat.
Kırçın aytat talмін деп,
Kemer aytat carmın деп,
Çımçık aytat kuşmун деп,
Çırpık aytat talмін деп,
Eşek aytat malmın деп.
Sekildektin kızıl kız,
Sen kiygendi men kiysem,
Sendey bolom uzun kız.
Mülktü cıysañ moltok cıy,
Coogo aldirbayt koroodon
Maldı baksañ koydu bak,
Koluñ ketpes çaradan.
İtti baksañ sırttan bak,
Koy aldirbayt koroodaon.
Kancıganın katkanın,
Kaptal bilbeyt at билет.
Azamattın azganın,
Özü bilbeyt, cat билет.
Mıltıktan tez acal çok,
Barmaktay-ak carası.
Bulbuldan çeçen bir kuş çok,
Tırnaktay ak karası.
Cakşı uuldun başına,
İris menen kaçа ойнойт.
Caman uuldun başına*

*Келтек менен муш ойнойт.
Жакшы кыздын башына,
Бермет менен шуру ойнойт,
Жаман кыздын башына,
Сирке менен бит ойнойт.
Аккула аттар кимде жок?
Жүгүрбөсө тайча жок.
Жакшы эрге жаман эр,
Малы менен теңелет.
Жакшы атка жаман ат,
Жалы менен теңелет.
Шакылдаган катынды,
Кыз бергенде көрөрмүн.
Бакылдаган текени,
Суу кечкенде көрөрмүн.
Өтүп кеткен жаанды,
Жамынчы алып кубарбы;
Асыл жакшы кайрандан
Сендей жаман тубарбы?
Жүктөп төө көрбөгөн,
Көчтө көлүк өлтүрөт.
Ат минбеген ат минсе,
Атын чаап өлтүрөт.
Казанчынын эрки бар,
Кайдан кулак чыгарса.
Бир алланын эрки бар,
Кайдан булак чыгарса.
Эңкейгенге эңкейгин,
Башың жерге тийгенче.
Атаңдан калган кун эмес,
Какайганга какайгын,
Башың көккө тийгенче,
Пайгамбардын уулу эмес.
Аргымак аттын жакшысы
Азыраак оттоп көп жуушайт*

*Keltek menen muş oynoyt.
Cakşı kızdın başına,
Bermet menen şuru oynoyt.
Caman kızdın başına,
Sirke menen bit oynoyt.
Akkula attar kimde cok?
Cügürbösö tayça cok.
Cakşı erge caman eri,
Malı menen teñelet.
Cakşı atka caman at,
Calı menen teñelet.
Şakıldagan katındı,
Kız bergende körömün.
Bakıldagan tekeni,
Suu keçkende körömün.
Ötüp ketken caandı,
Caminçı alıp kubarbu
Asıl cakşı kayradan
Sendey caman tübarbu
Cüktöp töö körbögön,
Köçtö kölük öltüröt.
At minbegen at minse,
Atın çaap öltüröt.
Kazançının erki bar,
Kaydan kulak çıgarsa.
Bir allanın erki bar,
Kanday bulak çıgarsa,
Eñkeygenge eñkeygin,
Başıñ cerge tiygençe.
Atañdan kalgan kun emes,
Kakayganga kakygin,
Başıñ kökkö tiygençe,
Paygambardın uulu emes.
Argımak attın cakşısı
Azıraak ottop kör cıuşayt*

Азамат эрдин жакшысы
Азыраак сүйлөп, көп тыңдайт.
Болорунда болуп өт,
Боз жоргодой жылып өт
Болбосуна келгенде,
Болгон кулду бакала,
Боз жоргону такала.
Көкүрөк чечен болбосо,
Көзү көрүп не кылат?
Жан кыйналат дебесең,
Жардылыктан ким өлөт.
Жакшы менен дос болсоң,
Өлгүчөктү кушташат.
Жаман менен дос болсоң,
"Баягымды бергин" деп,
Эки айдан кийин мушташат.
Соода кылба сүткорго,
Айыл конбо анткорго.
Жолдош болбо айгакка,
Мүдүрүлтөт тайгакта.
Эрге келет бир кезек,
Эрге кезек келгенде,
Эки күлүк ат байлайт,
Ага-иниси бак байлайт.
Жерге келет бир кезек,
Жерге кезек келгенде,
Байчечекей гүл жайнайт.
Бакка келет бир кезек,
Бакка кезек келгенде,
Башына булбул куш сайрайт.
Сартка келет бир кезек,
Сартка кезек келгенде,
Самоорунда чай кайнайт
Калкка келет бир кезек
Боорлошуп мактанат,
Жат душмандан сактанат.

Azamat erdin cakşısı
Azıraak söylöp, көp tundayt.
Bolorunda bolup öt,
Boz corgodoy cılıp öt.
Bolbosuna kelgende,
Bolgon kuldu bakala,
Boz corgonu takala.
Kökürök çeçen bolboso,
Közü körüp ne kılát?
Can kıynalat debeseñ,
Cardılaktan kim ölot.
Cakşı menen dos bolsoñ,
Ölgüçöktü kuştaşat.
Caman menen dos bolson,
"Bayagımdı bergin" деп,
Eki aydan kiyin muştaşat
Cooda kılba sütkörgö,
Ayıl konbo antkorgo.
Coldoş bolbo aygakka,
Müdüürülöt taygakta.,
Erge kelet bir kezek,
Erge kezek kelgende,
Eki külük at baylayt.
Aga-inisi bak baylayt,
Cerge kelet bir kezek,
Cerge kezek keşgende,
Bayçeçekey gül caynayt.
Bakka kelet bir kezet,
Bakka kezek kelgende,
Başına bulvul kuş sayrayt.
Sartka kelet bir kezek,
Sartka kezek gelgende,
Samoorunda çay kaynayt.
Kalkka kelet bit kezek
Boorloşup maknatan,
Cat duşmandan saktanat

Дөөлөттүү болуп эл конот,
Төшүн жайган адамдай,
Закымдап баары оңолот
Шамал күлүк изи жок
Каргыш оор мизи жок.
Кайда болсо жамандын,
Калкка сыйар иши жок.
Кайраты бар эрендер,
Карагай найза кармаган.
Карыштырып колуна,
Кара жемсөө жигиттер,
Канча бүлүк болсо да,
Кайрылбайт экен тобуна.
Жалгыз болсоң чоогол бол,
Жат жанынан түңүлсүн.
Жарды болсоң куваз бол,
Бай малынан түңүлсүн.
Ага-тууган кимде жок,
Сыйлашпаса жатка жок
Коргондуу жердин орду бар
Улуктун кетте, чоңу бар
Айлынын бири болбогон
Кембагал эрдин шору бар.
Уста менен дос болсоң
Нар кескенин аларсың.
Ууру менен дос болсоң,
Бир балээге калаарсың.
Бай мактанса табылар,
Сабасында кору бар.
Жок мактанса чабылар,
Мандайда калың шору бар.
Мокок бычак алгыча,
Тиштеп жегин тойгуча.
Жаман катын алгыча,
Бойдок жүргүн өлгөнчө.
Жакшы болсо катының,

Döölötü bolup el konot
Töşüm caygan adamday,
Zakımdap baari oñolot!
Şamal külük izi cok
Kargış oor mizi cok,
Kayda bolso camandin,
Kalka sıyar işi cok.
Kayratı bar erender,
Karagay nayza kurmangan.
Karışırıp koluna,
Kara cemsöö cigitter,
Kañça bülük bolso da,
Kayrılbayt eken toobuna.
Calgız bolsoñ çogool bol
Cat canınan tünñülsün.
Cardı bolgon kuvaz bol,
Bay malınan tünñülsüm.
Aga-tuugan kimde cok,
Sıylaşpasa catka cok
Korgonduu cerdin ordu bar
Uluktun kette,çoñu bar
Ayılımı biri bolbogon
Kembagal eldin şoru var
Usta menen dos bolgon,
Nar keskenin alarsın
Uuru menen dos bolsoñ,
Bir baleege kalaarsın,
Bay maktansa tabılar,
Sabasında koru bar.
Cok maktansa çabılar,
Mandayda kalıñ şoru bar.
Mokok bıçak algıça,
Tiştep cegin toyguça.
Caman katın algıça,
Boydok cürgün ölgönçö.
Caqşı bolso katınıñ,

Табыла берет акылың,
Куусаң да кетпейт жакының
Жаман болсо катының,
Кете берет акылың,
Чакырсаң келбейт жакының.
Жакшы кызга жаман кыз
Багы менен теңелет.
Берейин деген кулуна,
Белен кылат жолуна.
Бербейин деген кулуна,
Сатса чыкпайт пулуна
Кара кой соймок барлыктан
Канга бармак жарлыктан.
Калк сурамак нарлыктан,
Ат жооруткан тирликтен,
Найза саймак эрликтен.
Балаң пайдалуу болсо,
Аштыгың айдалуу болоор.
Катының кадырлуу болсо,
Айылың жайлоолуу болоор.
Ырыс алды ынтымак,
Ынтымагың болбосо,
Алдынан таяр алтын так!
Көлүктүүң көчүп жүрүп мал сакта,
Көлүксүзүң көчпөй жүрүп мал сакта.
Көңүлүңдү эргитип, боз балдар,
Көз өткөнчө жан сакта!
Көтөрүп абасын,
"Көсөмдөр" көрбөйт жарасын.
Көңүл кылсаң ар ишке,
Көктөгүнү аласың!"

(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 13-17).

Tabıla beret akılıñ,
Kuusañ da ketpeyt cakınıñ
Caman bolso katınıñ,
Kete beret akılıñ,
Çakırsañ kelbeytv cakınıñ.
Cakşı kızga caman kız
Bagı menen teñelet.
Bereyin degen kuluna,
Belen kılát coluna.
Berbeyin degen kuluna,
Satsa çıkpayt puluna
Kara koy soymok barlıktan
Kanga barmak carlıktan.
Kalk suramak narlıktan,
At coorutkan tirlikten,
Nayza saymak erlikten.
Balañ paydaluu bolso,
Aştığıñ aydaluu болоор.
Katınıñ kadırluu bolso,
Ayılıñ caylooluu bolor.
Iris aldı ıntımak,
Intımagıñ bolboso,
Aldıñan tayar altın tak!
Kölüktüüñ köçüp cürüp mal sakta,
Kölüksüzüñ köçpöy cürüp tal sakta.
Köñülüñdü ergitip, boz baldar,
Köz ötkönçö can sakta!
Kötörüp abasın,
"Kösömdör" körböyt carasın.
Köñül kılsañ ar işke,
Köktögünü alasıñ!"

**КАЛЫГУЛДУН ЫССЫК-
КӨЛ ЖӨНҮНДӨ АЙТКАНЫ**

*“Күңгөйдөн агат миң булак,
Тескейден агат миң булак.
Аягынан агып чыкпайт бир булак!
Тегереги туюк,
Төбөсү бийик.
Суу сайын нарын табак эти бар,
Ысык-Көл бейиштин бир эшигидир!
Кыш болуп кашкая суугу жок,
Жай болуп катыра ысыгы жок.
Ат жеткен жерде
Мындан артык кызыгы жок...
Мактанып жер жетерби?!
Ысык-Көлдөн чыкпагыла, балдар!..”*
(Uulu & Kazıbek, 1992, s. 17).

**KALIGULDUN ISSIK-KÖL
CÖNÜNDÖ AYTKANI**

*“Küñgöydön agat miñ bulak,
Teskeyden agat miñ bulak.
Ayagınan agıp çıkpıyt bir bulak!
Tegeregi tuyuk,
Töbösi biyik.
Suu sayın narın tabak eti bar,
Issık-Köl beyiştin bar eşiğidir!
Kış bolup kaşkaya suuga cok,
Cay bolup katıra ısıgı cok.
At cetken cerde
Mindan artık kızığı cok...
Maktanıp cer ceterbi?!
Issık-Köldön çıkpagıla, baldar!..”*

ÖZGEÇMİŞ

Cem Murat Hamurhan, İlkokulu ve liseyi İstanbul'da okudu. 2013 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. Üniversitede okurken aynı zamanda Türk Dili Biriminde kısmi zamanlı olarak çalıştı. 2018 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdikten sonra Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde okutman olarak çalışmaya başladı ve halen bu görevine devam etmektedir.